

KIRJASTOJEN MUUTTUNUT ROOLI

KIRJAVALINTA JYVÄSKYLÄN, LAPPEENRANNAN JA KUUSANKOSKEN
KAUPUNGINKIRJASTOISSA SUOMEN HISTORIAN MURROSKAUSINA

Kirsi Peltola

SUOMEN HISTORIAN
PRO-GRADU TUTKIELMA
KEVÄT 1998
SUOMEN HISTORIAN
LAITOS
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen historian laitos
Tekijä Peltola, Kirsi Kristiina	
Työn nimi Kirjastojen muuttunut rooli. Kirjavalinta Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa Suomen historian murroskausina	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji pro gradu
Aika kevät 1998	Sivumäärä 106
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuksessa tarkastellaan yleisten kirjastojen kirjavalintaa Suomen historian murroskausina. Tukiko kirjavalinta vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ja kulloinkin vallassa olevia poliittisia ryhmittymiä? Murroskausiksi on valittu itsenäistymisen jälkeinen vuosikymmen, toisen maailmansodan aika ja sen jälkeiset vuodet sekä 1960-luku. Tarkasteltavina kirjastoina ovat Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot. Kirjavalintaa, samoin kuin yleisemminkin kirjastojen toimintaa, tutkitaan kyseisten kaupunginkirjastojen arkistojen avulla. Keskeisen osan arkistomateriaalista muodostavat kirjastojen hankintaluettelot ja vuosikertomukset. Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot tukivat kirjavalinnallaan vallitsevaa yhteiskuntaa kahdella ensimmäisellä tarkasteltavana olleella ajanjaksolla. Itsenäistymistä seuranneella vuosikymmenellä kirjavalinta tuki kansakunnan eheyttämistä ja sota-aikana ja sitä seuranneina vuosina Suomen ulkopolitiikkaa. Sen sijaan 1960-luvulla kirjastot tukivat uuden maailmankuvan omaksumista, eivät niinkään vanhan arvomaailman säilymistä. Kirjastojen rooli oli muuttunut toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.</p>	
Asiasanat kirjavalinta, sensuuri, kansanvalistus, propaganda	
Säilytyspaikka Suomen historian laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Kirjastolaitoksen kehitys Suomessa	1
1.2. Aikaisempi tutkimus	4
1.3. Tutkimustehtävä ja lähteet	6
2. KAUPUNGIT JA NIIDEN KIRJASTOT	8
2.1. Koulukaupunki Jyväskylä	8
2.1.1. Jyväskylän kirjastot	11
2.2. Varuskunnan ja teollisuuden Lappeenranta	15
2.2.1. Lappeenrannan kirjastotoiminta	18
2.3. Kuusankoski - kaupunki tehtaiden ympärillä	20
2.3.1. Työväenyhdistysten kirjastoista kaupunginkirjastoon	23
3. KIRJASTOT KANSAKUNNAN EHEYTTÄJINÄ (1918-1929)	25
3.1. Kansan ja kirjallisuuden kahtiajako	25
3.1.1. Uutta valtiota rakentamassa	25
3.1.2. Jotain vanhaa, jotain uutta	27
3.2. Kasvava kirjastotoiminta	29
3.3. Huviksi vai hyödyksi?	33
3.4. Kansalaissodan varjo	38
3.5. Kirjavalinnan linjat 1920-luvulla	45
4. SUOMEN ULKOPOLITIIKAN TUKIPYLVÄINÄ (1939-1947)	47
4.1. Sotakauden yhteiskunta ja kirjallisuus	47
4.1.1. Talvisodasta valvontakomissioon	47
4.1.2. Sotakokemukset kirjan lehdille	49
4.2. Sota-ajan tuomat erityispiirteet kirjastojen toiminnassa	51
4.3. Kirjastojen merkityksen korostuminen	52
4.4. Lapset lainaajakunnaksi	56
4.5. Yhtenäisyys etusijalla	61
4.6. Ei propagandaa vaan viihdettä	68

5. KIRJASTOT - UUDEN MAAILMANKUVAN AIRUEET (1960-1969)	70
5.1. Raju rakennemuutos yhteiskunnassa ja kulttuurissa	70
5.1.1. Kaupungistuminen muuttaa arvomaailmaa	70
5.1.2. Kirjailijasukupolvien yhteentörmäys	72
5.2. Kirjastojen taistelu asemastaan	74
5.3. Kirjastot tiedonvälittäjinä	78
5.4. Kirjavalinta Salama-sodan aikakaudella	81
5.5. Monipuolistuva kirjasto	86
6. YHTEENVETO	89
LÄHTEET	94

1. JOHDANTO

1.1. KIRJASTOLAITOKSEN KEHITYS SUOMESSA

Ensimmäisiä kirjastojen sijoituspaikkoja maassamme olivat kirkot, joiden tehtävänä oli yleensäkin huolehtia kansanopetuksesta. Kirkot aloittivat lainaustoimintansa alkaen tuon ajan tärkeimmästä teoksesta, Raamatusta. Vähitellen kirkko antoi ilmeisesti lainaksi myös muuta kirjallisuutta, niin hengellistä kuin maallistakin. Ensimmäiset yksityiskirjastot tavattiin papiston piiristä, mutta 1700-luvun loppupuolella alkoivat kotikirjastoja koota muutkin säätyläiset, sekä porvaristo ja talonpoikaisväestö. Yksityiskirjastot eivät olleet vain omistajansa huvina ja hyötynä, vaan kirjoja lainailtiin ahkerasti ystäville. Tuttavien lainausverkostoista siirryttiin luontevasti varsinaisiin lukuyhdistyksiin, joiden jäsenet kokosivat oman kirjastonsa. Yhdistysten jäsenet edustivat yleensä ylempiä yhteiskuntaluokkia, joten kirjastoista ei löytynyt juuri kansankielistä kirjallisuutta. Lukuyhdistykset olivat joka tapauksessa merkittäviä myöhempää kirjastojen kehitystä ajatellen, sillä niiden kautta sivistyneistö ymmärsi kirjastojen merkityksen ja joitakin yhdistysten kirjastoja muutettiin myöhemmin kansankirjastoiksi.¹

Kansankirjastojen perustaminen oli yksi 1800-luvulla syntyneen kansallisuusaatteen ilmenemismuoto. Kansallisuusaate oli osa yhteiskunnassa tapahtuvaa murrosta, jossa vanha sääty-yhteiskunta antoi tilaa uudelle kansalaisyhteiskunnalle. Ihmisiä ei enää jaettu eriarvoisiin säätyihin, vaan heistä tuli muodollisesti samanarvoisia yksilöitä.² Kansan esiinnousu näkyi myös kirjallisuudessa ja sen harrastamisessa.

Kirjallisuus ja lukeminen olivat 1800-luvulle tultaessa lähinnä ylempien kansanluokkien huvia. Lukutaitoa ei haluttu levittää rahvaan keskuuteen, koska sitä pidettiin vaarana yhteiskunnassa vallitsevalle järjestykselle³. Toisenlaisia mielipiteitä alkoi kansallisuusaatteen myötä esiintyä, sillä aatteen kannattajat painottivat suomen kielen asemaa Suomen kansaa yhdistävänä tekijänä. Kansakuntamme kohottaminen korkeammalle sivistyksen tasolle edellytti nimenomaan rahvaan sivistystason nostamista, mikä tapahtuisi esimerkiksi lukutaidon levittämisen kautta. Samalla rahvaan kieli, suomi, nousi uudenlaiseen arvostukseen. Jotta lukutaidolle olisi käyttöä, oli tärkeää, että saatavilla oli kansankielistä

---

¹ Grönroos 1946, 58, 65-73; Kujala 1935, 10-12; Karjalainen 1977, 17-20; Kannila 1958, 407; lukuyhdistyksistä Mäkinen 1997, 159-186.

² Kansakunnan muodostumisesta Alapuro ja Stenius 1987.

³ Lukemisen vaaroista, ks. Mäkinen 1997.

kirjallisuutta. Suomenkielisen kirjallisuuden määrä kasvoi 1840-luvulta lähtien ja 1860-luvulta alkaen kirjallisuus monipuolistui⁴. Kansankirjastojen menestymisen tärkeimmät edellytykset, lukutaito sekä suomenkielinen kirjallisuus, oli luotu.

Yrityksiä kansankirjastojen perustamiseksi tavataan jo 1800-luvun alkupuolelta, mutta kaiken kaikkiaan toiminta jäi harvinaiseksi. Tämä siitäkkin huolimatta, että kansankirjastojen hyödyllisyyttä ja tarpeellisuutta korostivat monet sivistyneistön edustajat lehtikirjoituksiinsa ja puheissaan.⁵ Suurempi vaikutus kansankirjastojen perustamiselle oli vasta ns. Pynnisen herätysshuudolla. Tämä innoittava kirjoitus ilmestyi viipurilaisessa Kanava-lehdessä vuonna 1845. Sen kirjoittaja oli viipurilainen kauppapalvelija Juho Pynninen, joka itse oli vähäisestä koulutuksestaan huolimatta kiinnostunut kirjallisuudesta.⁶ Pynnisen kirjoituksen sanoma käy ilmi seuraavasta:

"Rakkaat Maamieheni!...Kuin kirjoja löytyy meillä nykyään, ja on myös monta ahkeraa ja halullista kirjan lukija, mutta jokaisen varat ei kannata kirjoja ostamaan ja itsellensä omistamaan; vaan jos hie yhdistyisivät Seuraan, että perustamaan Pitäjän yhteistä kirjastoa kirkkokuntiin, niinkuin kirkon Sakastiin eli muulle, ja hyödyllisiä kirjoja halullisille lukijoille lusia lainasiit;"⁷

Pynninen huomioi tuona aikana tapahtuneet muutokset: suomenkielisen kirjallisuuden kasvun sekä kasvaneen lukutaidon myötä nousseen lukuhahun. Köyhemmillä kansalaisilla ei kuitenkaan ollut varaa hankkia kirjallisuutta itselleen kuten varakkaammalla väellä, joten heidän lukemismahdollisuuksien lisäämiseksi tuli perustaa kirjastoja.

1860-lukua voidaan pitää kansankirjastojen perustamisen kulta-aikana, sillä kirjastoja perustettiin kolminkertainen määrä verrattuna edelliseen vuosikymmeneen. Kaarle Werkon 1870-luvulla tekemien tutkimusten mukaan ylivoimaisesti eniten kirjastoja perustivat papit. Heidän osuutensa saattaa kuitenkin olla liioiteltu, koska kirjastolle pyrittiin usein saamaan lisää arvovaltaa liittämällä se kirkon toimintaan. Pitäjien johtotehtävissä olevat henkilöt kunnostautuivat myös kirjastoasiassa, mutta yhä kasvavassa määrin kirjastoja perustivat nimenomaan kansakoulunopettajat.⁸

⁴ Leino-Kaukiainen 1989, 339-342; Lappi 1970, 22-23.

⁵ Kannila 1958, 407; Karjalainen 1977, 23-24; Mäkinen 1997, 319-324.

⁶ Kannila 1958, 407.

⁷ Kanava 21.6.1845.

⁸ Karjalainen 1977, 30, 32-33, 36, 99-101; Kannila 1958, 407-408; Schadewitz 1903, 30.

Kansankirjasto-asiassa ei tapahtunut yhtäjaksoista kehitystä vuosikymmenestä toiseen. Kirjastot elivät aikansa, mutta alkuinnostuksen hävittyä toiminta laantui. Monen kirjaston kohdalla tapahtumat etenivät samalla tavoin: kirjoja lainattiin niin kauan kuin niitä kirjastossa oli.⁹ Toisin sanoen kirjastokirjoja ei aina vaivauduttu palauttamaan takaisin, tai lainattavissa olevat vähät kirjat kuluivat käyttökelvottomiksi. Kirjastot kaipasivat toimintansa jatkuvuuden takaavaa järjestelmää, joka ohjaisi ja valvoisi niitä.

Kansankirjastotoiminnan eheyttäjän roolin sai Kansanvalistusseura, joka avusti kirjastoja kirjalahjoituksin. Samalla seura pyrki myös ohjaamaan kirjalainta julkaisemalla Arvostelua luetteloa kirjastoihin sopivista kirjoista. Markku Meriranta, joka on tutkinut Kansanvalistusseuran suhtautumista kirjalaintaan, kuvaa seuran linjan tarkoittaneen "tiedollisuutta kristillissiveellisellä ja kansallisella pohjalla".¹⁰ Linja kuvastaa alkuperäistä ajatusta kansankirjastojen holhoavasta ja kasvattavasta tehtävästä.

Tämän vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä saapui Suomeen vaikutteita amerikkalaisesta kirjastoaatteesta. Sen mukaan yleiset kirjastot eivät olleet hyväntekeväisyyslaitoksia köyhille, vaan ne oli tarkoitettu kaikille, myös rikkaammalle kansanosalle. Tämän on nähty monien mielestä¹¹ johtaneen siihen, että yleisten kirjastojen kirjavarastot keskittyivät niin sanottuun parempaan kirjallisuuteen, jotta ylempien sosiaaliluokkien edustajia saataisiin kirjaston asiakkaiksi. Eija Eskola on kuitenkin tutkimuksessaan osoittanut tämän ajatuksen osittain vääräksi.^{12, 13}

Yleisten kirjastojen järjestäytyminen valtiollisella tasolla tapahtui 1920-luvulla, kun vuonna 1921 toimintansa aloitti valtion kirjastotoimikunta. Vasta vuoden 1928 kansankirjastoasetuksessa saatiin uusille järjestelyille lainvoima, jolloin myös valtionapujärjestelmä kirjastojen osalta sai lopullisen muotonsa.¹⁴ Valtion tulo kirjastotoiminnan ohjaajaksi merkitsi kir-

---

⁹ Karjalainen 1977, 34; Kannila 1958, 408.

¹⁰ Karjalainen 1977, 66-67, 73-74; Inkilä 1960, 168; Meriranta 1984, 12-13, 47-49, 53-55, 119-121; Mäki-

nen 1997, 397-398.

¹¹ Esim. Nuotio 1974.

¹² Eskola 1991, 99-101, Eskolan mukaan yleiset kirjastot eivät keskittyneet hankkimaan parempaa kirjallisuutta, vaan kirjastojen kokoelmat olivat luultua kansanomaisempia.

¹³ Halila 1983, 396; Nuotio 1974, 14-16.

¹⁴ Kannila 1958, 410; Nuotio 1974, 16; Asetus kansankirjastoista 1928.

jastojen siirtymistä yhtenäisen järjestelmän alaisiksi. Kirjastoala sai myös omat säädöksensä, joilla yksittäisten kirjastojen toimintaa voitiin ohjata entistä tarkemmin.

Toisen maailmansodan jälkeen yleiset kirjastot muun yhteiskunnan tavoin muuttuivat nopeasti. Sivukirjastojen määrä kasvoi saavuttaen huippunsa 1950-luvun lopulla ja samalla vuosikymmenellä otettiin käyttöön syrjäisempien seutujen kirjatarjonnasta vastaavat kirjastoautot. 1960-luvulla aloittivat toimintansa ensimmäiset maakuntakirjastot uuden, vuonna 1962 voimaan tulleen kirjastolain pohjalta.¹⁵ Kirjastoissa kokeiltiin 1960-luvulta lähtien yhä uusia toimintamuotoja, kuten yhteistyötä koulujen kanssa sekä musiikkikirjastotoimintaa. Yleisistä kirjastoista on toisen maailmansodan jälkeisenä aikana muotoutunut entistä monipuolisempia kulttuurilaitoksia.

Kirjastot ovat aina olleet tärkeitä kirjallisuuden välittäjiä kilpaillen tässä tehtävässä kirja-kauppojen ja tuttavien kesken tapahtuvan lainaustoiminnan kanssa¹⁶. Yleiset kirjastot ovat tarjonneet kirjallisuutta useimmiten täysin ilmaiseksi ja toimineet siten tiedonvälityskanavana kaikille, varallisuuteen ja sosiaaliseen asemaan katsomatta. Aikojen kuluessa kirjastojen tehtävät ovat monipuolistuneet ja niiden toiminta on sopeutunut yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Kirjastojen ainoa tehtävä ei ole enää, kuten viime vuosisadan lopulla, tarjota kirjallisuutta vähävaraiselle kansanosalle.

1.2. AIKAISEMPI TUTKIMUS

Kirjastojen tutkiminen historialliselta kannalta ei ole Suomessa ollut kovin suosittua. Aiheesta on ilmestynyt lähinnä historiikkeja ja yleisesityksiä. Kokoomateoksissa, varsinkin kulttuurihistoriallisissa teoksissa kirjastoista on yleensä luotu lyhyt katsaus, jossa vuosien aikana tapahtunut kehitys on tiivistetty muutamaan sivuun¹⁷. Kansankirjastojen varhaista historiaa ovat tutkineet Marjaana Karjalainen teoksessaan *Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802-1906* sekä Ilkka Mäkinen väitöskirjassaan *"Nödvändighet af Laina-Kirjasto"*.

---

¹⁵ Salokangas 1982, 159; Nuotio 1974, 16-17.

¹⁶ Kirjallisuuden välityskanavista esim. Vakkari 1983; Tiihonen 1972; Tiihonen 1974; Lappi 1970.

¹⁷ Esim. Suomen kulttuurihistoria ja Suomen kirjallisuus.

Yksittäisten kirjastojen kehityksestä kertovia teoksia on julkaistu runsaasti, usein kirjaston 100-vuotisjuhlan kunniaksi¹⁸. Näiden historiikkien tai historioiden tarkoituksena on tarkastella kyseisen kirjaston kehitystä perustamisvaiheesta nykyhetkeen. Yleensä kirjastojen historioihin sisältyy kirjaston toiminta ja kehitys kokonaisuudessaan, painotuseroja tosin löytyy. Joissain tutkimuksissa itse kirjaston toiminta, kuten lainaus, on keskeisemmässä osassa, kun taas toisissa on painotettu esimerkiksi kirjaston hallintoa ja organisaatiota.

Kirjastojen kirjavalinnasta ja kirjastotyön päämääristä on keskusteltu ja aiheesta on kirjoitettu enemmän vasta 1970-luvulta lähtien. Sitä ennen ja varsinkin 1960-luvulla keskustelu kirjastoalalla keskittyi enemmän käytännön ongelmiin¹⁹. Kirjavalintaa on tutkinut suomenetun kaunokirjallisuuden osalta Eija Eskola, jonka tutkimus *Rukousnauha ja muita romaaneja* tarkastelee ajanjaksoa 1880-1939. Kansanvalistusseuran osuutta kirjavalinnassa puolestaan on tutkinut Markku Meriranta²⁰. Meriranta tarkastelee kuitenkin jo varhaisempaa ajanjaksoa, vuosia 1874-1918.

Kirjavalintaa tutkittaessa on muodostunut yleiseksi käsitys kirjastonhoitajasta portinvartijana²¹. Kirjavalinta on prosessi, jossa lukijoiden saataville tuleva kirjallisuus ja sitä kautta myös tieto valikoidaan. Kirjavalinnan suorittajasta, yleensä kirjastonhoitajasta, tulee tällöin portinvartija, joka on tärkeä osatekijä kirjastojen tiedonvälityksen kannalta. Kirjastoissa ei ole esiintynyt suoranaista sensuuria, ainoastaan kirjavalinnoilla on voitu jonkin verran rajata saatavilla olevaa kirjallisuutta. Sensuuria ja sensuurimielialaa herättäneitä kirjoja on yleisemmin tutkinut Kai Ekholm, joka on teoksissaan ottanut lyhyesti esille myös kysymyksen kirjastojen sensurointimahdollisuuksista.

Pohdittaessa kirjallisuuden mahdollisuuksia vaikuttaa lukijaan voivat lisätietoa tuoda lukemistutkimukset. Näitä ovat Suomessa tehneet 1910-luvulta lähtien kasvatustieteilijät ja psykologit sekä 1950-luvulta lähtien heidän lisäksi mm. sosiologit, joiden harrastustutkimuksissa yhtenä osa-alueena oli lukeminen. Lukemistutkimukset käsittelivät pitkään luetujen kirjojen määrää, niiden nimiä sekä eroja eri-ikäisten lukutottumuksissa. Uudemmissa tutkimuksissa on huomioitu myös kirjallisuuden vuorovaikutus yhteiskunnan kanssa²². Laajempaa tutkimusta suomalaisten lukemistottumuksista edustaa 1970-luvulla toteutettu

---

¹⁸ Esim. Jyväskylän, Kuopion, Joensuun ja Hämeenlinnan kaupunginkirjastojen historiat.

¹⁹ Alitalo 1979, 15.

²⁰ Meriranta 1984.

²¹ Esim. Eskola 1991; Tiihonen 1972.

²² Esim. Niemi 1991.

Lukeminen Suomessa-projekti, jossa haastateltiin lähes tuhatta yli 15-vuotiasta henkilöä. Kerätyn aineiston pohjalta on syntynyt monta artikkelia ja teosta, mm. Katarina Eskolan *Suomalaiset kirjanlukijoina*.²³ Lukemistutkimukset voivat antaa tietoa siitä, millä perusteilla ihmiset valitsevat lukemansa kirjallisuuden ja mahdollisesti myös siitä, kuinka yhteiskunta ja siinä tapahtuvat muutokset vaikuttavat lukemiseen.

1.3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA LÄHTEET

Kunkin ajan kirjallisuus heijastaa aikansa yhteiskuntaa ja siinä tapahtuvia muutoksia. Aikansa valtavirtauksen rinnalla on myös kirjallisuudessa erilaisten ajattelutapojen ja eri aatteiden edustajia. Kaikkia suuntauksia eivät vallassa olevat ryhmät ole pitäneet toivottavina. Tällaisen kirjallisuuden julkaisemista on voitu estää tai sen levittämistä vaikeuttaa. Kirjastot ovat olleet ilmaisen tiedon ja kirjallisuuden jakajina, kansan valistajina, erityisessä asemassa. Kirjastoissa oleva kirjallisuus on ollut kaikkien vapaasti luettavissa, joten oletettavaa on, että niiden kirjavalintaan on kiinnitetty huomiota.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, tukiko yleisten kirjastojen kirjavalinta valitsevaa yhteiskuntaa ja vallassa olevia poliittisia ryhmittymiä itsenäisen Suomen murroskausina. Kirjavalintaa tutkitaan tarkastelemalla yksittäisten teosten hankintaa kirjastoihin. Tarkkailtaviksi teoksiksi on valittu kirjoja, jotka ovat kyseisen ajan yhteiskunnan kannalta olleet merkittäviä. Kirjojen hankinta on aina yksittäisen kirjaston henkilökunnan ja kirjastolautakunnan päätettävissä, joten kirjastojen kirjavalinnat voivat poiketa toisistaan huomattavasti. Ehdotukset hankittaviksi kirjoiksi teki kirjastonhoitaja, jonka jälkeen kirjaston johtokunta hyväksyi kirjavalinnan. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, onko kirjavalinnassa eroja kirjastojen kesken, ja mistä nämä mahdolliset erot voisivat johtua. Yleiskuvan saamiseksi on tärkeää esittää myös tietoja siitä, miten aktiivisesti kirjastoja käytettiin ja kuinka suuria niiden kokoelmat olivat. Aikansa yhteiskunnasta kertoo jotain myös se, millä tavoin kirjastojen kokoelmat jakaantuivat tieto- ja kaunokirjallisuuden kesken.

Kirjastojen kirjavalinnan on todettu pohjautuvan alueen väestörakenteeseen²⁴. Siksi olen tähän tutkimukseen valinnut vertailtaviksi kolmen, luonteeltaan toisistaan poikkeavan kau-

²³ Sannikka 1990, 9.

²⁴ Kunnan teollistumisaste vaikuttaa kunnan poliittiseen ilmapiiriin, joka edelleen vaikuttaa kirjavalinnasta vastaavien kirjastolautakunnan ja kirjastonhoitajan poliittiseen kantaan. Tiihonen 1976, 54.

pungin kirjastot: Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot. Jyväskylä on viime vuosisadan puolelta asti ollut suomalaisen sivistyselämän johtavia paikkakuntia ja yleisesti sitä voidaan luonnehtia koulukaupungiksi. Lappeenranta puolestaan on toiseen maailmansotaan asti saanut yleisilmeensä varuskunnan kautta, mutta myöhemmin kaupunki on muuttunut selvemmin teollisuuskaupungiksi. Vahvin teollisuuskaupungin leima on Kuusankoskella, joka on alunperin muodostunut syntyneen teollisuuden ympärille. Tutkittavat kirjastot ovat kaikki kaupunginkirjastoja ja kuntansa pääkirjastoja. Esimerkiksi seurojen ja järjestöjen kirjastoja tai tieteellisiä kirjastoja ei tutkimukseen ole otettu mukaan, koska ne eivät ole yleisesti kaikkien käyttöön tarkoitettuja laitoksia.

Tutkimuksessani tarkastelen kirjastojen kirjavalintaa kolmen eri ajanjakson aikana. Ensimmäinen aikajakso ylittää kansalaissodasta, vuodesta 1918 (Kuusankoski vuodesta 1923), vuoteen 1929. Tämä vuosikymmen oli itsenäisen Suomen rakentamisen aikaa, jota varjosti käyty sota. Kirjallisuus ja sitä kautta kirjastot ovat eräitä kansallisen identiteetin heijastajia, joten kirjastojen merkitys juuri itsenäistyneessä maassa on tärkeä. Tarkastelu päättyy vuoteen 1929, koska 1930-luku poikkesi olennaisesti edeltävästä vuosikymmenestä taloudellisen laman ja oikeistoradikalismmin nousun vuoksi.

Seuraavaksi tarkastelen sota-aikaa vuodesta 1939 aina vuoteen 1947, jolloin liittoutuneiden valvontakomissio poistui maastamme. Niin sota-aika kuin valvontakomission määräyksetkin aiheuttivat kirjastoille muusta ajasta poikkeavia rajoituksia. Kirjastojen merkitys on kriisiaikoina tunnetusti ollut suuri, joten sodanaikainen kirjastotoiminta muodostaa mielenkiintoisen tutkimuskohteen.

Viimeisenä yhteiskunnallisena murroskautena tässä tutkimuksessa käsitellään suuren rakennemuutoksen aikaa, 1960-lukua. Rakennemuutoksen mukanaan tuoma kaupungistuminen muutti ihmisten arvomaailmaa, mikä näkyi myös ajanjakson kirjallisuudessa. Vuosikymmenelle ajoittuu monta kiivasta kirjasotaa, joihin myös kirjastojen oli kirjavalintansa kautta otettava kantaa.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltavien kaupunkien osalta Lappeenrannan kaupunginkirjaston historia on olemassa. Lisäksi kirjaston historiasta on kirjoitettu kaksi vanhempaa, suppeampaa selvitystä²⁵. Pekka Toivasen kirjoittamassa kaupunginkirjaston historiassa painopiste on sodan jälkeisessä ajassa ja kirjaston toimintaa on käsitelty monipuolisesti. Jyväsky-

---

²⁵ Murto 1947; Kokon historiikki.

lässä kaupunginkirjasto on jäänyt tieteellisen kirjaston tutkimisen jalkoihin. Tieteellistä kirjastoa on tutkittu runsaasti²⁶, kun taas kaupunginkirjastosta on ilmestynyt ainoastaan sen 100-vuotisjuhlakirja, joka ei ole tyypillinen historian tutkimus. Kirjaston historiallisen kehityksen lisäksi teoksessa on tarkasteltu laajemmin keskisuomalaista kirjallisuutta ja kirjailijoita. Kuusankosken kaupunginkirjastosta ei ole julkaistu historiaa, mutta Aulikki Stöörin opinnäytetyö käsittelee Kuusankosken alueen kirjastotoiminnan kehitystä ajanjaksolla 1875-1970.

Ensisijaisina lähteinä tutkimuksessa käytetään tarkasteltavina olevien kaupunginkirjastojen arkistoja. Arkistoihin sisältyvät kirjastojen hankintaluettelot ja vuosikertomukset, joiden avulla voidaan selvittää kirjavalintaa ja lainausten määrää. Täydentävinä lähteinä käytetään kirjaston johtokunnan pöytäkirjoja sekä kirjaston kirjeistöjä. 1960-luvun osalta lisätietoa kirjavalinnasta antavat haastattelut, joissa tuolloin kirjavalinnassa mukana olleet kirjastonhoitajat kertoivat laitoksissaan vallinneista periaatteista. Kaksi haastatelluista henkilöistä toimi sivukirjaston hoitajana 1960-luvulla, mutta kirjavalinnoista keskusteltiin ja päätettiin yhdessä pääkirjaston henkilökunnan kanssa.

Kirjavalintaa on pitkälti ohjannut Kansanvalistusseuran ja sittemmin Valtion kirjastotoimiston julkaisema Arvosteleva kirjaluetelo. Tarkastellessani yksittäisten kirjojen hankintaa olen kahden ensimmäisen ajanjakson osalta valinnut luetteloiden perusteella teokset, jotka eivät arvostelijan mukaan olleet yhteiskunnallisen kehityksen kannalta suositeltavia kirjastoihin hankittaviksi. 1960-luvulla Arvostelevan kirjaluetelon auktoriteettiasemaa alettiin purkaa ja lisäksi sen arviot lievenivät edeltäviin ajanjaksoihin verrattuna. Arvostelijat eivät enää aikaisempaan tapaan selkeästi kieltäneet hankkimasta tiettyä teosta kirjastoihin. Sen vuoksi tässä tutkimuksessa yksittäisesti tarkasteltavia teoksia ei 1960-luvun osalta ole valittu Arvostelevasta kirjaluetelosta, vaan mukaan on otettu teoksia, jotka tuona aikana herättivät yleistä keskustelua.

2. KAUPUNGIT JA NIIDEN KIRJASTOT

2.1. KOULUKAUPUNKI JYVÄSKYLÄ

Kun Jyväskylän kaupunki vuonna 1837 perustettiin, se oli keskisuomalainen pikkukaupunki, josta perustamisen jälkeen puuttuivat ainoastaan asukkaat. Elinkeinoelämän vilkas-

---

²⁶ Esim. Airila 1927; Audejev 1977; Paakkinen 1989.

tuttua kaupungin väkiluku alkoi voimakkaasti kasvaa 1870-luvulla, jonka jälkeen väestön määrä kasvoi tasaista vauhtia vuosisadan loppuun.²⁷ Kaupungin vilkastumiseen vaikuttivat kuitenkin voimakkaasti myös sinne perustetut koulut, joiden vaikutus näkyi monilla aloilla.

Ensimmäinen askel koulukaupungin syntymiseksi otettiin vuonna 1857, jolloin Jyväskylään perustettiin Suomen ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu, lyseo. Sen perustamista nimenomaan Jyväskylään pidetään pitkälti kaupungissa vaikuttaneen suomalaiskansallisen sivistysmiehen, piirilääkäri Wolmar Styrbjörn Schildtin (myöh. Kilpinen) ansiona. Lyseo toi kaupungille hyvää mainosta ajatellen tulevaa seminaari-keskustelua ja kansakoulun opettajia valmistava seminaari perustettiin Jyväskylään vuonna 1863. Yhtenä perusteena sijoituspaikan valinnalle oli kaupungin sijainti keskellä suomenkielistä seutua, mikä tarjoaisi tuleville opettajille toivotunlaisen aatteellisen ympäristön. Kun 1910-luvulla Suomessa kiisteltiin maahan perustettavan toisen yliopiston sijoituspaikasta, joutui Jyväskylä myöntymään Turulle, mutta sen sijaan Jyväskylään perustettiin 1912 maan ensimmäinen kesäyliopisto.²⁸

Tommilan mukaan kaupungin väestöstä 27 % kuului vuonna 1870 niin sanottuun julkisen toiminnan väestöryhmään, jonka puolestaan pääosin muodostivat opettajat. Vielä vuonna 1900 sama luku oli 13 %. Näin suuren joukon vaikutus näkyi myös koulujen seinien ulkopuolella, kaupungin sivistyselämässä yleensä. Unohtaa ei sovi myöskään sitä elävöittävää vaikutusta, mikä ympäri maata tulleilla oppilailla oli kaupungin elämään.²⁹

Aina tälle vuosisadalle asti lehtoreiden määrä Jyväskylässä oli huomattava ja heidän vaikutusvaltansa kaupungin asioihin suuri. 1920-luvulta lähtien alkoi työväestö tulla lisääntyvässä määrin hoitamaan kaupungin asioita ja vielä voimakkaammaksi nousi työväestön asema talvisodan jälkeen. Vuoden 1941 voimaan astunut alueliitos muutti väestön elinkeinorakennetta, koska liitettävät alueet olivat nimenomaan työläisten asuinalueita. Vuonna 1940 teollisuustyöväestön osuus väestöstä oli jo 45 % ja kymmenen vuotta myöhemmin yli 50 %. 1950-luvun lopulla alkoi Jyväskylässä, kuten muuallakin Suomessa, ammattijakouman painopisteen siirtyminen teollisuudesta palvelujen suuntaan.³⁰

²⁷ Tommila 1972, 25, 45, 306; Tommila 1970, 243-247.

²⁸ Tommila 1972, 124-128, 432-435; Mönkkönen 1988, 520-522, 590, 596-598; Mönkkönen 1993, 507-508; Silvennoinen 1983, 13-15; Kuusi 1962, 159-179; Kuusi 1967, 12-13, 63-66; Kangas 1992, 21-22, 24-25; Sainio 1959, 3-8.

²⁹ Tommila 1972, 128, 134-135; Mönkkönen 1988, 523-524; opiskelijoiden elämästä Halila 1963.

³⁰ Tommila 1972, 134-135, 295-296, 578, 583.

Kaupungin päätöksistä vastaavan kaupunginvaltuuston kokoonpanossa voi ammattien mukaan nähdä samanlaista kehitystä. Kun ennen vuotta 1918 valtuutetuista oli opettajia kaiken kaikkiaan 30 %, niin sotien välisenä aikana heidän osuutensa pieneni 20 %:iin, heidän ollessa silti valtuuston toiseksi suurin ammattiryhmä. Vähennystä tapahtui myös käsityöläisten osuudessa, mutta eniten asemiaan menettivät kuitenkin virkamiehet ja vapaan ammatin harjoittajat (joihin luetaan tässä esimerkiksi lääkärit ja tuomarit). Valtuustopaikkojaan sen sijaan lisäsivät kaupallisen ammatin harjoittajat, joka oli edustuksellisesti suurin ammattiryhmä Jyväskylän kaupunginvaltuustossa sotien välisenä aikana. Muiden ryhmien tappiot eivät suinkaan koituneet yksistään liikemiesten voitoksi, vaan opettajakunnan kanssa yhtä suureksi ryhmäksi nousi aiemmin edustuksetta jäänyt työväestö.³¹

Sodan jälkeen kaupunginvaltuutettujen ammattijakauma muuttui edelleen seuraillen yleistä väestörakenteen muutosta. Työväestön osuus nousi eniten ja samalla työväestöstä tuli selkeästi valtuuston suurin ammattiryhmä. Myöskin virkamiesten osuus nousi samalla kun opettajien, kauppiaiden ja käsityöläisten osuus laski.³²

Puoluekannaltaan Jyväskylän kaupunginvaltuusto muuttui sodan jälkeen täysin. Vaikka sosiaalidemokraatit olivat olleet valtuuston suurin puolue vuosina 1918-1945 ja vasemmiston paikkaluku oli noussut 1920-luvulla, niin kokonaisuutena valtuusto oli silti ollut oikeisto-enemmistöinen. Sodan jälkeen Jyväskylä oli väestöltään muuttunut sotaa edeltävästä ajasta niin, että vuodesta 1945 lähtien sen kaupunginvaltuustosta tuli vasemmisto-enemmistöinen.³³

Vaikka Jyväskylän luonne muuttui yhä enemmän teollisuuskaupungiksi, ei koulujen perustaminen kaupunkiin jäänyt yksinomaan viime vuosisadan ilmiöksi. Kun yliopistohanke 1910-luvulla Jyväskylän osalta raukesi, oli seuraavana tavoitteena seminaarin muuttaminen kasvatusopilliseksi korkeakouluksi. Vuonna 1933 eduskunta hyväksyi lain kasvatusopillisesta korkeakoulusta ja toiminta voitiin aloittaa syksyllä 1934. Entisen seminaarin toiminta lakkasi vuonna 1937. Myös kesäyliopiston toiminta liitettiin osaksi korkeakoulun toimintaa.³⁴

---

³¹ Tommila 1972, 158, 379-380.

³² Tommila 1972, 603-604.

³³ Tommila 1972, 375, 378, 599.

³⁴ Kuusi 1967, 154-161; Kangas 1992, 115-120; Mönkkönen 1993, 508; Sainio 1959, 10; Korkeakouluhankkeesta Kuusi 1967 ja Kangas 1992.

Kasvatusopillisen korkeakoulun laajentamissuunnitelmat alkoivat 1950-luvulla. Vuonna 1958 korkeakouluun liitettiin filosofinen tiedekunta ja tätä vuotta voidaan pitää Jyväskylän yliopistotoiminnan alkamisajankohtana. Lisää tiedekuntia perustettiin seuraavalla vuosikymmenellä ja Jyväskylän Yliopisto nimenä otettiin käyttöön vuonna 1967.³⁵

Jyväskylän kehitys kulki ensin voimakkaasti koulukaupungin suuntaan mutta myöhemmin kaupungin luonteessa korostui teollisuuden osuus. Koulujen perustaminen kaupunkiin on jatkunut aina 1960-luvulle asti ja Jyväskylä kantaa, ehkä osittain vanhojen aikojen perintönä, "Suomen Ateenan" leimaa. Tällä vuosisadalla yhä voimakkaammin on kuitenkin esiin noussut kaupungin kehityksessä teollisuuden ja työväestön osuus, koska kaupungin alueen laajentuessa on myös sen väestörakenne muuttunut ja monipuolistunut. Jyväskylää on johdettu pääosin opettajien ja työväestön voimin vuosien 1918 ja 1970 välisenä aikana.

2.1.1. JYVÄSKYLÄN KIRJASTOT

Viime vuosisadan puolivälissä ainoana, tai ainakin vahvimmin, sivistysolojen parannusta Jyväskylässä ajaneena henkilönä voidaan pitää piirilääkäri Schildtiä. Schildt yritti parhaansa mukaan viedä omaksumiaan ajatuksia eteenpäin kaupungissa, ollen esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran asiamies Jyväskylässä vuodesta 1845. Yksin oli vaikeaa saada kaupunkilaisia kiinnostumaan sivistysharrastuksista, mutta 1860-luvulla Schildt sai rinnalleen samanhenkisiä ihmisiä, kun koulujen perustamisen seurauksena kaupunkiin tuli suuri opettajajoukko. Koulujen oppilaista puolestaan saatiin kaupunkiin innostunut harrastajajoukko ja tuloksena oli kulttuurielämän monipuolistuminen 1860-luvulla. Esimerkiksi kaupungin ensimmäinen lehti sai alkunsa 1864, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustettiin Jyväskylään 1865 ja musiikki- sekä teatteritoimintaa kehitettiin.³⁶

Tällä kulttuurillisen innostuksen vuosikymmenellä sai alkunsa myös Jyväskylän kansankirjasto. Kaarle Werkon keräämien tietojen mukaan kirjasto perustettiin 1863 ja perustajana oli W.S.Schildt. Hänet mainitaan myös seminaarin opettajainkokousten pöytäkirjassa kirjaston ensimmäisen kirjalahjoituksen antajana syyskuussa 1863. Lahjoitus sisälsi 11 teosta.

³⁵ Kuusi 1967, 183-193; Kangas 1992, 225-227, 270-271; Tommila 1972, 655; Mönkkönen 1993, 510-511; Sainio 1959, 20.

³⁶ Tommila 1972, 253-257.

Varsinainen lainaustoiminta alkoi vasta seuraavana vuonna. Kansankirjasto oli aluksi sijoitettuna seminaarin kirjaston yhteyteen ja kirjaston hoitamisesta vastasivat seminaarin oppilaat. Kirjastoja ei millään lailla erotettu toisistaan, vaan kansankirjastoa pidettiin ilmeisesti seminaarin kirjaston osana. Myös kansankirjaston kirjavarat merkittiin luetteloihin yhteen seminaarin kirjaston kirjojen kanssa.³⁷

Seminaarin kirjastonhoitajina toimivat opettajat, jotka olivat myös innokkaita kirjalahjoitusten antajia. Lahjoituksia tuli myös seminaarin ulkopuolelta ja lisäksi kirjoja saatiin muilta kirjastoilta kaksoiskappaleisiin vaihtamalla. Seminaarin kirjasto kasvoi vauhdilla, mitä samaa ei voida sanoa kansankirjastosta. Schildt oli perustanut Jyväskylän säästöpankkiin lainakirjastorahaston, jonka säännöissä määrättiin osa pankin voittovaroista kaupungin lainakirjastolle. Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli perustettu kaupunkiin, myös se alkoi koota omaa kirjastoaan. Näin ollen ei ole varmuutta siitä, käyttikö rahaston varat SKS:n kirjasto vai kansankirjasto. Vuonna 1876 kansankirjasto kuitenkin teki viimeiset kirjahankintansa, jonka jälkeen kirjaston toiminta hiipui. Varsinaista lopettamispäätöstä ei ole tehty, joten lainaajien innokkuus on todennäköisesti lopettanut kirjaston toiminnan. Kirjat olivat vähä vähältä kadonneet.³⁸

Kansankirjaston puutteellisuutta Jyväskylässä paikkasivat seminaarin kirjaston lisäksi Kauppalaisseuran ja Käsityöläisyhdistyksen kirjastot. Seminaarin kirjastosta annettiin sen alkuaikoina lainoja myös ulkopuolisille, mutta myöhemmin kirjasto oli tarkoitettu ainoastaan seminaarin opettajille ja oppilaille. Yhdistysten kirjastoissa kehitys kulki toiseen suuntaan. Kauppalaisseura perustettiin vuonna 1875 ja sen kirjasto avattiin ulkopuolisille vuoden 1880 alusta. Seuran ulkopuolisten päästyä kirjaston käyttäjiksi, sisälsi kirjasto ainoastaan 211 nidettä, mutta viidessä vuodessa määrä kasvoi 857:ään. Ulkopuolisia lainaajia sen sijaan ei liiemmästi löytynyt: ensimmäisenä vuonna seitsemän, seuraavana kolme-toista, mille tasolle ulkopuolisten lainaajien luku asettuikin. Aikaa myöten kirjaston kirjavarastokin alkoi muuttua yhä enemmän ammattikirjallisuutta käsittäväksi. Kirjasto toimi aina vuoteen 1955 saakka, jolloin se liitettiin osaksi kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastoa.³⁹

Käsityöläisyhdistyksen kirjasto antoi lainoja ulkopuolisille vasta vuodesta 1904 lähtien, vaikka se oli perustettu samoihin aikoihin Kauppalaisseuran kirjaston kanssa. Ennen vuotta

---

³⁷ Werkko 1879, 28; Lahtinen 1963, 7-8.

³⁸ Lahtinen 1963, 8-12; Halila 1963, 142-143.

³⁹ Werkko 1879, 28; Lahtinen 1963, 13-15; Halila 1963, 143.

1904 Käsityöläisyhdistyksen kirjastosta ei ole tietoja, mutta kyseisenä vuonna se käsitti 501 nidettä. Vuonna 1911 kirjaston toiminta loppui toimipaikan ja kiinnostuksen puutteseen. Työväenyhdistys avasi oman kirjastonsa vuonna 1915, mutta sen toiminta lakkasi jo 1927.⁴⁰

Jyväskylän huonosta tilanteesta kansankirjasto-asiassa alkoi vähitellen tulla kiusallinen. Olihan omituista, ettei maan sivistyspyrkimysten johtotähdeksi haluavassa kaupungissa ollut kansankirjastoa eikä lukusalia, jollaisia tuohon aikaan perustettiin melkein kaikkiin maapitäjiinkin. Asiantilaa parantamaan tulivat Jyväskylässäkin anniskeluyhtiön voittovarat. Ensimmäisen kerran varoja jaettiin vuoden 1880 alussa, jolloin kansankirjastolle ja lukusallillekin myönnettiin 2 800 markkaa. Lainaustoiminta pääsi alkuun vuoden 1881 alusta ja lainaajia oli runsaasti 1880-luvun loppupuolelle asti. 1890-luvun puolivälissä ilmennyt innostusta kirjastoasiaan lukuunottamatta, kansankirjaston kehitys pääsi Jyväskylässä vauhtiin vasta tämän vuosisadan puolella. Tällöin kirjasto järjestettiin uudelleen ja sen toimintaa varten laadittiin säännöt.⁴¹

Jyväskylän kansankirjasto kärsi alusta asti pysyvän toimipaikan puuttumisesta. Kirjasto joutui muuttamaan lukuisia kertoja ensin yksityisten kaupunkilaisten kodista toiseen ja sen jälkeen kaupungin tilojen välillä. Vuonna 1899 kirjasto muutti vastavalmistuneeseen kunnallistaloon, mutta jo 1908 se siirrettiin kunnallistalon ensimmäisestä kerroksesta alakertaan ja 1912 vanhaan raatihuoneeseen. Ensimmäiset pysyvät tilat kirjasto sai vasta Tieteellisen kirjaston myötävaikutuksella.⁴²

Kaupungin yliopistohanke oli nostanut keskusteltavaksi myös kysymyksen tieteellisen kirjaston saamisesta Jyväskylään, sillä ilman asianmukaista kirjastoa ei yliopistoakaan voinut paikkakunnalle odottaa. Vaikka tieteelliselle kirjastolle ei oltu löydetty vielä edes tiloja kaupungista, oli sille jo kertynyt kirjoja lahjoituksina ja keräysten tuloksena kesään 1911 mennessä. Yliopistovaliokunta teki 1911 kaupunginvaltuustolle esityksen, jonka mukaan valtion viljamakasiinirakennus hankittaisiin kaupungille ja sinne sijoitettaisiin Tieteellinen kirjasto. Esitys toteutui ja loppuvuodesta 1915 viljamakasiiniin muuttivat niin Tieteellinen kirjasto kuin kaupungin kirjastokin. Viimeeksi mainitulle oli rakennuksesta varattu kaksi huonetta ja kellaritilaa. Rakennus oli alunperin hankittu Tieteelliselle kirjastolle ja tilat al-

---

⁴⁰ Lahtinen 1963, 15-16; Tommila 1972, 440.

⁴¹ Lahtinen 1963, 13, 16-24; Tommila 1972, 439-440.

⁴² Lahtinen 1963, 29-30.

koivat ajan myötä käydä ahtaiksi kahden kirjaston tarpeisiin. Kumpikin kirjasto olisi tarvinnut tilat kokonaan itselleen ja halunnut toisen kirjaston siirtyvän muihin tiloihin. Taloudellisista syistä odotettua muuttoa ei tapahtunut ennen vuotta 1948, jolloin Tieteellinen kirjasto sai oman rakennuksensa korkeakoulun alueelta. Kaupunginkirjaston käytössä rakennus oli tilanpuutteesta huolimatta aina vuoteen 1980, jolloin sitä varten suunniteltu rakennus valmistui.⁴³

Toisen maailmansodan jälkeen pääkirjaston rinnalle perustettiin sivukirjastoja, mikä osaltaan helpotti tila-ongelmista kärsivää kaupunginkirjastoa. Vuosien 1944 ja 1959 välillä aloitti toimintansa kolme sivukirjastoa. Sivukirjastojen lisäksi Jyväskylässä harjoitettiin myös sairaalakirjastotoimintaa, joka sai alkunsa kunnalliskotien lainaustoiminnasta vuonna 1947.⁴⁴

Jyväskylässä toimi tämän vuosisadan alkuvuosikymmenillä kaupungin kirjaston lisäksi seminaarin kirjasto ja tieteellinen kirjasto, sekä muutamien yhdistysten kirjastot. Yhdistysten kirjastot olivat pieniä ja niiden lainaustoiminta keskittyi yhdistysten omiin jäseniin. Seminaarin kirjastostakaan ei enää annettu lainoja ulkopuolisille kuin poikkeustapauksissa. Tieteellinen kirjasto oli keskittynyt lähinnä Fennica-kokoelman keräämiseen, ei niinkään lainaustoimintaan. Tieteellisen kirjaston ohjesäännön mukaan kirjoja saivat kyllä lainata kaupunkilaisetkin, mutta ei niitä kirjoja, joita oli tai ainakin olisi pitänyt olla kansankirjastoista lainattavissa⁴⁵. Kaupunkilaisten kirjastopalveluista vastasi siis lähinnä kaupungin kirjasto, muiden kirjastojen olemassaolosta huolimatta. Tosin huomattava osa kaupunkilaisista oli koulujen opettajia ja oppilaita, joita Tieteellinen kirjasto ja seminaarin kirjasto palvelivat.

Toisen maailmansodan jälkeen jyväskyläläisten kirjastopalveluista vastasi pitkälti kaupunginkirjasto, jonka toiminta monipuolistui ajan mittaan. Sivukirjastoja perustettiin kaupungin uusille alueille ja kirjastoauto aloitti toimintansa vuonna 1976. Kaupunginkirjaston tehtäväkentän laajenemista merkitsi maakuntakirjasto-oikeuksien saaminen vuonna 1978, jolloin sen tehtäväksi tuli huolehtia Keski-Suomen aluetta koskevasta aineistosta.⁴⁶ Kaupunginkirjaston lisäksi Jyväskylässä on toisen maailmansodan jälkeen toiminut tieteellinen

---

⁴³ Airila 1927, 10-13, 28-30; Eskelinen 1963, 36-42; Jokipii 1997, 13, 16, 25; Tommila 1972, 440-441; Kuusi 1967, 76, 78, 48-50; Sainio 1959, 31-32; Jyväskylän kaupungin kirjastolaitoksen vaiheita 1863-1988 (moniste).

⁴⁴ Tommila 1972, 658; Eskelinen 1963, 46-49.

⁴⁵ Paakkinen 1989, 71-72.

⁴⁶ Jyväskylän kaupungin kirjastolaitoksen vaiheita 1863-1988 (moniste).

kirjasto, joka on kuitenkin pääosin ollut opiskelijoiden ja kasvatusopillisen korkeakoulun, sittemmin yliopiston henkilökunnan käytössä.

2.2. VARUSKUNNAN JA TEOLLISUUDEN LAPPEENRANTA

Lappeenranta perustettiin 1649 vanhalle markkinapaikalle, jossa viipurilaiset ja muualta maasta tulleet kauppiat kohtasivat ja vaihtoivat tuotteitaan. Viipuri vaikutti muutenkin positiivisesti tämän pikkukaupungin kehitykseen, olihan Viipuri kansainvälinen kaupunki, johon saapui vaikutteita eri puolilta ja joka puolestaan levitti uudistuksia ympäristöönsä. Toisen maailmansodan jälkeen Lappeenrannan tilanne oli toinen kuin ennen sotaa. Viipuri oli menetetty ja Lappeenrannan asema rajakaupunkina uudenlainen. Lappeenrannan sijainti Venäjän rajan läheisyydessä oli tosin jo aiemmin tuonut kaupunkiin armeijan: ensin Ruotsin, sitten Venäjän ja lopulta Suomen omia joukkoja.

Lappeenrannan väkiluvun kasvu oli hidasta tämän vuosisadan kolmella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Vuonna 1932 tehdyssä alueliitoksessa, väkiluku jo lähes kolminkertaistui, nousten yli 13 000:een. Alueliitoksessa kaupungin hallinnollisia rajoja laajennettiin, jolloin entisten esikaupunkialueiden asukkaista tuli lappeenrantalaisia. Tästä lähtien kaupungin väkiluku kasvoi tasaisesti vuoteen 1966 asti, ainoastaan sotavuosien edustaessa hitaampaa väestönkasvua. Vuoden 1967 alusta voimaan astunut kuntaliitos, jossa mm. Lauritsalan kauppala liitettiin Lappeenrantaan, nosti väkiluvun yli 50 000:een.⁴⁷

Lappeenranta oli venäläisen sotaväen sijoituspaikkana aina Suomen itsenäistymiseen saakka. Vuosien 1905-1917 välillä kaupungissa oli ainoastaan venäläistä sotaväkeä. Kenraalikuvernööri Bobrikoff oli lakkauttanut vuonna 1901 suomalaisen rakuunarykmentin, joka oli perustettu Lappeenrantaan 1889. Loppujenkin kaupungissa olleiden suomalaisten joukko-osastojen toiminta päättyi 1905 Suomen armeijan lopettamisen yhteydessä. Suomen itsenäistyttyä sijoitettiin vuonna 1921 ratsuväki uudelleen Lappeenrantaan ja 1920- ja 1930-luvulla ratsuväkiprikaatista muodostui leimaa-antava piirre kaupungille. Prikaatin miesvahvuus ylitti 1 600 hengen rajan, joten kaupungin väestömäärän huomioonottaen (alle 4 000 vielä 1920-luvulla) varuskunta muodosti merkittävän väestönosan.⁴⁸

---

⁴⁷ Castrén 1957, 687; Antikainen 1988, 186, 219-220; STVK 1967.

⁴⁸ Toivanen 1989, 575, 597, 602, 604; Immonen 1992, 349-352, 374-375, 420-423.

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana varuskunnan merkitys kaupungille väheni. Varuskunta kärsi määrärahojen niukkuudesta eikä yleinen mielipidekään ollut armeijan puolella sotien jälkeen. Lappeenrannassa toimi kuitenkin edelleen varuskunnan joukko-osastoja sekä erinäisiä siihen liittyneitä laitoksia, kuten Jalkaväen Aliupseerikoulu eli myöhempi Päälystöpisto.⁴⁹

Käytännössä varuskunta eli alusta alkaen omaa elämäänsä, johon kaupunkilaisilla harvemmin oli mahdollisuutta osallistua. Varuskunta toi kuitenkin kaupungin elämään omaa väriään ja tarjosi varsinkin vuosisadan alkupuolella ansiomahdollisuuksia eri elinkeinojen harjoittajille. Varusmiehet tarvitsivat niin maanviljelijöiden kuin kauppiaidenkin tuotteita. Lisäksi kantahenkilöstön säännölliset palkkatulot toivat verotuloja kaupungille.⁵⁰ Toisen maailmansodan jälkeen kaupungin kehittyessä ja väkiluvun kasvaessa varuskunnan taloudellinen merkitys kaupungissa väheni.

Lappeenrannan kaupungin hallinnollisten rajojen ahtaus vaikutti vielä 1920-luvulla voimakkaasti väestön sosiaaliseen rakenteeseen. Varsinaista teollisuutta ei ennen itsenäistymistä syntynyt kaupungin alueelle, vaan teollisuuslaitokset sijoituivat kaupungin rajojen ulkopuolelle. Teollisuustyöväestökään ei asunut kaupungissa, vaan esikaupunkialueilla. Niinpä vuonna 1920 Lappeenrannan väestöstä peräti 59 % kuului keskiluokkaan, kun se samaan aikaan Jyväskylässä muodosti 54 % väestömäärästä. Ylempään sosiaaliluokkaan kuului Lappeenrannassa noin 10 % väestöstä, samoin kuin Jyväskylässä. Alaluokkaan sen sijaan Lappeenrannassa kuului vain 30,5 %, kun siihen Jyväskylässä laskettiin kuuluvaksi 38,1 %. Vuonna 1932 tapahtuneen alueliitoksen seurauksena työväestön määrä nousi huomattavasti Lappeenrannassa.⁵¹

Lappeenrannan elinkeinorakenteessa korostuu tutkittavana aikana teollisuuden, kaupan ja palvelusten osuus. Tärkeimmät teollisuudenalat kaupungissa ovat olleet kiven- ja savenjalostus, elintarviketeollisuus ja puuteollisuus. Teollisuuden työvoiman osuus väestöstä nousi vuosien 1920 ja 1960 välillä reilusta 20 %:sta lähes 30 %:iin. Vuonna 1940 sen osuus oli noussut yli 40 %:iin. Lappeenranta ei useinkaan mielletä teollisuuskaupungiksi ennen toista maailmansotaa. Kai Hoffmanin mukaan Lappeenranta kuitenkin oli jo tuolloin keskimääräistä teollistuneempi paikkakunta, vaikkei kaupungissa ollutkaan yhtään suurta teol-

---

⁴⁹ Toivanen 1989, 611-612, 615-616; Immonen 1992, 446-454.

⁵⁰ Toivanen 1989, 617.

⁵¹ Räsänen 1989, 167-170; Hoffman 1988, 527.

lisuuslaitosta. Vuoden 1932 alueliitoksen jälkeen voidaan Lappeenrantaa pitää jo varmuudella teollisuuskaupunkina.⁵²

Palvelusten piirissä toimivan väestön osuus kaupunkilaisista liikkui vuosien 1920 ja 1960 välillä 20 %:n kummallakin puolella. Heidän osuutensa oli 1930-luvulla korkeimmillaan, lähes 30 % ja ryhmä muodosti kaupungin tärkeimmän elinkeinonhaaran. Lähes neljännes tästä ryhmästä koostui varuskunnassa työskentelevästä puolustuslaitoksen henkilökunnasta.⁵³

Kauppa lisäsi osuuttaan hieman tarkasteltavana ajankohtana reilusta 11 %:sta lähes 15 %:iin. Kauppaan vaikutti vielä tämän vuosisadan alussa läheinen Pietarin markkina-alue, josta tuotteille saatiin kysyntää. Kauppioiden määrä olikin ennen sotaa Lappeenrannassa suurempi kuin sen väestömäärä olisi edellyttänyt.⁵⁴

Lappeenrannan kunnallispolitiikassa olivat hallinneet ennen itsenäistymistä nuorsuomalaisen edustajat. Vasta 1910-luvulla mukaan kaupunginvaltuustoon pääsivät myös vanhasuomalaiset. Vuoden 1918 jälkeen kokoomus pysyi valtuuston suurimpana ryhmänä aina vuoteen 1931, jonka jälkeen johtopaikan ottivat sosiaalidemokraatit. Sodan jälkeen porvarilliset puolueet esiintyivät vaaleissa suurimmaksi osaksi vaaliliittona. Ennen sotaa ja sen aikana kaupunginvaltuusto oli oikeistoenemmistöinen ja sodan jälkeen oikeisto- ja vasemmistoenemmistö vuorottelivat niiden ollessa suhteellisen tasaväkisiä aina 1960-luvulle asti. Lappeenrantalaisena erikoisuutena valtuustossa olivat ratsuväkiprikaatin edustajat, joilla oli vaaleissa omat ehdokaslistansa sotaa edeltävänä aikana.⁵⁵

Valtuutettujen sosiaalinen jakauma oli vuoteen 1931 asti epätasainen. Valtuutettuja oli ainoastaan ylä- ja keskiluokasta. Vasta alueliitoksen jälkeen, kun kaupungin entisten rajojen ulkopuolella asuva työväestö pääsi äänestämään, sai työväestö omat edustajansa kaupunginvaltuustoon. Heidän määränsä ei kuitenkaan vastannut heidän osuuttaan kaupungin väestöstä. Epätasapaino ei korjaantunut, vaikka valtuuston kokoonpano muuttui tasaväkiseksi oikeiston ja vasemmiston välillä. Päinvastoin alempien sosiaaliluokkien osuus valtuutetuista laski aina vuoden 1966 vaaleihin asti.⁵⁶

---

⁵² Antikainen 1988, 211, 221; Hoffman 1988, 546, 584-585.

⁵³ Antikainen 1988, 214-215, 221.

⁵⁴ Antikainen 1988, 221; Hoffman 1988, 599.

⁵⁵ Herranen 1988, 259, 262, 318; Castrén 1957, 449-450.

⁵⁶ Herranen 1988, 263, 318-320.

Lappeenrannan kulttuurielämä oli vielä pitkään kansalaissodan jälkeen jakautunut kahtia sodassa noudatettujen rintamien mukaisesti. "Porvareilla" ja työväestöllä oli niin omat soittokuntansa kuin teatterinsakin. Työväentalo, joka valmistui 1925, tarjosi kulttuurinharastajille monipuolista viihdykettä ja toisaalla varuskunnan vaikutus näkyi myös kulttuurin alueella vuosisadan alkupuolella. Soittokunnat järjestivät konsertteja kaupungissa ja mieskuoro esiintyi illanvietoissa. Merkkipäiviä juhlittiin paraatein ja myös urheilutilaisuuksia, varsinkin ratsastuskilpailuja, järjestettiin.⁵⁷

Lappeenranta kehittyi itsenäisyyden aikana oikeistovoittoisesta varuskuntakaupungista teollistuneeksi kaupungiksi, jossa oikeiston ja vasemmiston vaalivoitot vuorottelivat. Kaupunki kasvoi pikkukaupungista keskisuureksi kaupungiksi, jonka elinkeinorakenne oli hyvin monipuolinen. Mikään elinkeino ei saanut taakseen ylivoimaista osuutta väestöstä.

2.2.1. LAPPEENRANNAN KIRJASTOTOIMINTA

Viipurin läheisyydellä oli vaikutusta Lappeenrannalle myös kirjastoja ajatellen. Viipurin suomalaisen kirjallisuuden seura lähetti 1859 jäsenilleen, myös Lappeenrantaan, kehotuksen ryhtyä perustamaan kansankirjastoja. Seura ei jättänyt asiaa kehotuksen asteelle, vaan lähetti myös kustantamansa kirjat lääninsä kansankirjastoille sekä toimitti niille mallisääntöjä ja lainausluetteloita. Varmaa tietoa siitä, johtivatko nämä toimet kirjaston perustamiseen Lappeenrannassa, ei ole, mutta todennäköisenä sitä voidaan pitää. Lappeen pitäjästä valittiin vuonna 1859 Viipurin suomalaisen kirjallisuuden seuran johtokuntaan kaksi jäsentä, joiden välityksellä kirjastoasia olisi voinut Lappeenrantaan tulla. Lisäksi Lappeenrannan kansankirjasto perustettiin juuri tämän kehotuksen jälkeen, vuonna 1860. Kirjastosta tuli Lappeenrannan sekä ympäröivän Lappeen pitäjän seurakuntien yhteinen ja varoja kirjastolle ohjattiin seurakuntien pieninä kannatusmaksuina ja kirkollisista toimituksista kerätyistä tuloista.⁵⁸

Lappeenrantaan perustettiin toinenkin kansankirjasto viime vuosisadan puolella. Tämä aloitti toimintansa vasta perustetun kansakoulun yhteydessä. Kirjastosta annettiin luultavimmin lainoja myös koulun ulkopuolisille henkilöille ja tästä kirjastosta muotoutuikin tu-

---

⁵⁷ Herranen 1989, 320-332; Toivanen 1989, 617-627.

⁵⁸ Murto 1947, 3-4; Toivanen 1984, 19-21.

leva kaupunginkirjasto. Kaupunginkirjaston perustamisvuodeksi ovat kirjaston historian kirjoittajat otaksuneet vuotta 1871. Tämä perustuu muistitietoon, jonka mukaan tämä kansakoulun yhteydessä toiminut kirjasto muutettiin kyseisenä vuonna kansankirjastoksi. Varoja sille kerättiin arpajaisilla ja iltamilla, jokunen lahjoituskin saatiin. Vuonna 1880 kirjasto sai myös ensimmäisen kerran osuutensa anniskeluyhtiön voittovaroista, 75 markkaa. Kansankirjaston tulot muuttuivat vakinaisiksi, kun kansakoulun opettajan, Juho Pelkosen tekemästä esityksestä kirjasto otettiin kaupungin omistukseen. Samalla kirjastolle taattiin 200 markan vuotuiset tulot anniskeluyhtiön varoista. Lisäksi tuloja saatiin kirjojen lainausmaksuista.⁵⁹

Kaupunginkirjaston hoito oli varsin leväperäistä viime vuosisadan puolella. Kirjastolle oli kylläkin laadittu säännöt, mutta niitä ei oltu missään vahvistettu, eikä niitä tarkasti noudatettukaan. Kirjaston tarkastuksista ei huolehdittu ja luetteloissa esiintyi teoksia, joita kirjaston kokoelmista ei enää löytynyt. Kaupunginvaltuusto puuttui 1905 joulukuussa asiaan ja päätti, että kirjastolle on laadittava säännöt sekä sen toimintaa on muutenkin uudelleen järjestettävä. Kesällä 1908 suoritetun järjestelyn jälkeen Lappeenrannan kaupunginkirjasto vastasi jo tasoltaan muita Suomen kaupunkien kirjastoja.⁶⁰

Lappeenrannan kirjasto kärsi jatkuvasta muutosta rakennuksesta toiseen. Kirjaston ensimmäinen sijoituspaikka oli kaupungin raatihuone, minkä jälkeen kirjasto toimi mm. yksityisissä vuokrahuoneistoissa. Ongelmana oli aina joko tilanahtaus tai liian korkea vuokra⁶¹. Ensimmäisen oman, sille hankitun kiinteistön kirjasto sai käyttöönsä 1924. Tämä rakennus oli alusta lähtien liian pieni kirjaston tarpeisiin, mutta tontille rakennetut lisärakennukset helpottivat tilannetta väliaikaisesti. Tilat kävivät aikaa myöten yhä ahtaammiksi kasvavalle kirjastolle, mutta uusia tiloja kirjasto ei saanut ennen vuotta 1956. Tällöin kirjastolle tarjoutuivat uudet tilat niin sanotusta Säätitötalosta. Näissä tiloissa kirjasto toimi aina vuoteen 1974, jolloin se sai käyttöönsä sille rakennetun kirjastotalon.⁶²

Sodan jälkeisen ajan eräänä tunnuspiirteenä kirjastojen historiassa on ollut sivukirjastojen perustaminen. Myös Lappeenrannassa kaupunginkirjasto on saanut omat sivu- ja laituskirjastonsa, joita perustettiin 1960-luvun loppuun mennessä kaiken kaikkiaan 11 kappaletta. Niiden kaupunkilaisten käyttöön, joita sivukirjastotkaan eivät tavoittaneet, hankittiin kirjas-

⁵⁹ Murto 1947, 5-6; Toivanen 1984, 22-23, 28.

⁶⁰ Murto 1947, 9-12; Toivanen 1984, 32-35.

⁶¹ esim. Toivanen 1984, 42, 45, 48.

⁶² Toivanen 1984, 38-49, 52-54, 74, 118.

toauto vuonna 1967. Samoin kuin Jyväskylässä, myös Lappeenrannassa kaupunginkirjaston toiminta laajeni sen saatua maakuntakirjasto-oikeudet. Parinkymmenen vuoden ajan jatkunut keskustelu ja valmistelu johti tulokseen vuonna 1973, kun Lappeenrannan kaupunginkirjastosta muodostettiin maakuntakirjasto.⁶³

Kaupunginkirjaston lisäksi oma kirjastonsa oli myös kehruhuoneella eli naisten vankilalla. Tämä kirjasto oli perustettu 1869. Vuonna 1877 kirjastossa oli 164 nidettä, mutta määrä kasvoi tämän jälkeen huomattavasti. Vaikka Werkon tietojen mukaan "kirjastoa on ahkeeraan viljelty", oli sen käyttö suurimmaksi osaksi varmasti rajoittunut vankien, vartijoiden ja vankilan virkailijoiden tarpeisiin.⁶⁴

Tutkittavana olevalla ajanjaksolla kirjojen lainauksesta Lappeenrannassa on huolehtinut lähes yksinomaan kaupunginkirjasto. Näin ollen sen on tullut vastata kaikkien kaupunkilaisten lukutarpeeseen. Vaikka joillakin yhdistyksillä, kuten työväenyhdistyksellä olisikin ollut pienempiä kirjavarastoja, ovat ne olleet erittäin suppeita, koska mainintoja niistä ei lähteistöissä löydy. Yhdistykset perustivat mieluummin lukutupia, joissa niissäkin pääpaino oli ainostaan tai ainakin suurimmaksi osaksi lehdillä⁶⁵.

2.3. KUUSANKOSKI - KAUPUNKI TEHTAIDEN YMPÄRILLÄ

Nykyinen Kuusankosken kaupunki sai alkunsa alueen teollistumisen kautta. Kuusankoski, joka on Kymijoen suurin koski, houkutteli tehtailijoita rantamilleen 1870-luvulta alkaen, ja näin saivat alkunsa Kymiyhtiö sekä Kuusankoski-yhtiö. Myöhemmin 1890-luvulla myös Voikkaankoski sai omistajansa ja samalla syntyi Voikkaan tehdas. Vuonna 1904 tehtaat yhdistyivät taloudellisista syistä ja uudesta Kymiyhtiöstä muodostui merkittävä vallankäyttäjä Kuusankoskelle.⁶⁶

Kuusankosken alue kuului Iitin ja Valkealan kuntiin. Iitti ja Valkeala olivat kumpikin maatalousvaltaisia kuntia, joiden luonteesta uusi teollisuusalue poikkesi huomattavasti. Tilanne oli molemminpuolin epätydyttävä, sillä asioita ei, tavoitteiden erilaisuuden vuoksi, kyetty hoitamaan toivottavalla tavalla kunnallishallinnon piirissä. Kymiyhtiö teki 1915 aloitteen

⁶³ Toivanen 1984, 79-84, 124-127, 155.

⁶⁴ Werkko 1879, 18; Murto 1947, 5; Toivanen 1984, 26.

⁶⁵ esim. työväenyhdistyksestä Castrén 1957, 501.

⁶⁶ Talja 1997, 433-434, 441, 442; Polin 1932, 7.

Kuusankosken seurakunnan perustamiseksi ja oma seurakunta aloitti toimintansa vuonna 1919. Seurakunnan rajat tulivat pohjaksi sitten myös kunnan perustamiselle, mikä tapahtui vuoden 1921 alusta alkaen. Vuoden 1957 alusta lähtien Kuusankoskesta tuli kauppala ja edelleen vuoden 1973 alusta alkaen Kuusankosken kaupunki.⁶⁷

Väkimäärältään Kuusankoski ei ole tässä tutkimuksessa tarkasteltavana ajanjaksona kasvanut yhtä paljon kuin Jyväskylä ja Lappeenranta. Sen väkiluku ei edes kaksinkertaistunut, kun Jyväskylän väkiluku kasvoi lähes kymmenkertaiseksi ja Lappeenrannan lähes 16-kertaiseksi. Mutta kasvua tarkasteltaessa on otettava huomioon kaupunkien väkiluku tutkimuksen alkuajankohtana. Kuusankosken kunnan syntyessä sen henkikirjoitettu väkiluku oli vajaa 13 000, mikä oli huomattavasti enemmän kuin Jyväskylässä ja Lappeenrannassa samaan aikaan. 1970-luvulle siirryttäessä Kuusankosken väkimäärä oli noussut lähes 23 000:een.⁶⁸

Kuusankosken elinkeinorakenne oli heti kunnan perustamisen jälkeen harvinaisen yksipuolinen. Kunnan muodostivat Iitistä ja Valkealasta erotetut teollisuusalueet, joten ammatissa toimivasta väestöstä noin 90 % sai toimeentulonsa teollisuudesta. Yksipuolinen elinkeinorakenne aiheutti jo 1920-luvulla ongelmia työttömyyden vuoksi. Kuitenkin vasta 1950-luvulla tilanteeseen havahduttiin todella kun sodan jälkeinen työttömyys jatkui edelleen. 1970-luvulle tultaessa teollisuuden osuus ammatista toimivasta väestöstä oli laskenut noin 52 %:iin palvelujen noustua toiseksi suurimmaksi alaksi reilulla 17 %:lla.⁶⁹

Elinkeinorakenteen yksipuolisuudessa ei ollut kyse pelkästään teollisuuden johtavasta asemasta, vaan syntyviä ongelmia pahensi myös teollisuuden sisäinen yksipuolisuus. Kymiyhtiö oli hallitseva tekijä Kuusankosken kunnassa ja sen asemaa pidettiin kiistattomana. Kuusankoskelaiset olivat tottuneet siihen, että työpaikka löytyi yhtiöstä eikä yksityistä yritteliäisyyttä löytynyt tämän takia kovin helposti. Tämä ajattelutapa hidasti osaltaan elinkeinorakenteen monipuolistamista. Vasta 1950-luvulta lähtien Kuusankoskelle perustettiin pienteollisuutta, esimerkiksi tekstiiliteollisuutta ja elintarviketeollisuutta.⁷⁰

Kymiyhtiön merkitys ei näkynyt yksistään työllistäjänä, vaan yhtiö ulotti toimintaansa laajemmallekin yhteisön elämään. Ennen kunnan perustamista yhtiö oli vastannut monista

⁶⁷ Holm 1997, 155-157, 159-161; Polin 1932, 128-130, 135.

⁶⁸ STVK 1919, 1922, 1970; Annala 1997, 124-125.

⁶⁹ Talja 1997, 446-447, 472-475.

⁷⁰ Talja 1997, 447, 475, 477-483.

normaalisti kunnalle kuuluvista toiminnoista ja vielä 1920- ja 1930-luvullakin se vastasi Kuusankosken kunnan rinnalla monista tehtävistä. Esimerkiksi terveydenhoidon alalla Kymiyhtiö toimi aktiivisesti perustaen tehtaille lääkärinviran sekä sairastuvan. Sitä ennen näitä palveluja jouduttiin hakemaan läheisistä kaupungeista.⁷¹

Kuusankosken tehtaat olivat aktiivisia myös koulutuksen alalla. Kaikki tehtaat, Kymin, Kuusankosken sekä Voikkaan tehtaat perustivat omat kansakoulunsa viime vuosisadan loppulla. Aiemmin koulu-asia oli edistynyt hitaasti Valkealan ja Iitin kunnissa, sillä niissä toimi ainoastaan kirkonkylien kansakoulut. Kymiyhtiön vastuu alueen koulutuksesta ei loppunut Kuusankosken kunnan perustamisen jälkeenkään, vaan kunta ja yhtiö tekivät 1921 sopimuksen, jolla koulujen hoito järjestettiin. Tämä sopimus, jossa koulutoimen tehtävät jaettiin kunnan ja yhtiön kesken, tehtiin kymmeneksi vuodeksi, mutta se uusittiin tämän jälkeen useaan kertaan. Vuonna 1914 aloitti toimintansa Kymintehtaan ammattikoulu, joka kuului myös osana kyseiseen sopimukseen. Kunnallisia seuraajia oppilaitos sai vasta 1950-luvulta lähtien, jolloin perustettiin Pohjois-Kymenlaakson kuntainliiton ammattikoulu. Elinkeinorakenteen monipuolistumisesta kertoo puolestaan 1960-luvulla perustettu kauppakoulu.⁷²

Viime vuosisadan loppupuolella perustetusta Kymintehtaan Työväenseurasta lähtien Kymiyhtiö oli voimakkaasti mukana myös Kuusankoskelle syntyneissä erilaisissa yhdistyksissä. Se tuki yhdistyksiä taloudellisesti sinä aikana, kun uudella kunnalla ei vielä ollut mahdollisuuksia tällaiseen toimintaan. Työväenyhdistyksellä oli keskeinen sija yhdistysten joukossa kunnan yksipuolisesta elinkeinorakenteesta johtuen ja samasta syystä työväentalo kehittyi merkittäväksi toiminnan keskuksesi.⁷³

Kuusankosken kunnallispolitiikassa johtava asema koko kunnan olemassaolon ajan on ollut sosiaalidemokraateilla. Yhdessä SKDL:n ja vuonna 1968 TPSL:n (Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattinen Liitto) kanssa se on pystynyt muodostamaan valtuustoon määräänemmistön sotien jälkeisenä aikana aina vuoteen 1976 asti. Ennen sotaa sosialisti-enemmistöisyys oli myös vahva sen kuitenkin heikennyttyä 1930-luvulla.⁷⁴ Jyväskylään ja Lappeenrantaan verrattuna ero kunnanvaltuuston kokoonpanossa on kuitenkin selvä. Kun Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginvaltuustot olivat voittopuolisesti oikeisto-enemmistöisiä ennen sotia, oli Kuusankosken kunnanvaltuustossa jo selvä vasemmisto-enemmistö.

⁷¹ Kaitalehto 1997, 546; Alamäki 1997, 202-204; Polin 1932, 195-196.

⁷² Jokiniemi-Talvisto 1997, 230-233, 236-237, 248-250; Polin 1932, 17-20, 23, 29-31.

⁷³ Niinikoski 1997, 829; Talvisto 1997, 714-716; Polin 1932, 245-246.

⁷⁴ Holm 1997, 166-170.

Toisen maailmansodan jälkeen oikeisto- ja vasemmistoenemmistön vaihdella muissa tutkittavissa kaupungeissa Kuusankosken vasemmistovoittoisuus vahvistui entisestään.

Kuusankoski kasvoi tehtaiden ympärille ja niiden avustuksella. Tehtaat säätelivät kuntalaisten elämää ja ulottivat vaikutuksensa lähes kaikille elämänaloille hoitamiensa tehtävien kautta. Kunta säilyi 1950-luvulle asti pitkälti teollisuuteen nojaavana yhteisönä, mutta tämän jälkeen, määrätietoisien työn tuloksena, myös muut ammattialat alkoivat kasvaa. Leimaa-antavin piirre Kuusankoskelle on kuitenkin vielä tänäkin päivänä teollisuus.

2.3.1. TYÖVÄENYHDISTYSTEN KIRJASTOISTA KAUPUNGINKIRJASTOON

Kirjastotoimi sai alkunsa Kuusankoskella 1870-luvun puolivälissä, kun Kymiyhtiö avasi Kymintehtaalle oman kirjastonsa. Kirjasto oli vaatimaton ja sitä säilytettiin hiomon konttorin kaapissa, josta hiomomestari F.W.Lindroos lainasi kirjoja niitä haluaville. Vuonna 1883 kirjasto siirrettiin uuteen kansakoulurakennukseen ja kirjasto sekä lukusali saivat käyttöönsä oman huoneen. Myös muille alueen tehtaille perustettiin omat kirjastonsa. Kuusankosken tehdas sai kirjaston 1897 ja Voikkaan tehdas vuonna 1905. Yhtiö oli tukenut kirjastojaan taloudellisesti, mutta avustukset lakkasivat vuoden 1905 jälkeen työselkkausten vuoksi. Vasta vuodesta 1909 lähtien yhtiö aloitti uudelleen avustuksensa ja kirjastojen toiminta elpyi.⁷⁵

Tehtaiden lisäksi alueen työväenyhdistyksillä oli omia kirjastojaan. Voikkaan työväenyhdistys oli perustanut kirjaston vuonna 1909 ja Kymintehtaan työväenyhdistyksen kirjarengas ja lukutupa alkoivat toimia jo vuonna 1903. Lukutupiin tilattiin työväenlehtiä, joita ei ollut mahdollista saada käsiinsä yhtiön omistamista kirjastoista.⁷⁶

Kunnallisen kirjaston perustamisajatus tuli ensimmäisen kerran esille vuoden 1921 lopulla opettaja J.P.Sederholmin aloitteesta. Aloite joutui lepäämään aina vuoteen 1923 asti, jolloin kesäkuun 28. päivänä kunnanvaltuusto vahvisti kirjaston säännöt. Lainausta päästiin aloittamaan saman vuoden lokakuussa. Kirjasto oli alkuaikoinaan sijoitettuna koulujen tai kunnantöimistöä yhdyttyä ja muuttoa oli sen historiassa useita. Tilaongelmat ratkesivat vasta vuonna 1952, kun kirjasto pääsi muuttamaan vastavalmistuneeseen kirjasto- ja

⁷⁵ Polin 1932, 51-52; Stöör 1971, 8-9; Jokiniemi-Talvisto 1997, 254.

⁷⁶ Elomaa 1948; Stöör 1971, 10-11; Jokiniemi-Talvisto 1997, 254-255.

terveystaloon. Kirjastojen yleensä toimiessa tuohon aikaan puutteellisissa tiloissa oli Kuusankosken tilanne huomattavasti keskimääräistä parempi.⁷⁷

Käsikirjasto järjestettiin vuonna 1932 ja samana vuonna alettiin kirjastoon tilata myös aikakauslehtiä. Sanomalehtien tilaaminen aloitettiin vuonna 1939. Kirjaston ensimmäisten toimintavuosikymmenien aikana suurin osa lainaajakunnasta kuului työväestöön. Toinen suuri ryhmä olivat koululaiset ja opiskelijat. Myöhemmin eri ryhmien osuus lainaajakunnasta tasoittui.⁷⁸

Kuusankosken kaupunginkirjasto sai ensimmäiset piirikirjastonsa jo 1920-luvulla. Voikkaan piirikirjaston lainaustoiminta pääsi alkuun vuonna 1928. Sen pohjana oli Voikkaan työväenyhdistyksen kirjasto, jonka kirjat (396 nidettä) yhdistys oli lahjoittanut kunnalle, jotta se perustaisi Voikkaalle piirikirjaston. Samanlainen tausta on myös Kymintehtaan piirikirjastolla, jonka pohjaksi Kymintehtaan työväenyhdistys oli lahjoittanut 336 kirjaansa. Kymintehtaan piirikirjasto avattiin yleisölle vuonna 1929. Keltin piirikirjasto aloitti toimintansa vuonna 1932, mutta sen taustalla oli aiemmista poiketen vanha kyläkirjasto, jonka toiminta oli alkanut jo 1880-luvulla. Keltin kirjaston historia päättyi vuonna 1967, kun sen lakkauttamisesta tehtiin päätös saman vuoden heinäkuussa. Uutena piirikirjastona perustettiin Pilkanmaan kirjasto vuonna 1934 ja Inginmaalle saatiin siirtokirjasto 1957. 1960-luvulla Kuusankoskelle perustettiin lisäksi useampia laitospirjastoja.⁷⁹

Kuusankosken kirjastojen historia on kulkenut tehtaan- ja työväenkirjastoista kohti kunnallista kirjastotoimea. Vielä Suomen itsenäisyyden alkuaikoina Kuusankoskella toimi sekä työväenyhdistysten että tehtaan kirjastoja, mutta jo sota-aikaan mennessä kunta oli ottanut huolehtiakseen suuresta osasta kirjastotoimea. Kaupunginkirjaston laajennettua ja kehitettyä kokoelmaansa ajan myötä, pystyi se entistä paremmin vastaamaan kuntalaisten lukutarpeeseen ja samalla kaupunginkirjasto nousi käytetyimmäksi kirjastoksi Kuusankoskella. Tehtaiden ja työväenyhdistysten kirjastoilla on ollut kuitenkin merkittävä osuutensa Kuusankosken kirjastotoimen alkutaipaleella.

---

⁷⁷ Kanninen 1952, 81-83; Elomaa 1948; Stöör 1971, 15-20; Jokiniemi-Talvisto 1997, 255-256.

⁷⁸ Elomaa 1948; Stöör 1971, 26-27.

⁷⁹ Peltonen 1943; Elomaa 1948; Stöör 1971, 12-14, 31-34, 36-40, 42-50; Jokiniemi-Talvisto 1997, 255.

3. KIRJASTOT KANSAKUNNAN EHEYTTÄJINÄ (1918-1929)

3.1. KANSAN JA KIRJALLISUUDEN KAHTIAJAKO

3.1.1. UUTTA VALTIOTA RAKENTAMASSA

Vielä 1920-luvulla Suomi oli maatalousmaa, jonka väestöstä 1930-luvun vaihteessa lähes 60 % kuului alkutuotannon piiriin. Väestönkasvu Suomessa oli nopeaa, mutta kaupunkiväestö kasvoi nyt suhteellisesti enemmän kuin maaseudun väestö. Vuosikymmenen aikana kaupunkiväestön osuus nousi 16 %:sta 20 %:iin. Kehitys johtui kasvavasta muuttoliikkeestä maalta kaupunkiin, erityisesti suurimpiin kaupunkeihin. Kaupungistuminen oli kuitenkin nopeampaa vasta seuraavalla vuosikymmenellä.⁸⁰

Ensimmäinen maailmansota oli pysäyttänyt tuotannon kasvun, mutta 1920-luvulla Suomen kuten muunkin maailman tuotanto koki nopean kasvun ajan. Nopeimman kasvun aika ajoittui vuosiin 1924-1928 esimerkiksi teollisen tuotannon ja ulkomaankaupan osalta. Vuonna 1928 kasvu alkoi hidastua ja seuraavalla vuosikymmenellä maamme koki maailmanlaajuisen taloudellisen laman vaikutukset.⁸¹ 1920-luku oli vielä taloudellisen elpymisen ja kasvun aikaa.

Suomen itsenäistyttyä 1917 alkoi uuden valtion rakentaminen. Vaikka autonomian ajalla oli luotu pohja niin hallinnolle kuin suomalaiskansalliselle kulttuurillekin, toi itsenäistymisen tullessaan uusia haasteita ja tehtäviä. Itsenäisen Suomen ensimmäistä vuosikymmentä leimasi hajanaisuus ja erilaiset vastakkainasettelut. Kansalaissota ja sen yhteydessä harjoitettu sotaterrori jakoi kansan kahtia, mikä näkyi useimmilla elämänoilla vielä pitkään sodan päättymisen jälkeen.

Uuden valtion hajanaisuus näkyi ensinnäkin 1920-luvun sisäpolitiikassa. Hallitukset vaihtuivat nopeasti, koska enemmistöhallituksia oli vaikea muodostaa. Taustalla tähän vaikutti käyty kansalaissota, minkä vuoksi vasemmiston ja oikeiston välille oli mahdotonta saada aikaan yhteistyötä. Sodan voittanut osapuoli muodosti lähes yksinomaan 1920-luvun hallitukset maalaisliiton, kokoomuksen ja edistyspuolueen jakaessa pääministerin paikat. Joulukuussa 1926 aloitti toimintansa puhtaasti sosiaalidemokraattinen hallitus, jonka toiminta-

⁸⁰ Selén 1987, 169; Huttunen 1968, 562; Pitkänen 1982, 192-203.

⁸¹ Selén 1987, 161-162, 165; Ahvenainen ja Vartiainen 1982, 186-187; Ahvenainen ja Kuusterä 1982, 223-224; Pihkala 1982, 265.

mahdollisuudet olivat kuitenkin pienet. Tämä hallitus, kuten muutkin 1920-luvun hallitukset, pysyi koossa ainoastaan vuoden päivät. Sosiaalidemokraattista hallitusta voidaan kuitenkin pitää yhtenä ensimmäisistä merkeistä kohti eheytyvää yhteiskuntaa.⁸²

Kommunismien pelko eli vahvana maailmansotien välisenä aikana Suomessa. Niinpä johtavien oikeistopuolueiden, maalaisliiton ja kokoomuksen sisällä tapahtui siirtymistä oikealle kymmenluvun kuluessa. Kansalaissota oli tuoreessa muistissa ja kommunistien toimintaan suhtauduttiin varauksellisesti ja sille pyrittiin asettamaan esteitä mm. lehtikirjoittelun sensuroinnilla. Vuosina 1922-1923 suoritettiin maassa myös johtavien kommunistien pidätyksiä, koska heidän pyrkimyksensä vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseen oli Suomen lakien mukaan valtio- ja maanpetoksellista toimintaa. Kommunistien toimintaa pyrittiin rauhoittamaan, mutta toiminta maan alla jatkui. Suomesta kansalaissodan loppuvaiheessa paenneet kommunistit olivat perustaneet Venäjällä vuonna 1918 Suomen Kommunistisen Puolueen, joka huolehti nimenomaan maanalaisesta toiminnasta. Vuosina 1927 ja 1928 toiminta kuitenkin vaikeutui huomattavasti, kun suurin osa Suomessa olevista puolueen johtajista vangittiin.⁸³

Poliittisten vastakkainasettelujen lisäksi myös suomen- ja ruotsinkielisten välillä esiintyi erimielisyyksiä itsenäisyyden alkuaikoina. Suomen kielen saavuttama asema oli tulosta viime vuosisadalla alkaneesta kansallisesta herätyksestä. Ruotsinkieliset kokivat asemansa uhatuksi kielivähemmistöön kuuluessaan ja radikaaleimmat heistä esittivät 1920-luvun vaihteessa jopa itsehallinnollisten ruotsinkielisten maakuntien perustamista maahan. Suomenkielisen osapuolensa kielikiista sai aitosuomalaisista, jotka lähtivät liikkeelle Akateemisesta Karjala-Seurasta. AKS:n tavoitteena oli saada suomenkielelle johtava asema, minkä avulla saavutettaisiin kansan yhtenäisyys. Vuoden 1919 hallitusmuodossa ruotsinkielelle säädetty asema toisena kansalliskielenä ei tyydyttänyt sen enempää radikaaleja ruotsalaiskuin suomalaispiirejäkään. 1920-luvun kielikiista oli kuitenkin vain suppeiden piirien kiistaa, johon suurin osa kansasta ei osallistunut.⁸⁴

Itsenäisen Suomen alkuaika oli uusien järjestelmien luomisen aikaa. Eräs huomattavimmista uudistuksista oli vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki. Lailla pyrittiin turvaamaan kai-

⁸² Selén 1987, 154-155; Huttunen 1968, 357, 376-378, 381.

⁸³ Selén 1987, 144-146, 155; Huttunen 1968, 267, 272, 362-365, 396, 398, 401-402; SKP:n toiminnasta maailmansotien välisenä aikana Hyvönen 1971 ja Lackman 1991.

⁸⁴ Selén 1987, 156-159; Huttunen 1968, 513; Kallio 1982, 18-20; Alapuro ja Stenius 1987, 14-17; ruotsalaisten ja aitosuomalaisten tavoitteista: Uino 1989.

kille lapsille peruskoulutus. Järjestelmän täydellinen käyttöönsaattaminen tapahtui vähitellen ja eniten laki hyödytti maaseutujen lapsia, koska koulukysymys oli kaupungeissa jo ennen oppivelvollisuuslakia melko hyvin ratkaistu. Kansakoulu toi tullessaan myös entistä tasa-arvoisemman koulutuksen. Toisaalta suomenkielisten lasten koulunkäynti mahdollisuudet paranivat ja toisaalta sukupuolten välinen tasa-arvo otti edistysaskeleen.⁸⁵

Kansan yhtenäisyyttä ja valtion vahvuutta pyrittiin voimistamaan sivistystason nostamisen lisäksi myös kansan moraalialkoholia kohottamalla. Tärkeä keino tässä oli kieltoain voimaansaattaminen vuonna 1919. Lainsäätäjät odottivat suomalaisten viettävän entistä terveellisempää ja hyödyllisempää elämää, joka koituisi koko maan hyväksi. Totuus osoittautui kuitenkin toisenlaiseksi, kun alkoholin salakuljetus ja salapoltto yleistyivät 1920-luvun kuluessa. Kieltolaki ei pystynyt estämään alkoholin myyntiä ja kulutusta Suomessa. Ensimmäisinaan ruotsalaisten vastustama kieltolaki alkoi saada vastustajia myös muista puolueista. Asiasta järjestetyn kansanäänestyksen jälkeen kieltolaki kumottiin vuonna 1932.⁸⁶

1920-lukua on arvioitu rauhallisen kehityksen ajaksi, jonka kulusta puuttuvat äkilliset käännteet⁸⁷. Suomi oli itsenäistymisensä jälkeisenä vuosikymmenenä maatalousmaa, joka etsi muotoaan. Teollistuminen ja kaupungistuminen olivat vielä hitaita kehityskulkuja, mutta uusi suunta oli jo nähtävissä. Suomalaiset olivat aloittaneet siirtymisen kohti uudenlaista yhteiskuntaa, jonka muovaamiselle kansan sisäiset vastakohtaisuudet asettivat haasteensa.

3.1.2. JOTAIN VANHAA, JOTAIN UUTTA

Itsenäistymisen jälkeisille vuosikymmenille oli suomalaisessa kirjallisuudessa ominaista kahden erilaisen suuntauksen yhtäaikaisuus. Toisaalta vuosisadan alusta periytyivät vanhojen kirjailijoiden aatteet ja tyylit, mutta toisaalta etsittiin myös uusia linjoja, joita vauhdittivat uudenlaiset ajattelutavat. Varsinkin 1920-luvulle on ominaista näiden kahden suunnan yhtäaikaisuus ja uutta etsivä henki, kun taas 1930-luvulla hakeuduttiin entistä enemmän takaisin vanhoihin, turvallisiin asetelmiin kirjallisuudessa.⁸⁸

⁸⁵ Selén 1987, 171-172; Haliila 1982, 113-114.

⁸⁶ Huttunen 1968, 526-528, 534-535; Selén 1987, 208-210.

⁸⁷ Huttunen 1968, 386-387.

⁸⁸ Laitinen 1982, 325-326.

Uusia tuulia kirjallisuuteen toivat ensimmäisenä suomenruotsalaiset modernistit. He ottivat käyttöönsä kirjoituksissaan uudet aihealueet ja vapaan rytmin lyriikassa, sekä luopuivat loppusoinnuista. Suomenkielisellä puolella uutta kokeilevaksi kirjailijoiden ryhmäksi muodostuivat tulenkantajat. Tulenkantajissa oli hyvin erityyppisiä kirjailijoita, joita ei voi ryhmittää tietyksi tiiviiksi, määriteltyksi joukoksi, mutta yhteisenä piirteenä heidän tuotannossaan oli optimismi. Tulenkantajat edustivat 1920-luvun nuoria, jotka uskoivat täydellisesti ihmiskunnan kehitykseen ja erityisesti suomalaisen kulttuurin tulevaisuuteen.⁸⁹

Ajan ilmiöt, kieltolaki ja kielitaistelu näkyivät myös kirjallisuudessa. Kieltolaki toimi taustalla innoittajana useisiin tunnettuihin teoksiin, kuten Joel Lehtosen *Putkinotkoon* ja Ilmari Kiannon *Ryysyrannan Jooseppiin*. Näissä teoksissa kohdistettiin huomio kieltolain tehotomuuteen ja lain jatkuvaan rikkomiseen. Kieltolain mukanaan tuomat epäkohdat, salakuljetus ja luvaton alkoholin myynti olivat 1920-luvun kirjallisuudessa useasti käytettyjä teemoja. Kielikysymys houkutteli kirjailijoita huomattavasti vähemmän tarttumaan kynään. Ymmärtävää suhtautumista toisenkielisiin esiintyi huomattavan paljon vanhemman polven kirjailijoiden piirissä, sen sijaan nuorempi polvi otti asiaan usein jyrkemman kannan.⁹⁰

Selkeimmin 1920-luvun kirjallisuuteen, niin kuin koko tuon ajan yhteiskuntaan, vaikutti käyty kansalaissota. Kirjailijat esittivät mielipiteitään jommalle kummalle puolelle asettuen, mutta teokset eivät olleet pelkästään yksipuolisia. Varsinkin vanhemman polven kirjailijoiden keskuudessa oli yleistä esittää näkemyksiä, jotka puolsivat kummankin kansanryhmän mielipiteitä. Toisaalta tuomittiin punaisten väkivalta sodan aikana, mutta myöskään valkoisten toimia sodan jälkeen ei hyväksytty.⁹¹ Joidenkin kirjailijoiden teosten voidaan katsoa tasoittaneen vastakohtaisuuksia, joita yhteiskunnassa esiintyi. Kirjojen kautta lukijan oli mahdollista saada monipuolisempi kuva tapahtumista ja sen jälkeen yrittää ymmärtää myös omasta mielipiteestä poikkeavaa katsantokantaa.

Kai Laitinen pitää 1920-lukua osana ns. suuren kansakuvauksen aikaa. Tänä aikana, suurlakosta 1930-luvulle syntyi monia klassikoiksi nousseita teoksia, joista valtaosa voidaan luokitella kansankuvaukseksi. Tämän tuotannon tunnusmerkkeinä Laitinen pitää mm. demokraattista ihmiskäsitystä, eli teosten kuvaamat henkilöt ovat tavallisia ihmisiä. Lisäksi teoksissa vaaditaan yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja kirjailijoiden tapa lähestyä ai-

⁸⁹ Laitinen 1981, 371-372, 392-394; Laitinen 1982, 330-331, 333-334; Tarkka 1987, 108-109; Viljanen 1968, 222-226.

⁹⁰ Laitinen 1982, 328.

⁹¹ Laitinen 1982, 327; Hyvämäki 1968, 357-362; Kunnas 1976, 240-241.

hettaan on realistinen ja kriittinen.⁹² 1920-luvun suomalaisesta yhteiskunnasta oli mahdollista löytää aineksia tämäntapaiseen kirjallisuuteen, pidettiin kansan oloja tuolloin varsin epätasa-arvoisina. Kirjallisuuden kautta voitiin tuoda esille epäkohtia ja asioita, joihin muutoin oli vaikea hakea parannusta.

1920-luku oli myös kasvavan käännöskirjallisuuden aikaa. Suosittuja aiheita käänöksissä olivat romantiikka, rikokset sekä eksoottiset erämaa- yms. seikkailut. Aikaisemmin ilmes-
tyneen puhdashenkisen käännöskirjallisuuden rinnalle tulivat nyt rakkaus- ja salapoliisiro-
maanit. Vuosikymmentä voidaankin pitää varsinkin naisille suunnatun viihdekirjallisuuden
kulta-aikana.⁹³ Käänöskirjallisuus heijasti osaltaan 1920-luvulla vallinnutta henkeä.
Yleismaailmallinen kulttuuri saapui Suomeen, mutta sen vastaanotto ei ollut pelkästään
myönteistä. Juuri itsenäistyneen maan oli vahvistettava omaa kulttuuriaan, joka uhkasi
jäädä maailmalta tulvivan kulttuurituotannon jalkoihin.

3.2. KASVAVA KIRJASTOTOIMINTA

Itsenäistymisen jälkeinen vuosikymmen oli myös kirjastoalan kannalta kasvun aikaa. Toi-
minta siirtyi valtion alaisuuteen ja sai entistä yhtenäisemmän muodon. Valtionapujärjes-
telmä täsmentyi, jolloin kirjastot saivat työnsä tukevammalla taloudellisella pohjalla. Kirjasto-
jen määrä ei niinkään enää itsenäisyyden aikana kasvanut, vaan kasvussa oli kysymys yksit-
täisten kirjastojen kehittämisestä entistä laajemmiksi.⁹⁴

Seuraavassa tarkastelen näkyvätkö yleiset kehityslinjat myös tutkittavien kaupunginkirjas-
tojen kirjavarjoissa ja lainauksissa. Luvut esitetään suhteutettuna kaupungin asukaslukuun,
jolloin tiedot saadaan vertailukelpoisiksi keskenään. Alkuvuosien tiedot ovat puutteellisia,
mistä johtuu taulukkojen osittainen aukkoisuus.

---

⁹² Laitinen 1981, 330-331.

⁹³ Eskola 1991, 78-79; Ekholm 1989, 22; Niemi 1974a, 38; Tarkka 1987, 104-107.

⁹⁴ Koski 1985, 44, 54-55; Salokangas 1982, 159.

Taulukko 1. Jyväskylän kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1918-1929

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ Lainat/ asukas asukas	
1918	6 121		10 388	1,7	
1919	6 545		10 086	1,5	
1920	6 127		12 830	2,1	
1921	5 272	4 427	12 711	0,8	2,4
1922	4 912	4 705	13 422	1,0	2,7
1923	5 193	5 066	13 304	1,0	2,6
1924	5 679	5 323	13 565	0,9	2,4
1925	5 763	5 570	15 263	1,0	2,6
1926	6 184	5 823	20 390	0,9	3,3
1927	5 857	6 070	18 927	1,0	3,2
1928	6 748	6 302	18 949	0,9	2,8
1929	7 237	6 511	19 224	0,9	2,7

Lähde: JKA, JKKA, Vuosikertomukset 1921-1929, Tilastopäiväkirjat 1918-1920, STVK 1919-1930.

Jyväskylässä itsenäistymisen jälkeinen aika, 1920-luku oli niin asukasluvun kuin kaupunginkirjaston kirjavaraston kannalta hitaan kasvun aikaa. Tämä merkitsi sitä, että niteiden määrä asukasta kohti oli tasaisesti yksi nide tai hieman alle sen. Lainausten määrä sen sijaan lähes kaksinkertaistui ajanjakson kuluessa. Tämä merkitsi myös lainausten määrän huomattavaa nousua asukasta kohti, parhaimmillaan tilanne oli 1920-luvun puolivälin jälkeen, jolloin lainauksia tehtiin yli 3 asukasta kohti.

Lukuisien muuttojen jälkeen kaupunginkirjaston toiminta oli alkanut vakaantua sen muutettua 1915 valtion viljamakasiini-rakennukseen. Kaupunkilaiset oppivat tuntemaan kirjaston ja sen sijainnin, joten kirjaston pysyvyys on saattanut vaikuttaa lainausmäärän nousuun. Myös sijainti lähellä seminaaria ja samassa rakennuksessa tieteellisen kirjaston kanssa on kasvattanut lainausmääriä.

Taulukko 2. Lappeenrannan kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1918-1929

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ Lainat/ asukas asukas	
1918	3 243				
1919	3 327				
1920	3 327	4 965	7 994	1,5	2,4
1921	3 609	5 116	6 660	1,4	1,8
1922	3 836	5 254	6 145	1,4	1,6
1923	3 792	5 529	7 088	1,5	1,9
1924	3 856	5 341	6 634	1,4	1,7
1925	3 545	5 574	6 188	1,6	1,7
1926	3 570	5 798	10 461	1,6	2,9
1927	3 279	6 026	11 956	1,8	3,6
1928	3 166	6 202	13 262	2,0	4,2
1929	3 259	6 448	13 801	2,0	4,2

Lähde: LKA, LKKA, Vuosikertomukset 1920-1929, STVK 1919-1930.

Lappeenrannan asukasluku ei kasvanut juuri lainkaan itsenäistymistä seuraavan vuosikymmenen aikana. Myöskään kaupunginkirjaston kirjavarastossa ei tapahtunut merkittävää kasvua, jolloin niteiden määrä asukasta kohti pysyi suhteellisen vakaana. Jokaista kaupunkilaista kohti oli kirjastossa noin puolestatoista kirjasta kahteen kirjaan tutkittavana aikana. Sen sijaan lainausten määrä lähes kaksinkertaistui ja kasvu oli suurimmillaan 1920-luvun jälkipuoliskolla. Kirjaston ahkeran käytön huomioi myös kirjastoneuvoja Helle Cannelin tarkastaessaan kirjaston vuonna 1933. Hänen mukaansa Lappeenrannan kaupunginkirjastoa käytettiin paljon, jos sitä verrataan muihin maamme kirjastoihin⁹⁵.

Osasyynä kirjaston käytön kasvuun oli sen muutto vuonna 1924 Lagerstamin taloon, joka sijaitsi kaupungin keskustassa. Aiemmin kirjasto oli ollut sijoitettuna rantatorin varrelle,

⁹⁵ LKA, LKKA, Johtokunnan pöytäkirja 1.2.1933; Helle Cannelinin tarkastuskertomus.

mäen notkoon, jonne ainakin vanhemmilla ihmisillä on ollut vaikeuksia päästä. Entistä keskeisempi sijainti on saattanut osaltaan vaikuttaa kirjaston käytön lisääntymiseen⁹⁶.

Taulukko 3. Kuusankosken kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1923-1929

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ asukas	Lainat/ asukas
1923	13 970	277	474	0,02	0,03
1924	14 650	737	2 138	0,05	0,1
1925	13 806	1 066	3 936	0,1	0,3
1926	13 633	1 481	6 267	0,1	0,5
1927	13 844	1 891	9 327	0,1	0,7
1928	13 998	2 199	9 213	0,2	0,7
1929	14 448	2 494	9 221	0,2	0,6

Lähde: KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1923-1929, STVK 1924-1930.

Kuusankoskella niteiden ja lainausten määrä ei ole samaa suuruusluokkaa kuin Jyväskylässä ja Lappeenrannassa samaan aikaan. Tässä on otettava huomioon se, että Kuusankosken kunnassa asukasluku oli huomattavasti suurempi kuin vertailtavissa kaupungeissa ja toisaalta Kuusankosken kirjasto aloitti toimintansa vasta 1923. Sen vuoksi kirjavarasto ei 1920-luvun loppuun mennessä ehtinyt kasvaa kovin suureksi. Lainauslukuja tarkasteltaessa näkyy osaltaan myös kirjaston lyhytikäisyys, koska kuusankoskelaiset eivät vielä tänä aikana välttämättä ehtineet tottua kaupunginkirjaston käyttöön. Vuoden 1923 osalta on todettava, että lainaus alkoi vasta 12. lokakuuta, joten kirjasto toimi tuona vuonna vain vajaan kolmen kuukauden ajan⁹⁷.

Kuusankoskella toimi 1920-luvulla kaupunginkirjastoa⁹⁸ vanhempia kirjastoja. Näitä olivat Kymi-yhtiön omistamat kirjastot sekä työväenyhdistysten kirjastot. Näiden kaikkiaan kuuden muun kirjaston kirjavarat olivat 1920-luvun alkupuolella samaa suuruusluokkaa kuin

⁹⁶ Toivanen 1984, 57.

⁹⁷ KKA, KKKA, Johtokunnan pöytäkirja 24.9.1923.

⁹⁸ Käytän tässä yhteydessä nimitystä kaupunginkirjasto asian selvytyden vuoksi, vaikka kysessä ei tuohon aikaan ollutkaan kaupunginkirjasto vaan kunnan omistama yleinen kirjasto.

kaupunginkirjaston ja lisäksi ne olivat entuudestaan tuttuja käyttäjilleen.⁹⁹ Julius Polinin tekemien laskelmien mukaan Kymi-yhtiön suurimmasta kirjastosta Kymintehtaan kirjastosta annettiin vuonna 1930 10 206 kirjalainaa, joten se vastasi yhtä suuresta osasta kunnan lainauksia kuin kaupunginkirjastokin¹⁰⁰. Kuusankosken väestön työläisvoittoisuudesta johtuen tehtaan ja työväenyhdistysten kirjastot kykenivät tyydyttämään väestön valtaosan lukutarpeen. Vanhat kirjastot olivat heidän ulottuvissaan ja ehkä siksikään ei kaupunginkirjastoon syntynyt varsinaista ryntäystä sen aloittaessa toimintansa.

Vuosien 1918 ja 1929 välisenä aikana on kaikkien tutkittavien kaupunkien kirjastoissa tapahtunut kehitystä niin kirjavarojen kuin lainaustenkin osalta määrällisesti tarkasteltuna. Kirjavarojen kasvu on ollut hitaampaa, kun sen sijaan lainausten määrä on kasvanut ajanjaksolla nopeammin, varsinkin 1920-luvun jälkipuoliskolla. Kirjastoalan järjestäytyminen valtion tasolla näyttäisi näissä yksittäisissä kirjastoissa lisänneen ainakin aluksi voimakkaammin kirjaston käyttöä kuin sen kirjavaroja.

Kiinnostus yleisten kirjastojen käyttöön kasvoi 1920-luvun loppupuolella ainakin Jyväskylässä ja Lappeenrannassa. Kun kirjaston käyttö lisääntyi, lisääntyivät myös kirjaston vaikutusmahdollisuudet. Tosin ei ole tietoa siitä, lisääntyikö tiettyjen yksittäisten lainaajien lainausmäärä vai oliko kyseessä nimenomaan kirjaston käytön leviäminen tasaisesti laajalle yleisölle. Lainaajien määrät ovat kylläkin kaikissa tarkasteltavissa kaupunginkirjastoissa kasvaneet tasaisesti ajanjakson kuluessa¹⁰¹. Joka tapauksessa kirjastoista tuli entistä tärkeämpiä tiedonhaun lähteitä tai vaihtoehtoisesti ajanvietteen tarjoajia. Kumpaa tehtävää näistä yleiset kirjastot täyttivät, muun muassa siitä keskusteltiin kirjastoalalla 1920-luvulla.

3.3. HUVIKSI VAI HYÖDYKSI?

Vanhan ajattelutavan mukaan yleisten kirjastojen tehtävä oli tarjota ihmisille hyödyllistä luettavaa, joka ei vaarantanut yhteiskuntajärjestystä. Sen vuoksi oli tärkeää, että luettavissa oli ainoastaan tarkoin säänneltyä kirjallisuutta.¹⁰² Lisäksi taustalla vaikutti myös 1800-lu-

⁹⁹ KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1923-1929.

¹⁰⁰ Polin 1932, 53.

¹⁰¹ JKA, JKKA, Vuosikertomukset 1921-1929; LKA, LKKA, Vuosikertomukset 1920-1929; KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1923-1929.

¹⁰² Tähän päämäärään tähtäsi myös vuoden 1850 sensuuriasetus, jonka mukaan suomenkielellä ei saanut julkaista muuta kuin uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta.

vun loppupuolelta jatkunut kansanvalistuksellinen ote, jonka vuoksi yleiset kirjastot olivat saaneet leimansa suomenkielisen kansan sivistystason kohottajina.

Tämän vuosisadan puolella kansanvalistuksellisten ihanteiden rinnalle oli kuitenkin noussut uudenlaisia katsantokantoja. Kirjastoväen piirissä heräsi ajatus siitä, että kirjastoihin on hankittava ensisijassa kirjallisuutta, jota ihmiset myös lainaavat ja lukevat. Varoja ei ole syytä haaskata kirjoihin, jotka ainoastaan pölyntyvät hyllyillä. Nimenomaan kaunokirjallisuus oli vanhastaan sitä kirjallisuutta, mille yleisissä kirjastoissa oli kysyntää. Ja kaunokirjallisuudelle, hyvälle sellaiselle, annettiin oma arvonsa myös mm. mielikuvituksen ja luovuuden kehittäjänä¹⁰³.

Taulukko 4. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus hankinnoista ja lainauksesta Jyväskylän kaupunginkirjastossa vuosina 1918-1929 (%)

Vuosi	Tietokirjallisuuden osuus kirjavalinnasta	Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	Kaunokirjallisuuden osuus lainauksesta	Lastenkirjallisuuden osuus lainauksesta
1918	53			
1919	60			
1920	50			
1921	41	24	76	
1922	53	25	75	
1923	40	28	72	
1924	54	27	73	
1925	43	24	59	17
1926	36	23	57	20
1927	51	24	57	19
1928	55	25	57	18
1929	50	22	51	27

Lähde: JKA, JKKA, Hankintaluettelot 1918-1929, Vuosikertomukset 1921-1929

¹⁰³ Esim. Granfelt 1905, 34-35; Liakka 1916, 55-56.

Jyväskylän kaupunginkirjastossa ei ole lainausten osalta tehty eroa kaunokirjallisuuden ja lastenkirjallisuuden välillä ennen vuotta 1925. Tietokirjallisuuden osuus hankinnasta vaihtelee ajanjaksolla 36 %:n ja 60 %:n välillä. Suurimman osan ajasta sen osuus on kuitenkin yli puolet kaikista hankinnoista. Lainauksissa tietokirjallisuuden osuus vastaa noin neljäsosasta, kun loput lainaukset kuuluvat kauno- ja lastenkirjallisuuden luokkiin. Vuoden 1929 osalta voidaan huomata selkeä kasvu lastenkirjallisuuden osuudessa. Kysymyksessä voi olla lastenkirjallisuuden tulo entistä tärkeämmäksi osaksi kirjastojen kirjavalikoimaa.

Taulukko 5. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus hankinnoista ja lainauksista
Lappeenrannan kaupunginkirjastossa vuosina 1918-1929 (%)

Vuosi	Tietokirjalli- suuden osuus kirjavalinnasta	Tietokirjalli- suuden osuus lainauksesta	Kaunokirjalli- suuden osuus lainauksesta	Lastenkirjalli- suuden osuus lainauksesta
1918				
1919				
1920	15	48	37	
1921	11	54	35	
1922	11	56	33	
1923	12	48	40	
1924	10	47	43	
1925	13	40	47	
1926	12	43	45	
1927	50	11	47	42
1928	54	13	47	40
1929	55	13	45	42

Lähde: LKA, LKKA, Hankintaluettelot 1927-1929, Vuosikertomukset 1920-1929.

Lappeenrannan kaupunginkirjaston hankintakirjoissa ei ole eritelty kaunokirjallisuutta omaksi lajikseen ennen vuotta 1926 ja kyseiseltäkin vuodelta tiedot ovat ainoastaan loppuvuoden osalta täydelliset. 1920-luvun loppupuolella tietokirjallisuuden osuus hankinnasta oli 50-55 %. Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta sen sijaan ei noussut kyseisenä aikana yli 15 %:n ja oli alimmillaan 10 % vuonna 1924. 1920-luvun alkupuolella johtoasema lai-

nausten osalta oli aikuisten kaunokirjallisuudella, mutta vuosikymmenen loppupuolella lastenkirjallisuuden lainaus nousi tasaveroiseksi sen kanssa.

Taulukko 6. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus hankinnoista ja lainauksesta Kuusankosken kaupunginkirjastossa vuosina 1923-1929 (%)

Vuosi	Tietokirjallisuuden osuus kirjavalinnasta	Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	Kaunokirjallisuuden osuus lainauksesta
1923	70	46	54
1924	77	39	61
1925	57	35	65
1926	47	30	70
1927	57	31	69
1928	54	32	68
1929	47	30	70

Lähde: KKA, KKKA, Hankintaluettelot 1923-1929, Vuosikertomukset 1923-1929.

Myöskään Kuusankosken kaupunginkirjastossa ei ole vielä 1920-luvulla eroteltu lainauksissa lastenkirjallisuutta omaksi luokakseen, joten sen osuutta ei voida selvittää. Tietokirjallisuuden huomattavan suuri osuus hankinnoista alkuvuosina selittyy pääosin kirjaston uutuudella. Koska tietokirjallisuutta on yleisesti pidetty ensisijaisesti hankittavana kirjallisuudenlajina, on selvää että sitä hankittiin ensimmäisinä vuosina runsaasti kirjavarastoa kartutettaessa. Lisäksi uusi kirjasto vastaanotti lahjoituksina esimerkiksi vanhoja valtiopäivien pöytäkirjoja useilta edeltäviltä vuosilta, mikä lisäsi osaltaan hankitun tietokirjallisuuden määrää.

Kuusankosken kaupunginkirjaston lainauksistakin 1920-luvulla huomattava osuus on kuulunut tietokirjallisuuden puolelle, mikä on osittain saattanut johtua muiden kunnassa toimivien kirjastojen kokoelmista. Toisaalta työväenyhdistysten kirjastoja tutkittaessa on havaittu niiden sisältäneen varojen vähyden vuoksi suurimmaksi osaksi juuri tietokirjalli-

suutta¹⁰⁴. Selittävä tekijä tietokirjallisuuden runsaaseen lainaukseen Kuusankoskella on suurelta osin ollut kirjavaraston painottuminen tälle puolelle. Samalla kun tietokirjallisuuden osuus on vähentynyt kirjahankinnoista, on sen osuus vähentynyt myös lainauksesta.

Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa on itsenäistymisen jälkeisenä vuosikymmenenä tarjottu lainaajille tasaveroisesti niin tieto- kuin kaunokirjallisuuttakin. Suurinta on tietokirjallisuuteen painottuminen ollut Kuusankoskella, jossa merkittävään siihen vaikuttanut tekijä on varmasti ollut kirjaston perustaminen vasta tarkasteltavan ajanjakson aikana. Tuolloin on jouduttu hankkimaan ensisijassa perusteoksia, joiden on katsottu kuuluvan pakollisina kirjastojen kokoelmiin. Jyväskylän ja Lappeenrannan kirjastoihin on tietokirjallisuutta hankittu tasaisesti jo aiemmin niiden toimintavuosina. Niinpä näiden kaupunkien kirjahankinnat jakaantuivat tasaisesti tieto- ja kaunokirjallisuuden välille ja tälle tasolle näyttää vakiintuvan myös Kuusankosken tilanne alkuvuosien jälkeen.

Kirjatarjonta asettaa rajat lainaukselle, kuten Kuusankosken lainaustilastot 1920-luvulta osoittavat. Tietokirjallisuuden lainaus oli aluksi suurta, mutta sen osuus pieneni samalla kun tietokirjallisuuden osuus hankinnoista väheni. Silti se oli ajanjakson ajan korkeammalla tasolla kuin muissa kaupungeissa. Jyväskylässä näkyy puolestaan seminaarin ja tieteellisen kirjaston vaikutus tietokirjallisuuden lainauksessa, kun sitä verrataan Lappeenrannan vastaaviin lukuihin. Lappeenrannassa ei toiminut tuona aikana suuria oppilaitoksia, eikä tietokirjallisuuden kysyntä muuten näyttänyt olevan kovinkaan merkittävää. Lappeenrannan kaupunginkirjasto on ollut itsenäistymisen jälkeen suurelta osin ajanvietekirjallisuutta tarjoava laitos. Huomattava osuus Lappeenrannassa tulee myös lastenkirjallisuuden lainauksen osalle, jos sitä verrataan Jyväskylästä saatuihin 1920-luvun lopun lukuihin.

Kirjastonhoitajat Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa ovat nähneet kirjaston tehtäväksi yhtä hyvin tiedon välittämisen kuin ajanvietteen tarjoamisenkin. Lainaaajille haluttiin tarjota sitä, mitä he eniten halusivat eli kaunokirjallisuutta. Jo taloudellisista syistä oli kuitenkin hankittava runsaasti tietokirjallisuutta. Kirjastoille annettiin valtionapuna 50 % tietokirjallisuudesta, mutta kaunokirjallisuudesta vain 40 %¹⁰⁵.

---

¹⁰⁴ Kosonen 1985, 39; Nuotio 1974, 11.

¹⁰⁵ JKA, JKKA, Valtion kirjastotoimistolta 29.4.1922, 20.4.1923, 10.5.1924; Eskola 1991, 23.

Tarkasteltaessa kirjaston mahdollisuuksia vaikuttaa käyttäjiinsä merkittävämpää kuin kirjavaraston jakaantuminen tieto- ja kaunokirjallisuuteen on kuitenkin se, millaisia kirjoja lainaajien saatavilla on.

3.4. KANSALAISSODAN VARJO

Kirjastoilla on oma roolinsa yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjinä. Kirjavalinnassaan ne voivat suosia tiettyä kirjallisuutta ja jättää tietyn tyyppisen kirjallisuuden toisaalta hankkimatta. Kirjastot heijastavat täten aina tietynä aikana, tietyssä ympäristössä vallitsevia arvoja. Kirjastot eivät kuitenkaan voi varsinaisesti sensuroida teoksia, vaan niillä on ainoastaan mahdollisuus estää ihmisiä saamasta jonkin teoksen ilmaiseksi luettavakseen. Lainmukaisesti toimiakseen on kirjastojen tietysti tuettava toiminnassaan yleistä sensuuria ja mahdollisesti poistettava lainaajien saatavilta sellainen teos, joka on valtion taholta tuomittu takavarikkoon.¹⁰⁶

Kirjavalinnallaan kirjastot voivat ohjata kirjaston käyttäjiä tietyn tyyppisen kirjallisuuden pariin. Kansanvalistusseuran ja myöhemmin Valtion kirjastotoimiston julkaiseman Arvostelevan kirjaluettelon mukaan itsenäistymisen jälkeisellä vuosikymmenellä löytyy selviä piirteitä siitä, millaista kirjallisuutta tuona aikana arvostettiin ja millaista kirjallisuutta pidettiin sopivana hankittavaksi yleisiin kirjastoihin. Ohjeet eivät olleet yleispäteviä, vaan niin lainaajat kuin kirjastotkin jaettiin kahteen kastiin. Joidenkin kirjojen ei suotu joutuvan kaikkien luettavaksi, vaan ainoastaan "arvostelukykyisempien" lukijoiden käsiin¹⁰⁷. Kirjastot puolestaan jaettiin suuriin ja pieniin, jolloin suuriin kirjastoihin voitiin kirjallisuutta hankkia vapaammin. Suurten kirjastojen lainaajakunnan kun katsottiin yleensä koostuvan "arvostelukykyisemmistä" henkilöistä. Kaikkien käytössä olevalla yleisellä kirjastolla oli näin ollen ongelma: millaista kirjallisuutta Suomen itsenäistymisen jälkeisinä vuosina oli suotavaa lainaajille tarjota.

Yhteiskunnallinen tilanne näkyy Arvosteleavassa kirjaluettelossa selkeinä suuntaviivoina. Vasta koettu itsenäistymisen ja kansalaissota aiheuttivat sen, että kirjastoihin hankittavien kirjojen tuli olla isänmaallisuutta ja kansallista eheytymistä edistäviä. Tärkeänä pidettiin vanhoja, hyviä arvoja: ahkeruutta ja eteenpäin pyrkiväisyyttä. Uskonnollisuus sekä yleen-

---

¹⁰⁶ Sihvonen 1990, 29-30; Ekholm 1996, 164-165; Ekholm 1989, 24; Kannila 1967, 69-70.

¹⁰⁷ Esim. Bury, J.B., Ajatuksen vapauden historia. AK 1918, s. 23.

säkin mielen puhtaus ja siveys olivat kannatettavia asioita. Raittiutta edistävää kirjallisuutta kehoitettiin myös hankkimaan kirjastoihin voimassa olevaa kieltolakia vahvistamaan. Isänmaallisuuden korostus ja halu itsenäisen maan kehittämiseen näkyi osaltaan myös käännöskirjallisuuden vastustamisena. Tiettyjen kirjailijoiden teosten kustantaminen suomeksi, kuten Courths-Mahlerin ja Marlittin, sai täydellisen tuomion. Tällaisen "roskakirjallisuuden" kustantaminen tai kirjastoihin hankkiminen oli sinänsä tuomittavaa, mutta tilannetta paransi se, jos kirjailija oli edes suomalainen.

Kansaa ja sen mielipiteitä jakanut kansalaissota innoitti monia kirjailijoita, mutta aiheen arkaluontoisuuden vuoksi siitä oli kirjoitettava sopivassa hengessä. Sopivan hengen mukaista ei ollut kirjoittaa kansalaissodasta voimakkaasti valkoisten tai punaisten puolelle asettuen. Tällainen kirjoittelu saattoi repiä auki jo paranemassa olevia haavoja ja samalla jakaa kansaa jälleen kahteen leiriin. Arvostelevassa luettelossa ajanjaksolla 1918-1928 oli neljä kansalaissodasta kirjoitettua teosta, jotka saivat arvostelijalta varovaisen tuomion. *Velisurmaajat* sekä *Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917-1918* oli kirjoitettu punaisten näkökulmasta, eivätkä ne olleet arvostelijoiden mielestä objektiivisia kuvauksia tapahtumien kulusta¹⁰⁸. *Punaisten hirmutyöt vapaussodan aikana* puolestaan toi esiin asioita, jotka "olisi sisäisen eheytyksen vuoksi mieluummin unohdettava"¹⁰⁹. Kirjastoihin oli arvostelijan mielestä turhaa hankkia teosta, joka muistuttaisi hävinneen osapuolen teoista sodan aikana. Parasta Suomen kannalta oli unohtaa kansassa esiintyneet ristiriitaisuudet. Teos *Tuomion jälkeen* ei saanut kielteistä arviota puolueellisuutensa vuoksi, vaan arvostelijan mielestä kirjan kertomukset olivat liian raskaita, eli kirjailija käsitteli asioita, jotka jo olisi parasta jättää taakseen¹¹⁰.

Vaikka Valtion kirjastotoimisto suositteli huomioimaan ensisijaisesti Arvostelevan luettelon kirjaston kirjavalintaa suoritettaessa, oli lopullinen päätösvalta kirjavalinnoissa yksittäisillä kirjastonhoitajilla¹¹¹. Arvostelevan luettelon ohjeiden noudattaminen saattoi näin ollen vaihdella huomattavasti kirjastojen välillä. Kuinka Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa ohjeita noudatettiin ilmenee seuraavasta.

---

¹⁰⁸ AK 1918, 60; AL 1925, 152.

¹⁰⁹ AK 1926, 166-167.

¹¹⁰ AK 1920, 31.

¹¹¹ JKA, JKKA, Valtion kirjastotoimistolta 30.4.1927.

Jyväskylä   Lappeenranta   Kuusankoski

Kreivilä, Janne: Velisurmaajat		x
Virtala, Ilma: Tuomion jälkeen		
Svetshnikov, M.S.: Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917-1918	x	
Castrén, Kaarlo: Punaisten hirmutyöt vapausodan aikana		x

Lappeenrantaan kirjoista on hankittu kaksi kappaletta, toinen punaisten toinen valkoisten kannalta kirjoitettu teos. Kummankin osapuolen kantaa on siis tuotu kirjastoon siinä muodossa mitä Arvosteleva luettelo ei suosittanut. Jyväskylään on hankittu kiistanalaisista teoksista yksi kappale, joka on punaisten kantaa puoltava. Kuusankoskella sen sijaan kirjastoon ei ole hankittu näistä kirjoista yhtäkään, eli Arvostelevaa luetteloa on uskottu tältä osin.

Kun suomalainen yhteiskunta oli itsenäistymisen jälkeen kahtiajakautunut oli selvää, ettei kirjastoihin suositeltu teoksia, jotka entisestään olisivat vahvistaneet tätä näkemystä kansanpiirissä. Tavoitteena voitiin pitää yleisten kirjastojen toimimista siten, että kaikki tunsivat ne omakseen, ja että ne tätä kautta voisivat auttaa kansan eheyttämisessä¹¹². Kirjaston tehtävä kansan yhdistäjänä asetti yhteiskunnallisia epäkohtia käsittelevät teokset kyseenalaisiksi monissa tapauksissa kirjastojen kirjalainta pohdittaessa.

Seuraavista teoksista *Hurskas kurjuus*, *Rakastunut rampa*, *Laitakaupungin pappi* ja *Tölinmäki* edustavat kirjallisuutta, joka kertoo yhteiskunnan sosiaalisista epäkohdista Arvostelevan kirjaluettelon mukaan liian räikeästi¹¹³. Loput teokset sen sijaan ovat arvostelijoiden mukaan puna-aatetta kannattavaa puoluekirjallisuutta, jotka lietsovat rauhattomuutta yhteiskunnassa ja voivat pahimmassa tapauksessa kiihottaa lukijoita vallankumoukseen¹¹⁴.

¹¹² KVVL 6/1923, 119.

¹¹³ AK 1919, 45; AK 1922, 103; AK 1924, 126; AK 1925, 129.

¹¹⁴ AK 1922, 72; AK 1923, 70; AK 1924, 109; AK 1926, 90; AK 1927, 39; AK 1927, 91; AK 1927, 113; AK 1928, 34.

	Jyväskylä	Lappeenranta	Kuusankoski
Sillanpää, F.E.: Hurskas kurjuus	x	x	x
Lehtonen, Joel: Rakastunut rampa	x	x	x
Virtanen, Johannes: Laitakaupungin pappi	x	x	x
Sillanpää, F.E.: Töllinmäki	x	x	x
Välisalmi, Heikki: Kärsivä kansa			
Liinamaa-Pärssinen, Hilja: Jälleen vapaana			
London, Jack: Rautakorko		x	
Liinamaa-Pärssinen, Hilja: Muistojen mailta			
Renner, Karl: Henkisen työn tekijä nykyisessä yhteiskunnassa			
Välisalmi, Heikki: Rautainen laki			
Maupassant, Guy de: Leikkivä lempi ja kuoleman varjo			
Punanen, Sasu: Punakaarti, kuningas, vehnäpulla ja porvari			

Kirjastojen kirjavalinnoissa näkyy selkeänä jako puoluekirjallisuuden ja kyseisen ajan yhteiskuntaa kriittisestikin käsittelevän kaunokirjallisuuden välillä. Arvostelevan kirjaluettelon mielipiteestä riippumatta kaikkiin kirjastoihin on hankittu yhteiskunnallisia epäkohtia kuvaavia teoksia. Sillanpää ja Lehtonen olivat kirjailijoita, joiden tuotanto kirjastoihin hankittiin, vaikka sen sisältöä jotkut olisivatkin pitäneet kyseenalaisena. Voimakkaasti kantaaottavaa kirjallisuutta ei tarkasteltavina oleviin kirjastoihin ole hankittu lukuunottamatta Lappeenrannan kaupunginkirjastoon hankittua *Rautakorkoa*.

Tulos on samansuuntainen, johon Pertti Tiihonen on päätenyt 1970-luvulla tutkiessaan yleisten kirjastojen kirjavalintaa. Hän on verrannut tutkimuksissaan kirjastojen kirjavalintaa ostotilastoihin ja löytänyt kirjavalinnasta kirjallisuuden lajeja, jotka ovat yli- tai aliedustettuja niiden myyntilukuihin verrattuna. Aliedustettuja ovat poliittiset, kantaa ottavat teokset ja yliedustettuja puolestaan kirjat, joilla voidaan katsoa olevan tietty, yleisesti tunnustettu kirjallinen arvo.¹¹⁵ Samat tendenssit ovat näkyvissä myös 1920-luvun kirjastojen kirjavalinnassa. Lukijoita kiihottava puoluekirjallisuus karsittiin, mutta arvokirjallisuus, Sillanpään

¹¹⁵ Tiihonen 1976, 23-24.

ja Lehtosen tuotanto, hankittiin, vaikka se käsittelikin epäkohtia ja olisi voinut puoluekirjallisuuden tavoin yllyttää nousemaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää vastaan.

Juuri itsenäistynyt maa tarvitsi oman armeijan ja sotalaitoksen, jotta sen itsenäisyys olisi uskottavalla pohjalla. Isänmaallista henkeä tarvittiin, sekä uskoa oman armeijan voimaan ja sen puolustuskykyyn. Niinpä sotalaitoksesta kirjoitetuista teoksista muodostui eräs kirjallisuusarvostelijoiden silmätikuista. *Kultaisen miekan ritari* sekä *Kenttä ja kasarmi* olivat niitä teoksia, joissa arvostelu kohdistettiin sotalaitokseen, mikä aiheutti luonnollisesti Arvostelevan kirjaluettelon tuomion¹¹⁶.

Vaikka Suomen suhteet Venäjään (Neuvostoliittoon) eivät olleet lämpimät 1920- ja 1930-luvuilla, ei Arvosteleva kirjaluettelo katsonut suopeasti Kontion teosta *Punainen naamio*. Arvostelijan mukaan kyseessä oli teos, joka osoitti vääränlaista isänmaallisuutta. Kirja kertoi kuvitellusta sodasta Suomen ja Venäjän välillä, jossa suomalaiset osoittavat voimansa ja lopuksi Venäjä kokee nöyryyttävän tappion.¹¹⁷ Sotaa ei pitänyt suoranaisesti lietsoa, vaikka Venäjästä kirjoitettiin hyvin kriittisesti ja sen oloja kirjallisuudessa arvosteltiin¹¹⁸.

	Jyväskylä	Lappeenranta	Kuusankoski
Kontio, Jukka: <i>Punainen naamio</i>	x	x	
Raita, Toivo: <i>Kultaisen miekan ritari</i>			
Haanpää, Pentti: <i>Kenttä ja kasarmi</i>		x	

Suomen armeijan voimaa kuvaava *Punainen naamio* hankittiin niin Jyväskylän kuin Lappeenrannankin kaupunginkirjastoon. Sotalaitosta halventavia teoksia ei kirjastoihin hankittu paitsi Lappeenrantaan Haanpään *Kenttä ja kasarmi*. Tätä voidaan pitää jokseenkin yllättävänä tuloksena, olihan Lappeenranta varuskunta kaupunki. *Kentän ja kasarmin* vuoksi Haanpää jäi kokonaan ilman kustantajaa vuosiksi 1930-1935¹¹⁹. Yleinen mielipide vastusti teosta, mutta Lappeenrantaan se hankittiin, eikä sitä myöskään poistettu kokoelmasta¹²⁰. Teoksen aihe on varuskunta kaupungissa ollut mielenkiintoinen ja sillä on Lap-

¹¹⁶ AK 1928, 93; AK 1928, 106.

¹¹⁷ AK 1926, 127.

¹¹⁸ Neuvostoliitosta suomalaisessa kirjallisuudessa vuosina 1918-1939: Immonen 1987.

¹¹⁹ Ekholm 1996, 185; Laitinen 1981, 424; Ekholm 1989, 75; Envall 1984, 30.

¹²⁰ LKA, LKKA, Hankintaluettelo 1929.

peenrannassa mahdollisesti ollut kysyntää enemmän kuin muissa tutkittavana olevissa kaupungeissa, mikä selittäisi kirjan hankkimisen kirjastoon. Silti on yllättävää, että juuri ympäristöön, jossa armeijalla oli niin suuri vaikutus kaupunkilaisten elämään ja toimeentuloon, valittiin kaikkien luettavaksi tämä teos. Tosin tietoa siitä, oliko tämä teos jatkuvasti lainaajien saatavilla, vai säilytettiin sitä myöhemmin kenties vain varastossa, ei ole olemassa.

Kieltolaista huolimatta raittius ja terveet elämäntavat eivät ottaneet juurtuakseen suomalaisiin itsenäistymisen jälkeisenä aikana. Lain tuomat epäkohdat olivat huomattavat ja niihin pyrittiin vaikuttamaan monella taholla. Yleiset kirjastot olivat yksi mahdollisuus saavuttaa niin sanotut tavalliset ihmiset ja vaikuttaa heidän mielipiteisiinsä. Suomen kansan siveyteen ja raittiuteen toivottiin vaikutettavan myönteisesti kirjastojen avulla¹²¹. Tämä tarkoitti ennen kaikkea oikeanlaista kirjavalintaa, jossa korostuisivat raittiuden ihanteiden korostaminen ja alkoholiin myönteisesti suhtautuvan kirjallisuuden karsiminen.

Arvostelevassa kirjaluetelossa tuomittiin sopimattomina teokset, joissa kerrotaan juopottelusta luonnollisena asiana ilman negatiivisen puolen esiintuomista. Tällaisia teoksia olivat *Heittiöstä mieheksi*, *Arpalippu* sekä *K.H.P.V.* (Kohtuullisen Hutikan Pyhä Veljeskunta)¹²². Kirjastoon ei suositeltu hankittavaksi myöskään kirjoja, joissa neuvotaan alkoholin tarjoilua (*Hieno nainen*) tai alkoholia käytetään ruuan valmistuksessa (*Tie miehen sydämeen*)¹²³. Hyväksyty ei ollut myöskään teos, jossa suositellaan "pieniä sitsejä luonnonviineineen" ylistäen niiden suotuisaa vaikutusta ihmisen terveydelle (*Vanhenevan ruumiin hoito*)¹²⁴.

	Jyväskylä	Lappeenranta	Kuusankoski
Rosen, Edvin: <i>Heittiöstä mieheksi</i>	x		
Setälä, Salme: <i>Arpalippu</i>	x	x	
Kianto, Ilmari: <i>K.H.P.V.</i>			
Aschan, Ossian: <i>Vanhenevan ruumiin hoito</i>			
Brummell & C:o: <i>Hieno nainen</i>		x	
Coppet, Yseult de: <i>Tie miehen sydämeen</i>			

¹²¹ KVKL 6/1923, 119-120.

¹²² AK 1919, 44; AK 1926, 143; AK 1925, 110.

¹²³ AK 1926, 14; AK 1926, 77.

¹²⁴ AK 1924, 51.

Kirjoista on kaksi hankittu niin Jyväskylän kuin Lappeenrannankin kaupunginkirjastoihin. Kuusankoskelle ei näistä teoksista ole valittu yhtään. Jyväskylän ja Lappeenrannan kirjastoissa ei tämän valossa olisi näytetty suhtautuvan aivan absoluuttisesti raittiusasiaan, koska kirjastoihin on hankittu myös kirjallisuutta, jota on Arvostelevan kirjaluettelon mukaan pidetty jopa tuomittavana kyseisenä ajankohtana. Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastojen kirjalainta myötäili kieltolain suhteen yleistä mielipidettä: lakia ei haluttu täydellisesti tukea.

Itsenäistymisen jälkeisen ajan kirjalainnoissaan Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot eivät näyttäneet orjallisesti noudattavan Arvostelevan kirjaluettelon ohjeita, vaan kirjastoihin on hankittu myös arvostelijoiden hylkäämäksi ehdottamia teoksia. Vähiten ei-suositeltavia kirjoja hankittiin Kuusankosken kaupunginkirjastoon, jonne valituiksi tulivat ainoastaan, nyt jo klassikoiksi muodostuneet aikakauden yhteiskunnan kuvaukset. Kuusankosken kirjalainta ei ole syytä selittää pelkästään auktoriteettien kunnioittamisella vaan kirjaston vasta-alkaneella toiminnalla. Tässä tutkimuksessa tarkastellut teokset eivät kuulu ns. perusteosten joukkoon, jotka kirjastoon tuli ensimmäiseksi hankkia. Osittain Kuusankosken kirjalainta voidaan kyllä perustella myös esikuvien kumartamisella nimenomaan kirjaston lyhytikäisyyden, ei niinkään tarkoitushakuisuuden vuoksi. Kirjaston toiminnan alkuaikoina voi esiintyä epävarmuutta siitä kuinka kirjalainnat tulee suorittaa ja Kuusankoskellakin käytettiin aluksi Valtion kirjastotoimistolta tulleita luetteiloita kirjalainnan apuna¹²⁵.

Lappeenrannan ja Jyväskylän kaupunginkirjastoihin hankittiin vapaammin Arvostelevan kirjaluettelon hylkäämiä teoksia, Lappeenrantaan tässä tarkastelluista kirjoista eniten. Lappeenrantaan on hankittu yleisestä kirjastojen linjasta poiketen *Rautakorko*-teos, joka edusti arvostelijan mukaan puoluekirjallisuutta. Lisäksi Lappeenrantaan hankittiin Haanpään *Kenttä ja kasarmi*, joka julkisesti tuomittiin Suomessa sopimattomaksi ja maan puolustusvoimia loukkaavaksi teokseksi.

Kaikissa tässä tarkasteltavissa kirjastoissa kirjastonhoitajana toimi 1920-luvulla lehtori. Myös Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastojen johtokunnat olivat itsenäistymisen jälkeisenä vuosikymmenenä koostumukseltaan hyvin samantapaiset. Johtokuntiin kuului huomattavassa määrin johtajia, tohtoreita ja opettajia. Muut jäsenet

---

¹²⁵ KKA, KKKA, Johtokunnan pöytäkirjat 7.8.1923, 24.7.1924.

olivat enimmäkseen toimihenkilöitä, yhtään työmiestä ei johtokuntaan päässyt tuona aikana. Kuusankosken kaupunginkirjaston johtokunnassa sen sijaan kuudesta jäsenestä vähintään kaksi, alkuvuosina 1923-1924 jopa kolme, oli työmiehiä muiden jäsenten ollessa opettajia tai toimihenkilöitä.¹²⁶

Johtokunnan koostumuksella on näin ollen tällä ajanjaksolla vaikea selittää eroja kirjastojen kirjavalinnoissa. Teokset, joita johtokunnan koostumuksen perusteella olisi voinut olettaa hankittavaksi Kuusankoskelle, löysivätkin tiensä Lappeenrannan kaupunginkirjaston hyllyille. Tulosta voisi selittää ennemminkin kyseisten kirjastojen yleisilmeellä tuohon aikaan. Vaikuttaa siltä, että Lappeenrannan kaupunginkirjasto oli selkeämmin niin lapsille kuin aikuisillekin ajanvietettä tarjoava kirjasto, kun taas Jyväskylän kaupunginkirjastossa korostui enemmän tietokirjallisuuden osuus. Tämä on selvää, koska Jyväskylän lainaajakuntaan kuului enemmän opiskelijoita, koululaisia ja opettajia kuin Lappeenrannan lainaajakuntaan. Lainaajakunnan koostumus sekä samassa rakennuksessa sijainnut tieteellinen kirjasto ovat voineet vaikuttaa siten, että Jyväskylän kaupunginkirjastossa on pyritty kirjavalinnassa suurempaan tarkkuuteen ja ohjeiden noudattamiseen kuin Lappeenrannassa.

3.5. KIRJAVALINNAN LINJAT 1920-LUVULLA

Kaupunginkirjaston lainausluvut kasvoivat ajanjaksolla 1918-1929 niin Jyväskylässä, Lappeenrannassa kuin Kuusankoskellakin. Kirjaston käytön kasvu merkitsi samalla myös sen vaikutusvallan laajenemista ja edelleen kirjaston vastuun kasvamista siitä, millaista kirjallisuutta siellä tarjottiin.

Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa, samoin kuin Kuusankosken kaupunginkirjastossa 1920-luvun lopulla, noin puolet kirjahankinnoista edusti tietokirjallisuutta, puolet kaunokirjallisuutta. Ainakin tässä tarkastelluissa kirjastoissa vanha kansanvalistuksellinen ajattelutapa, jonka mukaan yleiset kirjastot olisivat ennen kaikkea tiedonjakamisen keskuksia, sai väistyä kaunokirjallisuuden noustessa tasaveroiseen asemaan kirjavalinnassa. Osaksi tähän vaikuttivat lainaajien taholta tulleet toivomukset, joissa lainauslukujen perusteella voidaan olettaa kaunokirjallisuuden olleen hallitsevassa asemassa¹²⁷.

¹²⁶ JKA, JKKA, Vuosikertomukset 1921-1929; LKA, LKKA, Vuosikertomukset 1921-1922, 1924-1929, Johtokunnan pöytäkirjat 1918-1920, 1923; KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1923-1929.

¹²⁷ Esim. Jyväskylässä päätettiin pyytää yleisöltä ehdotuksia hankittavien kirjojen suhteen, JKA, JKKA, Johtokunnan pöytäkirja 22.9.1923.

Kaunokirjallisuuden tunnustettu asema kirjastossa saattoi houkutella kirjaston käyttäjiksi myös niitä ihmisiä, jotka eivät halunneet olla vain ylemmältä taholta tulevan kasvatuksen kohteita. Yleisessä kirjastossa oleva kirjallisuus näytti tietä myös sille, mikä oli hyväksi katsottavaa kirjallisuutta. Kaunokirjallisuuden asema kirjastossa osoitti lainaajille, että myös kaunokirjallisuuden lukeminen on hyväksyttävää ja arvostettavaa toimintaa, ei hukkaan heitettyä aikaa.

Kirjavalintaa tarkemmin tarkasteltaessa huomataan, että Kuusankosken uudessa kirjastossa kirjavalintaan ja siitä annettuihin ohjeisiin suhtauduttiin vakavammin, kun taas Jyväskylässä ja Lappeenrannassa kirjojen hankinta oli vapaampaa. Kaikista kirjastoista suljettiin pääosin pois poliittinen propaganda-kirjallisuus, mutta muutoin Arvostelevan kirjaluettelon suosituksia ei orjallisesti noudatettu. Lainajat saivat kirjastoista lainata teoksia, jotka eivät täysin tukeneet yhteiskuntajärjestelmää ja lakeja. Kirjaston käyttäjillä oli mahdollisuus löytää kirjastosta mielipiteitä, jotka eivät välttämättä olleet samansuuntaisia kuin valtaapitävien näkökannat. Yhteiskunnan epäkohtia realistisesti kuvanneita romaaneja hankittiin kirjastoihin, jolloin lukijoilla oli mahdollisuus saada niistä taustaa omalle mielipiteenmuodostukselleen.

Kirjastojen kirjavalikoimien monipuolisuudesta huolimatta ei kommunistista puoluekirjallisuutta tässä tarkasteltaviin kaupunginkirjastoihin hankittu, yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Kommunismi nähtiin myös kirjastoissa punaisena vaatteena, jonka mukaisia ajatuksia ei lainaajille sopinut tarjota. Tältä osin kirjastot tukivat vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä.

Tulokset ovat samansuuntaisia kuin mitä Eija Eskola on esittänyt tutkimuksessaan yleisten kirjastojen kirjavalinnasta¹²⁸. Kirjastot eivät olleet kirjavalinnassaan itsenäistymisen jälkeisellä ajanjaksolla riippuvaisia annetuista ohjeista eivätkä erityisesti korkeakulttuuriin suuntautuneita. Päinvastoin kirjastot tarjosivat korkeakulttuurin rinnalla viihdekirjallisuutta ja kaiken kaikkiaan kirjojen valitsijat loivat kirjastoihin hyvin kansanomaisia kokoelmia. Tämä näkyi myös Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa. Kirjastoihin hankittiin kansan suosimaa kirjallisuutta, joka ei aina välttämättä ollut annettujen suositusten ja normien mukaista.

---

¹²⁸ Eskola 1991, 99-105.

4. SUOMEN ULKOPOLITIIKAN TUKIPYLVÄINÄ (1939-1947)

4.1. SOTAKAUDEN YHTEISKUNTA JA KIRJALLISUUS

4.1.1. TALVISODASTA VALVONTAKOMISSIOON

Toisen maailmansodan aika on erityislaatuinen ajanjakso Suomen historiassa. Sota tuo tullessaan olosuhteet, jotka poikkeavat normaalista elämänmenosta. Sota heijastuu kaikkiin elämänalueisiin sekä jokaisen kansalaisen elämään ja niinpä sen vaikutukset näkyvät niin politiikassa, taloudessa kuin kulttuurissakin.

Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet eivät itsenäistymisen jälkeisinä vuosikymmeninä olleet lämmenneet¹²⁹. 1930-luvun loppupuolella poliittisen tilanteen kiristyessä maailmalla Suomessa oli alettu etsiä tukea muista pohjoismaista, lähinnä Ruotsista, mutta tulokset olivat laihoja. Saksan hyökkäys Puolaan 1.9.1939 ja Neuvostoliitolta saapuneet neuvottelukutsut Baltian maille ja Suomelle saman vuoden syksyllä saivat Suomen vahvistamaan puolustustaan.¹³⁰ Tuleva sota alkoi olla suomalaisten näköpiirissä.

Kansalaissodan aiheuttamat ristiriidat suomalaisten välillä olivat jo ennen talvisodan syttymistä ehtineet tasoittua. Kansa oli yhtenäistynyt ja oikeisto ja vasemmisto kykenivät yhteistoimintaan maan asioiden hoidossa. Tuloksena tästä oli esimerkiksi niin sanottu tammi-kuun kihlaus vuonna 1940, jolla turvattiin maan tuotanto ja työrauhan säilyminen. Ammattiyhdistysliikkeestä tuli tämän toimenpiteen kautta tasavertainen neuvottelija työmarkkina-kysymyksissä, ja samalla se tunnustettiin osaksi yhteiskuntaa. Yhtenäisyyttä tarvittiin myös talvisodan jälkeen, joten yhteenkuuluvuuden tunnetta pyrittiin vahvistamaan mm. eri järjestöjen aatteellisella toiminnalla ja isänmaallisella koulutuksella. Talvisodan henki oli johtavana ajatuksena esimerkiksi Suomen Aseveljien Liitossa, joka aloitti toimintansa elokuussa 1940. Liitto korosti yhteisiä, luokkarajat ylittäviä tavoitteita ja sosiaalisen turvallisuuden tunnetta, ei yksittäisten ihmisten pyrkimyksiä ja oman edun tavoittelua. Yhteiskunnan sosiaalisella toiminnalla pyrittiin tasoittamaan kansalaisten eriarvoisuutta. Sodassa eniten kärsineitä muistettiin ja esimerkiksi rintamamiehille sekä siirtoväelle rakennettiin asuntoja.¹³¹

¹²⁹ Ongelmina mm. Tarton rauha ja Itä-Karjalan kysymys.

¹³⁰ Manninen 1987, 277-279.

¹³¹ Manninen 1987, 283, 323; Kallio 1982, 31-34.

Niin talvi- kuin jatkosodankin aikana oli tärkeää estää poliittisesti vaarallisten henkilöiden tai ryhmien toiminta. Tätä tehtävää Suomessa suoritti Valtiollinen poliisi, entinen Etsivän keskuspoliisi. Sen tuli tarkkailla ja estää hankkeet, jotka tähtäsivät valtakunnan itsenäisyyttä tai sen laillista valtio- ja yhteiskuntajärjestystä vastaan. Tämä edellytti jatkuvaa poliittisen tilanteen seurantaa ja kortiston laatimista epäilyttävistä henkilöistä tai ryhmittymistä. Kun vielä sodan aikana epäilyttävinä pidetyt henkilöt koostuivat lähinnä kommunisteista, oli tilanne sodan päätyttyä toinen. Valtiollinen poliisi siirtyi vähitellen uusien henkilöiden johtamaksi ja lopullinen suunnanmuutos alkoi keväällä 1945. Valtiollisen poliisin henkilökuntaa uusittiin ja sen tarkkailun alle joutuivat tästä eteenpäin porvarilliset puolueet. Kommunistien johtama Punainen Valpo oli syntynyt.¹³² Valtiollisen poliisin toiminta myötäili näin ollen maan poliittisia muutoksia.

Sodanaikaista toimintaa Suomessa ei ohjannut pelkästään maan sisäinen Valtiollinen poliisi, vaan lisärajoituksia aiheutti jatkosodan aikana Suomen aseveljenä tai liittolaisena ollut Saksa. Sodanaikaisessa lehdistössä käytiin keskustelua siitä, millainen maiden välinen suhde oli, eli voitiinko niitä kutsua liittolaisiksi. Yhteiset tavoitteet sodankäynnin suhteen joka tapauksessa hillitsivät esimerkiksi lehtien Saksa-vastaisia kirjoituksia, varsinkin jatkosodan alkuvaiheessa. Sodan kuluessa ja Saksan menestyksen laantuessa mielipiteet kuitenkin alkoivat kääntyä Saksaa vastaan. Vaikka sotasensuurin vuoksi oli mahdotonta arvostella kirjallisuudessa tai lehdistössä hallituksen toimia, esitettiin Touko Perkon mukaan sanomalehdissä hyvin monipuolisia näkemyksiä Suomen harjoittamasta politiikasta.¹³³

Jatkosodan päätyttyä Suomen toimintaa tuli ohjaamaan Liittoutuneiden valvontakomissio, jonka tehtävänä oli valvoa Moskovan välirauhan 1944 toteutumista käytännössä. Valvontakomissio saapui maahan syyskuussa 1944 ja poistui loppuvuodesta 1947 Pariisin rauhan solmimisen jälkeen. Tänä aikana se valvoi yhtä hyvin Suomen poliittista elämää kuin kulttuuriakin, estäen Neuvostoliittoon kohdistuvien vihamielisyyksien esiintymisen. Suomen sisäpolitiikkaan komissio ei kuitenkaan puuttunut, eikä siitä muodostunut maan uutta hallitusta, kuten aluksi pelättiin.¹³⁴

Paitsi politiikkaan sota vaikuttaa aina voimakkaasti myös talouteen. Suomen ulkomaankauppa väheni heti talvisodan syyttyä ja se pysyi alhaisella tasolla koko sota-ajan. Teolli-

¹³² Hietaniemi 1992, 245-251, 207-208; Hyvämäki 1955, 78-80; Ahtokari 1969, 10-11, 34, 40-44.

¹³³ Perko 1971, 92-106, 224-228; Vilkuna 1962, 46-48.

¹³⁴ Blinnikka 1969, 1, 4-6, 165; Tarkka 1988a, 25.

suustuotanto laski sotaa edeltävästä ajasta ja miespuolisen väestön jouduttua rintamalle maassa vallitsi työvoimapula, jota paikkaamaan tulivat naiset. Yksityiselle ihmiselle kotirintamalla sota merkitsi pula-aikaa, joka näkyi elintarvikkeiden ja muiden hyödykkeiden säännöstelyinä.¹³⁵

Sota-aika vaikuttaa sen kokeneisiin ihmisiin heidän loppuelämänsä ajan. Sota-ajan kokemukset näkyivät myös kulttuurin puolella pitkään sodan päättymisen jälkeen, eikä kirjallisuus tee tästä poikkeusta.

4.1.2. SOTAKOKEMUKSET KIRJAN LEHDILLE

Sotavuodet olivat väliaikaa kirjallisuuden osalta. Sota-ajan kirjallisuus voidaan liittää mieluummin sotaa edeltävään kuin sodan jälkeiseen kauteen, esimerkiksi aiheidensa osalta. Isänmaallisuus ja sankari-teemat näkyivät teoksissa kuten jo ennen sotaa. Talvi- ja jatkosodan aikana kirjoitettujen teosten perussävy on kuitenkin toisistaan poikkeava. Talvisodan aikana tapahtumista kirjoitettiin innostuneeseen sävyyn, kun taas jatkosodan aikana kirjoitetuissa teoksissa näkyy jo jonkinlainen väsymyksen piirre.¹³⁶

Sodan jälkeinen tilanne oli uusi kaikille suomalaisille, niin myös kirjailijoille. Sota oli keskeyttänyt kehityksen, ja kirjailijoiden keskuudessa vallitsi epäselvyys siitä, kuinka tästä jatkettaisiin eteenpäin. Sotaa edeltävään tilanteeseen ei ollut paluuta, mutta toisaalta uutta suuntaakaan ei ollut vielä näkyvissä. Tietty kaksijakoisuus oli vallalla suomalaisessa kirjallisuudessa myös tämän sodan jälkeen, kuten kansalaissodankin jälkeen. Toista ääripäätä edustivat vankilasta vapautuneet vasemmistolais-kirjailijat, joille Neuvostoliiton voitto merkitsi uusien mahdollisuuksien avautumista. Toisella puolella olivat kansallis-konservatiiviset kirjailijat, jotka pelkäsivät tulevien aikojen murskaavan vanhat arvot ja maan itsenäisyyden. Useimpien kirjailijoidenkin keskuudessa tuloksena oli lopulta jonkinlainen kompromissi näiden suuntien välillä.¹³⁷

Sota ja rauha ovat aiheita, jotka ovat osoittautuneet kirjallisuuden historiassa ylivoimaisesti suosituimmiksi, niin kirjailijan kuin lukijankin kannalta. Jokainen kansakunnan kriisi Suo-

¹³⁵ Pihkala 1982a, 317-324; Manninen 1987, 389-391, 394-395; Huttunen 1974, 161-164, 167-168.

¹³⁶ Laitinen 1981, 465; Laitinen 1982, 342.

¹³⁷ Laitinen 1981, 466; Laitinen 1982, 345.

messa on vaatinut kuvaajansa, eikä sota-aika muodosta tästä poikkeusta. Sota vaikutti kirjailijoihin voimakkaasti ja monien kohdalla se johti arvojen uudelleen punnitsemiseen. Sodan kokeminen oli ollut hyvin raskasta monelle ja joidenkin kohdalla tämä näkyi pyrki- myksenä paeta todellisuutta teoksissaan. Osoitus sodan vaikutuksesta kirjailijoihin on sota- aiheisten teosten suuri lukumäärä. Joitakin kuvauksia kirjoitettiin taistelujen vielä ollessa käynnissä, ensimmäisenä niistä ilmestyi Onttoni Miihkalin *Suomussalmen sotatanterilla* vuonna 1940. Sodan jälkeen alettiin julkaista myös teoksia, joissa tapahtumiin otettiin kriittinen asenne, kuten Pentti Haanpään *Yhdeksän miehen saappaat* vuonna 1945. Vaadittiin kuitenkin aikaa ennenkuin tapahtuneeseen saatiin riittävästi välimatkaa, jotta sotaa kyettiin kunnolla arvioimaan. Eräänlaisten tilitysromaanien aika tuli vasta 1950-luvulla, jolloin ilmestyi myös Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* vuonna 1954.¹³⁸

Kirjatuotanto laski sota-aikana alle sitä edeltäneen tason. Vuoden 1938 kirjatuotannon määrä saavutettiin vasta vuonna 1945, tilanteen oltua heikoin vuonna 1940. Tietokirjalli- suuden tuotannossa tapahtui laskua sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina ainakin suurteos- ten osalta, koska epävarmoina aikoina ei kustantajilta löytynyt halua ryhtyä suurisuuntaisiin hankkeisiin. Uutta piirrettä käännöskirjallisuuden tuotannossa sodan jälkeen edusti venäläi- sen kirjallisuuden osuuden kasvu. Käännöskirjallisuudessa yleensä jouduttiin sodan jälkeen ottamaan kiinni se kehitys, mikä oli ehtinyt sodan aikana muun maailman kirjallisuudessa tapahtua.¹³⁹

Merkitsevin piirre sota-ajan ja sitä seuranneiden vuosien kirjallisuudessa oli käydyn tai käynnissä olevan sodan kuvaus. Sodasta kirjoitettiin historiallisia teoksia, mm. muistelmia, mutta tapahtumien vaikutus näkyi myös laajemmin kaunokirjallisuudessa. Sodan aikaiset olot tarjosivat miljöön monelle romaanille, runoteokselle sekä näytelmälle. Kirjailijat purki- vat tuntojaan teoksiinsa, mutta sen lisäksi kirjallisuus oli keino, jolla voitiin vaikuttaa kan- san mielialoihin ja taistelutahtoon.

---

¹³⁸ Niemi 1983, 61-64; Laitinen 1981, 471-473; Laitinen 1982, 342-343, 348; talvi- ja jatkosotaa käsitte- levästä kirjallisuudesta Niemi 1988.

¹³⁹ Lappi 1970, 177; Laitinen 1982, 358-360; Niemi 1974a, 38-39.

4.2. SOTA-AJAN TUOMAT ERITYISPIIRTEET KIRJASTOJEN TOIMINNASSA

Itsenäisen Suomen historiassa sota-aika asetti kulttuurille rauhan aikaan verrattuna enemmän rajoituksia ennakkosensuurin vuoksi. Eniten sensuuri vaikutti sanomalehdistöön, mutta myös kirjailijat ja kustantajat joutuivat kokemaan poikkeuksellisten aikojen vaikutuksen. Talvisodan alusta lähtien aina vuoteen 1947, Pariisin rauhan solmimiseen asti, valtion tiedotuslaitoksen sensorit tarkastivat painettavaksi aiotun kirjallisuuden. Sensuurilla pyrittiin mm. estämään hallituksen ja viranomaisten arvostelu.¹⁴⁰ Yhtenäisyyttä heikentävän arvostelun lisäksi oli tärkeää estää sotasalaisuuksien vuotaminen julkisuuteen.

Kirjastot joutuivat tulilinjalle vasta sodan päätyttyä, kun valvontakomissio antoi määräyksensä Neuvostoliitolle vihamielisen kirjallisuuden poistamisesta. Oikeusministeriö antoi ohjeita kustantajille, jotka toimittivat luettelon teoksista, jotka oli poistettava kaikista kirjakaupoista. Kirjastoille tieto tuli Valtion kirjastotoimistolta, joka kiertokirjeessään loka-kuun 20. päivältä 1944 ilmoitti opetusministeriön antamasta määräyksestä siirtää syrjään Neuvostoliittoa loukkaava kirjallisuus. Elokuussa 1945 lähetettiin Valtion kirjastotoimistosta kaikille kirjastoille uusi kirje, jossa varoitettiin kirjastonhoitajia jättämästä Neuvostoliiton vastaista kirjallisuutta lainaajien ulottuville. Vastuu määräyksen laiminlyönnistä lankeaisi kirjastotoimiston mukaan tämän jälkeen kyseiselle kirjastonhoitajalle itselleen. Kirjeessä kehoitettiin myös ulkoministeriön määräyksen mukaan ilmoittamaan ministeriölle valvontakomission edustajien käynneistä kirjastoissa tai komission esittämistä tiedusteluista ja vaatimuksista.¹⁴¹

Mitään luetteloa siitä, mitä kirjoja kirjastoista tuli poistaa ei ollut olemassa. Apuna käytettiin ainakin Lappeenrannassa kirjakaupoille jaettua luetteloa ja lisäohjeita antoivat kirjastotoimiston alaiset kirjastontarkastajat. Mikkelin piirin kirjastontarkastaja antoi omat ohjeensa Lappeenrantaan: "Jos Arvosteleva luettelo sanoo "puoltaa paikkansa erinomaisena n-olojen kuvauksena kaikissa kirjastoissa", - niin armotta pois.". Tarkempien ohjeiden puuttuessa siirrettiin kirjastoissa syrjään paljon sellaistaakin kirjallisuutta, mikä olisi saanut olla lainaajien käytettävissä. Teoksen nimi johti usein harhaan, joten sotakirjallisuutta poistettiin joissain tapauksissa turhaan. Kirjat oli laitettu syrjään ainakin Kuusankoskella ja Lappeenrannassa jo ensimmäisen kehotuksen tultua syksyllä 1944, tosin Lappeenrannassa

¹⁴⁰ Ekholm 1996, 154-155; Ekholm 1989, 20, 22; sanomalehtien sensuurista esim. Viikuna 1962; Perko 1971.

¹⁴¹ JKA, JKKA, Valtion kirjastotoimistolta 20.10.1944, 13.8.1945; Ekholm 1996 158-159; Ekholm 1989, 23; Blinnikka 1969, 86-87.

tehtiin vielä lisäpoistoja syksyllä 1947. Jyväskylästäkin oli vuoden 1947 loppuun mennessä poistettu sopimattomat kirjat, kuten Valtion kirjastotoimiston johtajan Helle Kannilan tarkastuskertomuksesta käy ilmi. Muista kirjastoista ei ole tarkkoja tietoja siitä, kuinka paljon kirjoja poistettiin, mutta Lappeenrannassa kirjoja oli siirretty syrjään joulukuussa 1945 jo 358 kappaletta.¹⁴²

Kirjat olivat poliisiviranomaisten sinetöimissä paketeissa yli vuosikymmenen ajan. Vasta vuonna 1958 opetusministeriö antoi luvan avata paketit ja sijoittaa osan kirjoista takaisin kirjastoihin. Palauttamatta jäivät teokset, jotka voisivat loukata vieraita valtoja, "erityisesti naapurimaita". Näihin teoksiin pääsivät käsiksi ainoastaan tutkijat, toisin sanoen ne sijoitettiin tieteellisiin kirjastoihin.¹⁴³

4.3. KIRJASTOJEN MERKITYKSEN KOROSTUMINEN

Sota-aika asetti erityisiä vaatimuksia myös kirjastoille. Epävakaat olot saattoivat vaikeuttaa yleisesti ottaen niiden toimintaa, mutta tilannetta hankaloitti ainakin taloudellinen niukkuus, mikä näkyi kirjastojen määrärahoissa. Kirjastoilla oli kuitenkin oma tärkeä asemansa sodan aikaisessa yhteiskunnassa. Kirjat olivat tärkeitä niin virkistäjinä kuin taistelutahdon ylläpitäjinä, joten oli tärkeää turvata kirjastojen toiminta.

Puolustusvoimat oli hankkinut lainakirjastoja joukko-osastoihinsa itsenäistymisen jälkeen. Näiden toiminta oli ollut parhaimmillaan juuri ennen talvisodan syttymistä. Jatkosodan asemasotavaiheessa osa näistä kirjakokoelmista muodostettiin niin sanotuiksi korsukirjastoiksi, jotka olivat rintamamiesten käytössä.¹⁴⁴ Kotirintamalla siirtoväki oli erityisellä sijalla kirjallisuuden tarjonnasta huolehdittaessa. Evakoille neuvottiin tarjoamaan kirjoja lainaksi jopa suoranaista propagandaa tehden ja mm. kustannusyhtiö Otava lahjoitti kirjallisuutta niille kirjastoille, joita siirtoväki käytti. Lisäksi maatamme kiersivät sota-aikana ja pitkälle sen jälkeenkin amerikkalaiset ja saksalaiset siirtokirjastot, jotka tarjosivat lisäluemista halukkaille.¹⁴⁵

¹⁴² JKA, JKKA, Johtokunnan pöytäkirja 9.12.1947; LKA, LKKA, Johtokunnan pöytäkirjat 28.8.1945, 14.12.1945, 24.9.1947, Mikkelin piirin kirjastontarkastajalta 6.9.1945, Mikkelin piirin kirjastontarkastajalle 27.9.1945; KKA, KKKKA, Johtokunnan pöytäkirja 12.9.1945; Ekholm 1996, 191-207; Ekholm 1989, 23-24; Blinnikka 1969, 86-87.

¹⁴³ KL 4/1958, 89; Ekholm 1996, 159; Ekholm 1989, 24; Blinnikka 1969, 87.

¹⁴⁴ Virtanen 1960, 160.

¹⁴⁵ LKA, LKKA, Kustannusosakeyhtiö Otavalta 28.10.1940; JKA, JKKA, Valtion kirjastotoimistolta

Kirjastojen toiminta vaikeutui sodan aikana, mutta toisaalta kirjastonhoitajat tunsivat työnsä tärkeäksi näissä poikkeuksellisissa oloissa ja heitä kehoitettiin huolehtimaan ihmisten lukutarpeesta. Taulukoissa 7-9 tarkastelen Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastojen kirjavarastojen ja lainauslukujen kehittymistä sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina.

Taulukko 7. Jyväskylän kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1939-1947

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ asukas	Lainat/ asukas
1939	8 065	8 343	38 998	1,0	4,8
1940	8 268	8 792	44 403	1,1	5,4
1941	22 510	9 419	65 932	0,4	3,0
1942	20 210	10 464	59 259	0,5	3,0
1943	20 166	13 014	64 219	0,6	3,2
1944	20 199	15 327	64 791	0,8	3,2
1945	22 347	18 157	52 121	0,8	2,3
1946	23 209	20 399	49 160	0,9	2,1
1947	27 342	23 250	59 916	0,9	2,2

Lähde: JKA, JKKA, Vuosikertomukset 1939-1947, STVK 1939-1947.

Jyväskylän kaupunginkirjaston kirjavarat pysyivät samassa suuruusluokassa asukasta kohti laskettuna kuin 1920-luvullakin. Vuoden 1941 alusta voimaan astunut alueliitos tosin nosti asukasluvun liki kolminkertaiseksi, jolloin myös kirjaston kirjavarat näyttivät riittämättömiltä kaupunkilaisten määrän huomioon ottaen. Tilanne koheni vähitellen ja entinen taso, noin yksi kirja asukasta kohden, saavutettiin sodan jälkeisinä vuosina.

Lainauksia tarkasteltaessa voidaan nähdä sodan vaikuttaneen merkittävästi kirjaston käyttöön. Sotavuosina lainauksia oli kolme tai yli kolme kappaletta asukasta kohden, mutta sodan jälkeisinä vuosina vain runsaat kaksi kappaletta. Ennen alueliitosta lainaus oli huo-

mattavasti aktiivisempaa kuin sen jälkeen, joten voidaan olettaa ettei kaupungin uusien alueiden väestö löytänyt tietään kirjastoon. Kaupunginkirjasto oli nimenomaan sen lähisöllä asuvien, keskustan asukkaiden suosiossa.

Taulukko 8. Lappeenrannan kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1939-1947

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ asukas	Lainat/ asukas
1939	12 661	8 922	29 878	0,7	2,4
1940	11 184	9 533	32 220	0,9	2,9
1941	14 102	10 127	38 229	0,7	2,7
1942	11 884	10 553	40 968	0,9	3,4
1943	11 688	11 388	41 284	1,0	3,5
1944	13 587	11 193	28 706	0,8	2,1
1945	13 018	11 812	38 384	0,9	2,9
1946	14 934	12 614	39 109	0,8	2,6
1947	15 392	13 869	40 615	0,9	2,6

Lähde: LKA, LKKA, Vuosikertomukset 1939-1947, STVK 1939-1947.

Lappeenrannan kaupunginkirjaston toiminta oli kaupungin sijainnin vuoksi ajoittain suurissa vaikeuksissa sodan aikana. Talvisodan kuluessa aukioloaikoja muutettiin tarpeen mukaan ja toimintaa voitiin jatkaa aina helmikuun 20. päivään 1940 asti, jolloin kirjasto jatkuvasti toistuvien pommitusten takia suljettiin. Puinen kirjastorakennus kesti talvisodan melkkeet ja toimintaa jatkettiin jälleen 2.4.1940.¹⁴⁶

Jatkosodan sytyttyä rintama oli niin lähellä kaupunkia, että kirjasto suljettiin välittömästi 25.6.1941. Elokuussa toiminta jatkui supistettuna: käsikirjasto oli suljettu eikä lapsille lainattu. Syyskuun puolivälin jälkeen avattiin kirjasto jälleen täydessä laajuudessaan. Kesän

¹⁴⁶ LKA, LKKA, Johtokunnan pöytäkirjat 1924-1946.

1944 suurhyökkäyksen alettua kirjasto oli suljettu evakuoinnin takia kesäkuun lopulta lokakuun loppuun. Käsikirjasto ja osa lainausosastoa olivat siirrettyinä Loimaalle.¹⁴⁷

Niteiden määrä Lappeenrannan kaupunginkirjastossa pysyi tasaisesti yhdessä tai hieman sen alle asukasta kohden laskettuna. Tässä suhteessa tilanne oli hyvin samankaltainen kuin Jyväskylässä. Sen sijaan lainausten osalta ei Lappeenrannassa ole havaittavissa yhtä selvää jakoa sotavuosien ja sen jälkeisten vuosien välillä, vaikka pientä eroa sotavuosien hyväksi onkin. Kirjaston rauhattomimpina vuosina 1941 ja 1944 lainausten määrä oli alhaisempi kuin muina vuosina, mikä johtui kirjaston toimintaan tulleista katkoksista.

Taulukko 9. Kuusankosken kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1939-1947

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ asukas	Lainat/ asukas
1939	16 050	6 000	20 775	0,4	1,3
1940	16 050	6 270	22 436	0,4	1,4
1941	17 425	6 539	21 490	0,4	1,2
1942	16 179	6 731	18 793	0,4	1,2
1943	16 424	6 956	19 706	0,4	1,2
1944	16 343	7 180	16 968	0,4	1,0
1945	16 569	7 246	16 354	0,4	1,0
1946	17 280	7 508	18 226	0,4	1,1
1947	17 273	7 778	18 103	0,5	1,0

Lähde: KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1939-1947, STVK 1939-1947.

Kuusankosken kaupunginkirjaston kirjavarasto näyttää tällä ajanjaksolla pysyneen erittäin vakaana. Kuusankosken asukasluvussa ja kirjaston niteiden määrässä ei ole tapahtunut suuria muutoksia, vaan kummatkin ovat kasvaneet hitaasti mutta tasaisesti. Niteiden määrä asukasta kohden on joka tapauksessa noussut huomattavasti siitä, mitä se oli vielä 1920-luvulla, kirjaston alkuvuosina.

¹⁴⁷ LKA, LKKA, Johtokunnan pöytäkirjat 1924-1946, 24.5.1944, 7.11.1944, Vuosikertomus 1944.

Lainauksissa on myös tapahtunut kasvua verrattuna 1920-lukuun. Samoin kuin Jyväskylässä ja Lappeenrannassa, oli Kuusankoskenkin lainaustoiminta hieman vilkkaampaa sotavuosina kuin sen jälkeen. Ero ei kuitenkaan ole edes niin merkittävä kuin mitä se oli Lappeenrannan kohdalla.

Kirjaston kirjavarat asukasta kohti laskettuna olivat kasvaneet 1920-lukuun verrattuna ainoastaan Kuusankosken kaupunginkirjastossa. Jyväskylässä tilanne oli ennallaan, mutta Lappeenrannassa kirjojen määrä kaupunkilaista kohden oli laskenut noin puoleen edelliseen ajanjaksoon verrattuna. Lappeenrannan kaupunginkirjastossa ei oltu pystytty vastaamaan asukasluvun kehitykseen samalla tavalla kuin vertailukaupungeissa. Jyväskylässä ja Lappeenrannassa tilanne oli kuitenkin kokonaisuudessaan parempi kuin Kuusankoskella, jossa niteiden määrä asukasta kohden oli pienin.

Lainausaktiivisuus oli kasvanut kaikissa kaupungeissa 1920-lukuun verrattuna ja tehokkaimmin kirjastoja käytettiin sotavuosina. Jyväskylässä ero sota-ajan ja sodan jälkeisten vuosien välillä oli suurin ja Kuusankoskella pienin. Niteiden määrän ja lainausten perusteella sota ei vaikuttanut Kuusankosken kaupunginkirjaston toimintaan juuri lainkaan. Jyväskylässä ja Lappeenrannassa vaikutukset olivat suuremmat ja varsinkin Jyväskylän kirjasto näyttää olleen lainaajien suosiossa sodan aikana. Edellä esitettyjen lukujen perusteella kirjastoilla oli tärkeä asema sotavuosina, joko tiedonvälittäjinä tai ajanvietteen ja viihteen tarjoajina.

4.4. LAPSET LAINAAJAKUNNAKSI

Sotavuosina kirjastot olivat taloudellisissa vaikeuksissa määrärahojen supistumisen vuoksi. Niinpä kirjalintaan oli kiinnitettävä erityistä huomiota, jotta niukat varat tulivat mahdollisimman tehokkaasti käytetyiksi. Kirjastoille annetuissa ohjeissa muistutettiin siirtoväen huomioimisen lisäksi varsinkin lasten ja nuorten lukutarpeesta. Lapsille tuli levottomina aikoina tarjota sopivaa kirjallisuutta, jonka parissa heidän aikansa kuluisi hyödyllisellä ja kehittäväällä tavalla. Talvi- ja jatkosodan jälkeen kirjastoilla oli tärkeä asema jälleenrakennustyössä, sillä kirjallisuus nähtiin apukeinona ihmisten henkisen ja aineellisen hyvinvoinnin kehittämisessä. Tietokirjallisuutta pidettiin tässä suhteessa tärkeänä, mutta sille ei kirjastoille tehtyjen kyselyjen mukaan löytynyt toivottua kysyntää. Niinpä kirjastonhoitajille an-

nettiin ohjeita, joiden mukaan heidän tuli erityisesti suositella ja tarjota tietokirjallisuutta lainaajille.¹⁴⁸

Taulukoissa 10-12 on esitetty kirjahankintojen ja lainausten jakaantuminen tieto-, kauno- ja lastenkirjallisuuden kesken tutkittavissa kaupunginkirjastoissa. Luvut selvittävät sitä, millaista kirjallisuutta sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina näissä kirjastoissa tarjottiin ja toisaalta millaisella kirjallisuudella niissä oli kysyntää.

Taulukko 10. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus hankinnoista ja lainauksista Jyväskylän kaupunginkirjastossa vuosina 1939-1947. (%)

Vuosi	Tietokirjallisuuden osuus kirjavalinnasta	Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	Kaunokirjallisuuden osuus lainauksesta	Lastenkirjallisuuden osuus lainauksesta
1939	30	21	43	36
1940	32	19	42	39
1941	29	18	41	41
1942	38	19	38	43
1943	30	18	35	47
1944	46	19	44	37
1945	33	25	43	32
1946	40	26	43	31
1947	40	27	43	30

Lähde: JKA, JKKA, Hankintaluettelot 1939-1947, Vuosikertomukset 1939-1947.

Tietokirjallisuuden osuus Jyväskylän kaupunginkirjaston kirjahankinnoista oli ajanjaksolla noin 30-40 %. 1920-lukuun verrattuna tietokirjallisuus on menettänyt asemiaan kirjavalinnassa, sillä itsenäistymisen jälkeisellä vuosikymmenellä Jyväskylässä hankittiin tietokirjallisuutta noin 40-60 %. Ajanjaksolla 1939-1947 ei luvuissa ole nähtävissä jatkuvaa kehitys-

¹⁴⁸ JKA, JKKA, Valtion kirjastotoimistolta 20.4.1940; KVKL 7-8/1944, 263.

kulkua, mutta tietokirjallisuuden hankinta on ollut hieman suurempaa sodan jälkeisinä vuosina kuin sodan aikana.

Sen sijaan lainausten puolella jako on selvä. Tietokirjallisuuden osuus lainauksista on nous-
sut selkeästi heti sodan päätyttyä. Sodan aikana sen osuutta ei Jyväskylässä pienentänyt
niinkään aikuisten kaunokirjallisuuden kysyntä, vaan lastenkirjallisuuden lainauksen kasvu.
Sotavuosina Jyväskylän kaupunginkirjaston toiminnassa korostui rauhan aikaan verrattuna
lasten suuri osuus kirjaston käyttäjäkunnassa.

Taulukko 11. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus hankinnoista ja lainauksista Lappeen-
rannan kaupunginkirjastossa vuosina 1939-1947. (%)

Vuosi	Tietokirjalli- suuden osuus kirjavalinnasta	Tietokirjalli- suuden osuus lainauksesta	Kaunokirjalli- suuden osuus lainauksesta	Lastenkirjalli- suuden osuus lainauksesta
1939	39	20	44	36
1940	40	18	41	41
1941	50	20	40	40
1942	40	21	41	38
1943	39	21	42	37
1944	30	21	41	38
1945	33	23	40	37
1946	38	24	46	30
1947	33	22	52	26

Lähde: LKA, LKKA, Hankintaluettelot 1939-1947, Vuosikertomukset 1939-1947.

Lappeenrannan kaupunginkirjastossa tietokirjallisuuden osuus hankinnoista oli ajanjaksolla
noin 30-40 %, vuotta 1941 lukuunottamatta. 1920-luvun jälkeen tapahtunut kehitys on
ollut samansuuntainen kuin Jyväskylässä: tietokirjallisuuden osuus kirjatarjonnasta on pie-
nentynyt. Sodan jälkeen näyttää tietokirjallisuuden asema heikentyneen Lappeenrannan
kaupunginkirjastossa edelleen.

Kun verrataan lainausten jakaantumista 1920-luvun vastaaviin lukuihin, nähdään tietokirjallisuuden kaksinkertaistaneen osuutensa Lappeenrannan kaupunginkirjastossa. Ajanjakolla 1939-1947 näkyy lainauksissa tietokirjallisuuden osalta sama suunta kuin Jyväskylässäkin, eli sen osuus on noussut hieman sotavuosien jälkeen. Tätä selkeämpi muutos Lappeenrannassa on tapahtunut kaunokirjallisuuden ja lastenkirjallisuuden välillä. Kaunokirjallisuuden lainaus on kasvanut selvästi sodan jälkeen, kun taas lastenkirjallisuuden lainaus on vähentynyt sotavuosista. Kuten Jyväskylässä, niin myös Lappeenrannassa kaupunginkirjaston lainaajakunnan ovat sotavuosina muodostaneet suurelta osin lapset ja nuoret.

Taulukko 12. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus hankinnoista ja lainauksista Kuusankosken kaupunginkirjastossa vuosina 1939-1947. (%)

Vuosi	Tietokirjallisuuden osuus kirjavalinnasta	Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	Kaunokirjallisuuden osuus lainauksesta	Lastenkirjallisuuden osuus lainauksesta
1939	46	19	51	30
1940	56	17	50	33
1941	57	20	54	26
1942	57	19	49	32
1943	49	18	47	35
1944	45	17	47	36
1945	38	20	48	32
1946	31	18	49	33
1947	40	19	49	32

Lähde: KKA, KKKA, Hankintaluettelot 1939-1947, Vuosikertomukset 1939-1947.

Tietokirjallisuuden osuus hankinnoista on Kuusankosken kaupunginkirjastossa edelleen suurempi kuin vertailukaupungeissa, vaikka sen osuus näyttääkin olevan pienemässä jaksoson loppupuolella. 1920-luvun loppupuoleen verrattuna tietokirjallisuuden hankinta on pysynyt samalla tasolla, eikä pienentynyt kuten Jyväskylässä ja Lappeenrannassa.

Kuusankoski poikkeaa Jyväskylältä ja Lappeenrannasta myös siinä, ettei sen lainausten jakaantumisessa näy selvää eroa sotavuosien ja sodan jälkeisten vuosien välillä. Niin tietokirjallisuutta, kaunokirjallisuutta kuin lastenkirjallisuuttakin on lainattu tasaisesti, eikä esimerkiksi lastenkirjallisuuden osuudessa näy sodan aikana selvää nousua. 1920-lukuun verrattuna tietokirjallisuuden kysyntä on Kuusankoskella laskenut selvästi, mihin on osaltaan vaikuttanut kirjavalikoiman monipuolistuminen eli kaunokirjallisuuden entistä suurempi osuus kirjavalinnasta.

Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa tietokirjallisuuden osuus kirjavalikoimasta oli pienenemässä tultaessa 1940-luvulle. Jyväskylässä tietokirjallisuuden osuus hankinnoista oli pienimmillään sotavuosina, nousten sen jälkeen hieman. Tietokirjallisuudella ei ollut sodan aikana rauhan aikaan verrattavaa kysyntää Jyväskylässä ja sen lisäksi kaunokirjallisuuden osuuden nousuun voi vaikuttaa halu tarjota viihdyttävää ajanvietettä epävarmoissa oloissa eläneille ihmisille. Luultavasti varsinkin lastenkirjallisuuden osuus kirjahan-kinnoista nousi lasten tullessa entistä tärkeämmäksi kirjaston käyttäjäryhmäksi. Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa sen sijaan tietokirjallisuuden hankinta oli sotavuosina jopa hieman suurempaa kuin sitä seuraavina vuosina. Tähän voivat vaikuttaa kirjastonhoitajan asenteen lisäksi vähäiset määrärahat, jotka haluttiin käyttää hyödyllisiin hankintoihin, eli tietokirjallisuuteen.

Sotavuosina korostui Lappeenrannassa ja Jyväskylässä lastenkirjallisuuden osuus lainauksista. Tämä on luonnollista, koska miehet olivat rintamalla ja naiset muissa työtehtävissä. Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa näkyi sotavuosina yhteisenä piirteenä myös tietokirjallisuuden pienentynyt osuus lainauksista. Tämä oli yleinen piirre maamme kirjastoissa ja yhdeksi syyksi nähtiin innokkaimpien tietokirjallisuuden lainaajien, nuorten miesten, vähälukuisuus lainaajien joukossa¹⁴⁹. Jyväskylässä koulujen ja oppilaitosten toiminnan epävakaisuus poikkeuksellisissa oloissa vaikutti myös tietokirjallisuuden kysynnän laskuun. Vaikka raskas elämäntilanne voisi helposti johtaa ihmiset etsimään kirjastosta mieluummin kevyttä kaunokirjallisuutta kuin tietokirjallisuutta, ei tällaista ilmiötä tarkasteltavien kaupunginkirjastojen kohdalla selvästi ole havaittavissa. Tilanne oli mieluummin päinvastainen, joten lasten merkitys sota-ajan kirjastojen käyttäjäkuntana oli huomattava.

Sotavuodet poikkesivat muun ajan kirjastotoiminnasta selkeimmin Jyväskylässä. Kirjaston luonne muuttui sodan sytyttyä, jolloin opiskelijoiden ja opettajien käytössä olleesta kirjas-

---

¹⁴⁹ Kannila 1945, 101.

tosta tuli paljolti lasten ajanvietteestä vastaava laitos. Lappeenrannassa tilanne ei ollut yhtä selvä, vaikka samanlaisia suuntaviivoja olikin näkyvissä. Kaupungin sijainti rajan läheisyydessä verotti lastenkirjallisuuden lainausta: lapset olivat suuren osan ajasta evakuoituina rauhallisemmille seuduille, poissa kaupungista. Kuusankosken kaupunginkirjaston toimintaan sota ei juuri vaikuttanut, vaan sen lainaustoiminta jatkui samankaltaisena koko ajanjakson. Kuusankoski oli sodan aikana rauhallisempaa aluetta kuin Jyväskylä¹⁵⁰ ja Lappeenranta, joten Kuusankosken kaupunginkirjasto sai toimia rauhallisemmissä olosuhteissa.

4.5. YHTENÄISYYS ETUSIJALLA

Koska sota-aika ja sen jälkeiset vuodet olivat poliittisesti arkaa ajanjaksoa ja kirjallisuuden uskottiin voivan vaikuttaa ihmisten mielialoihin, oli erityisen tärkeää tarjota kirjaston käyttäjille hyvää luettavaa. Hyvä luettava ei annettujen ohjeiden mukaan ollut raakaa, kevytmielistä tai tyhjämpäiväistä¹⁵¹. Sotavuosina kirjallisuuden tuli olla virkistävää ja yhteisiin tavoitteisiin ohjaavaa. Sodan jälkeen kirjastoista tuli luoda paikkoja, jotka olisivat esimerkkinä työnilosta, auttamishalusta sekä tulevaisuudenuskosta¹⁵².

Arvosteleva kirjaluettelo asetti omat rajansa sille, millaista sotakirjallisuutta yleisiin kirjastoihin oli soveliasta hankkia. Sotakirjallisuuden tuli olla nimenomaan innostavaa, uskoa omaan isänmaahan lisäävää. Sodasta ei pitänyt kirjoittaa lannistuneeseen sävyyn, suomalaisten mielialoja ei saanut masentaa esimerkiksi liian raaoilla kuvauksilla taisteluista. Yleisemminkin tänä raskaana aikana pyrittiin siihen, että kirjallisuus, jota ihmisille tarjottiin olisi ollut mieltä virkistävää, ja että se olisi tarjonnut edes hetkellistä ulospääsyä ajan ahdistavuudesta. Toisaalta sodasta ei saanut kirjoittaa liian kevyeen sävyyn, vaan suomalaisten taistelua kohtaan tuli kirjallisuudessa tuntea tiettyä kunnioitusta. Sota oli vakava asia, johon liitetyn huumorin täytyi olla tarkkaan harkittua.

Sota-ajan kirjallisuus vastasi aikansa haasteisiin, mm. pulakauden asettamiin vaatimuksiin. Kirjastoihin suositeltavia olivat esimerkiksi keittokirjat, joista löytyi tiukkaan taloudelliseen aikaan ja säästäväisyyteen sopivia ruokaohjeita. Kirjastoihin sopimattomia kirjoja Arvostelevan kirjaluettelon mukaan olivat sen sijaan salapoliisiromaanit, joiden hankinnasta yleisiin

---

¹⁵⁰ Jyväskylään oli sijoittunut aseteollisuutta ja lisäksi kaupunki sijaitti tärkeän poikkiradan varrella.

¹⁵¹ Kannila 1939, 284.

¹⁵² Kannila 1945, 108.

kirjastoihin oli tosin keskusteltu jo aiemmin. Salapoliisiromaanien kuvaamat rikokset ovat yhteiskunnan vastaista toimintaa, minkä vuoksi tällaista kirjallisuutta ei sotaa käyvän maan kirjastoihin suositeltu hankittavaksi.

Arvostelevassa kirjaluetelossa arvosteltiin vuosina 1939-1946 kaikkiaan 11 sellaista teosta, joita ei katsottu sopiviksi kuvauksiksi käytävästä sodasta. Ei ainakaan siinä mielessä, että niitä olisi kirjastoon voitu suositella. Armas J. Pullan teokset "*Ja pöh!*" *sanoi sotamies Ryhmy*, "*Jees, punamultaa!*" *sanoi kersantti Ryhmy* ja "*Ole viisaasti höperö!*" *sanoi väepeli Ryhmy* leikittelivät arvostelijoiden mielestä vakavalla asialla sopimattomaan tyyliin¹⁵³. Samankaltaisen tuomion sai myös Kaisa Meren teos *Sotavaimo* sekä Kalervo Reposen *Korpraaliluutnantti touhuilee kotirintamalla ja linjoillakin*, josta arvostelijan mukaan "asiantuntematon voi saada väärän kuvan kotijoukoista"¹⁵⁴. Suomalaisten taistelutahtoa ei arvostelijoiden mielestä parantanut tällainen kevyt pilailu, jonka suhteen oli muutenkin oltava tarkka maan silloisessa, vakavassa tilanteessa.

Viljo Sarajan *Lunastettu maa* ei saanut Arvostelevalta kirjaluettelolta siunausta päinvastaisesta syystä. Sarajan teoksessa vallitsi arvostelijan mukaan masentunut mieliala, mikä ei ollut hyväksi maallemme.¹⁵⁵ Suomalaisten tilannetta ei auttanut tapahtumien kuvaaminen synkin värein, vaikka totuudenmukaisuudessa olikin pysyttävä. Vaikka kansan taistelutahtoa tuli kirjallisuuden avulla kohottaa, ei tällä seikalla ollut mitään tekemistä yltiöpäisen seikkailumielialan kanssa. Tällaisen seikkailuromaanin tuomion saivat Jalo Veikko Vainion *Metsäsissejä* sekä Kalervo Reposen *Kaukjärven huimat sissit*¹⁵⁶. Teoksissa oli arvostelijoiden mielestä kyse enemmän lapsellisesta uhottelusta kuin isänmaallisuudesta.

Teoksen oikea mieliala ei vielä riittänyt, vaan arvostelijat vaativat sotakuvauksilta myös todentuntuisuutta. Ulkomaalaisten kirjoittamat teokset sodankäynnistämme saivat useassa tapauksessa tuomion. Ruotsalaisen Gunnar Johanssonin teos *Tahdomme elää* ja suomenruotsalaisen Håkan Mörnen *Kunnian latu* eivät saaneet innostunutta vastaanottoa Arvostelevassa kirjaluetelossa. Teokset leimattiin talvisodassa vierailleiden ruotsalaisten turistien kirjoituksiksi, joita ei voitu pitää kovin todenperäisinä¹⁵⁷. Myöskään unkarilaisen István

¹⁵³ AK 1940, 5, 13, 26.

¹⁵⁴ AK, 1942, 59, 60.

¹⁵⁵ AK 1940, 14.

¹⁵⁶ AK 1940, 6, 27.

¹⁵⁷ AK 1941, 46, 51, Sven Hirn puuttui 1960-luvulla Arvi Korhosen arvosteluihin, jotka koskivat mm. teoksia *Tahdomme elää ja Kunnian latu*. Hirnin mielestä Johansson on kuvannut sotaa erittäin hyvin ja Mörne, jota Korhonen piti ruotsalaisena, oli suomenruotsalainen. Hirn 1969.

Ráczin talvisodan kuvauksia teoksessa *Olin Suomessa 1940* ei arvostettu kovin korkealle¹⁵⁸. Talvisota oli suomalaisille kansallisen yhteisyyden voimannäyte, eikä ulkomaalaisten vapaaehtoisten osuutta taisteluissa haluttu korostaa.

	Jyväskylä	Lappeenranta	Kuusankoski
Pulla, Armas J.: "Ja pöh!" sanoi sotamies Ryhmy	x	x	x
Pulla, Armas J.: "Jees, punamultaa!" sanoi kersantti Ryhmy	x		x
Pulla, Armas J.: "Ole viisaasti höperö!" sanoi vääpeli Ryhmy	x		x
Meri, Kaisa: Sotavaimo	x		x
Reponen, Kalervo: Korpraaliluutnantti touhuilee kotirintamalla ja linjoillakin			x
Saraja, Viljo: Lunastettu maa	x		x
Vainio, Jalo Veikko: Metsäsissejä	x		x
Reponen, Kalervo: Kaukjärven huimat sissit	x		x
Johansson, Gunnar: Tahdomme elää	x	x	x
Mörne, Håkan: Kunnian latu	x	x	x
Rácz, István: Olin Suomessa 1940	x	x	x

Sodankäyntiä kuvaavien kirjojen kohdalla on tarkasteltavien kirjastojen osalta nähtävissä selkeitä linjoja. Kuusankoskelle näistä kirjoista hankittiin kaikki ja Jyväskyläänkin muut paitsi Reponen teos, jonka nimi jo itsessään voi herättää epäilyksiä ja johtaa hylkäämiseen. Lappeenrantaan kirjoista hankittiin vain ne, joissa kuvataan ulkomaalaisten kokemuksia talvisodasta. Pullan teoksista Lappeenrantaan hankittiin ensimmäinen, mutta ilmeisesti kirja luokiteltiin myöhemmin sopimattomaksi, koska sen jatko-osia ei kirjastoon enää hankittu.

Koska Lappeenrannan kaupunginkirjaston kohdalla ei kyse ollut siitäkään, ettei kirjastoon olisi hankittu uusia kirjoja samassa mittakaavassa kuin Jyväskylän ja Kuusankosken kirjastoihin, voidaan olettaa, että Lappeenrannan kirjastossa suhtauduttiin sotaa kuvaaviin

---

¹⁵⁸ AK 1941, 52.

Yhtenäisyyttä olivat uhkaamassa myös kansan piirissä vaikuttavat erilaiset poliittiset mielipiteet. Poliittisia propagandateoksia ei yleisiin kirjastoihin ollut aiemminkaan suositeltu, mutta sota-aikana tilanne oli entistä tarkempi. Arvosteleva kirjaluetelo ei sodan aikana eikä sen jälkeisinä vuosina hyväksynyt kirjastoihin hankittavaksi enempää sosialistisia kuin kansallissosialistisiakaan teoksia.

Yrjö Ruudun teoksessa *Liberalismi, fasismi, sosialismi* oli arvostelijan mukaan kirjoittajan lähtökohtana selvästi kansanvaltainen sosialismi¹⁶², joka ei sopinut kirjastokirjojen luonteeseen. Ilja Ehrenburgin *Pariisin kukistuminen*, jossa kuvataan Ranskan yhteiskuntajärjestelmän mädännäisyyttä, oli myös kommunistinen perusasenteeltaan¹⁶³. Leninin *Valtio ja vallankumous* taas oli selvästi kommunistista ohjelmajulistusta¹⁶⁴, mikä ei vanhastaan kuulunut kirjastoihin hankittavaan kirjallisuuteen. Veikko Vainikaisen *Pojanpoika uskoo Leniniin* oli arvostelijan mukaan kommunistinen ja kaiken lisäksi erittäin naiivisti toteutettu kirja¹⁶⁵.

Suomalaisia sosialisteja esittelevän teoksen ensimmäinen osa ei saanut myönteistä vastaanottoa vielä sodan aikaisessa Suomessa¹⁶⁶. Yrjö Ruudun *Suomen politiikka 1939-44* sekä Kalle Hämäläisen *Sosialistinen ulkopoliittikka* asettivat kyseenalaiseksi Suomessa harjoitetun ulkopoliittikan¹⁶⁷. Teoksissa arvostellaan maan johtoa siitä, että sen toteuttama ulkopoliittikka on johtanut sotaan, mitä ei olisi tapahtunut jos ulkopoliittikkaa olisi harjoitettu vasemmiston näkemysten mukaisesti. Tällainen maan hallituksen arvostelu oli vielä sodan jälkeenkin arkaluontoinen asia, eikä sitä käsittelevää kirjallisuutta suositeltu yleisiin kirjastoihin hankittavaksi. Jaakko Forsmanin *Maailmansota* esitti arvostelijan mukaan asiat Neuvostoliiton kannalta ja Suomea vastustavasti¹⁶⁸, eikä sen suuntaisia ajatuksia sotaa käyvässä maassa haluttu rohkaista.

Oli luonnollista, ettei Suomessa ollut suotavaa pitää kirjastoissa saksalais-vihamielistä kirjallisuutta sodan aikana. Mutta sen loputtuakaan eivät arvostelijat suositelleet sitä kirjastoihin. George Seldesin *Benito Mussolini* on yleisesti fasismia vastustava teos¹⁶⁹.

---

¹⁶² AK 1941, 10-11.

¹⁶³ AK 1946, 11.

¹⁶⁴ AK 1946, 46.

¹⁶⁵ AK 1946, 57.

¹⁶⁶ AK 1943, 52.

¹⁶⁷ AK 1945, 15; AK 1946, 65-66.

¹⁶⁸ AK 1943, 4.

¹⁶⁹ AK 1945, 40.

Arvid Fredborgin *Teräsvallin takana*, Boris Gorbatovin *Lannistumattomat* sekä T.W. Paavonkallion *Lapin tuho 1944* suhtautuvat saksalaisiin syyttelevästi ja korostavat saksalaisten julmuutta niin suomalaisia kuin venäläisiäkin kohtaan¹⁷⁰.

Edes jatkosodan aikana ei Arvostelevassa kirjaluettelossa suositeltu kirjastoihin myöskään voimakkaasti kansallissosialistista propagandaa sisältäviä teoksia. Näitä olivat arvostelijoiden mukaan Jussi Leinon *Kansallissosialismi maailmanhistoriallisen kehityksen tuloksena*, Imam Raguzan *Sovietismin luhistuminen Suur-Saksan iskuista* sekä Vietti Nykäsen *Suomen uusi tie*¹⁷¹. Oli poliittinen aate mikä tahansa, se oli joka tapauksessa aina vaara kansalliselle yhtenäisyydelle. Sen vuoksi yleisiä kirjastoja neuvottiin jättämään hankkimatta voimakkaasti poliittista sävyä sisältävät teokset.

	Jyväskylä	Lappeenranta	Kuusankoski
Ruutu, Yrjö: Liberalismi, fasismi, sosialismi			
Ehrenburg, Ilja: Pariisin kukistuminen			x
Lenin, Vladimir Iljits: Valtio ja vallankumous			
Vainikainen, Veikko: Pojanpoika uskoo Leniniin			
Suomalaisia sosialisteja I	x	x	x
Ruutu, Yrjö: Suomen politiikka 1939-44			
Hämäläinen, Kalle: Sosialistinen ulko- politiikka	x		
Forsman, Jaakko: Maailmansota	x	x	
Seldes, George: Benito Mussolini	x	x	x
Fredborg, Arvid: Teräsvallin takana			x
Gorbatov, Boris: Lannistumattomat	x		x
Paavonkallio, T.W.: Lapin tuho 1944		x	
Leino, Jussi: Kansallissosialismi maailman- historiallisen kehityksen tuloksena			
Raguza, Imam: Sovietismin luhistuminen Suur-Saksan iskuista			
Nykänen, Vietti: Suomen uusi tie	x		

¹⁷⁰ AK 1945, 15; AK 1946, 11; AK 1946, 80.

¹⁷¹ AK 1942, 1, 31; AK 1943, 4.

Linja, jonka mukaan poliittiset propaganda-teokset eivät kuulu yleisiin kirjastoihin, näytti pitäneen myös sodan aikana. Teokset, jotka selkeimmin sisältävät poliittista ohjelmaanjulistusta jätettiin yleisesti ottaen Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoihin hankkimatta. Yleisempää tieteellistä arvoa omaavat teokset, kuten *Suomalaisia sosialisteja I* sekä *Benito Mussolini*, sen sijaan hankittiin jokaiseen tarkasteltavana olevaan kirjastoon.

Sosialististen ja kansallissosialististen teosten välillä on näiden kaupunginkirjastojen kirjalinnon osalta vaikea tehdä selvää jakoa. Kirjallisuutta hankittiin tasaisesti kaikkiin kolmeen kaupunkiin, mutta saksalaisia ihannoivasta kirjallisuudesta hankittiin ainoastaan yksi teos Jyväskylään, muihin kaupunkeihin ei yhtään. Saksalaisia vastustavan kirjallisuuden suhteellisen runsas hankkiminen johtui osittain sodan jälkeisestä tilanteesta. Määräys, joka koski Neuvostoliittoa loukkaavan kirjallisuuden poistamista kirjastoista, saattoi vaikuttaa yleisemminkin kirjalintaan. Toisin sanoen kirjastoissa ei tyydytty pelkästään kirjapoiistoihin vaan lisäksi niihin hankittiin Neuvostoliittoa tyydyttäviä teoksia. Neuvostoliittoa koskevaa kirjallisuutta kehoitettiin sodan jälkeen hankkimaan kirjastoihin ja tätä suositusta kirjastot myös noudattivat¹⁷².

Yleensä kirjastojen johtokuntien pöytäkirjat eivät sisällä kovin kiivasta keskustelua kirjalinnasta, mutta Kuusankoskella sodan aikanaan kirjalinta herätti ristiriitaisia mielipiteitä. Eräs johtokunnan jäsen ilmoitti yksityishenkilönä haluavansa arvostella kirjaston kirjalintaa. Talvi- ja jatkosodan kirjat olivat hänen mielestään kirjastossa yliedustettuina, eikä niitä olisi saanut antaa lainaksi ainakaan vaikutteille herkälle nuorisolle. Myöskään "ihanteellinen isänmaallisuus" ei ollut hänen mukaansa sopivaa työläiskunnassa, joten mm. Runebergin teokset olisi pitänyt jättää Kuusankosken kaupunginkirjastoon hankkimatta. Asiasta käytiin keskustelu, jossa johtokunnan jäsenistä löytyi myös isänmaallisen kirjallisuuden puoltajia. Yleisesti ottaen kaikki jäsenet olivat sitä mieltä, että kirjalikoiman tuli olla ennen kaikkea mahdollisimman monipuolinen.¹⁷³

Edellä esitetty tapaus osoittaa, ettei kirjastojen kirjalinnassa vallinnut sota-aikana yksimielisyyttä isänmaallisen kirjallisuuden tärkeydestä. Monipuolisuuden periaatetta nouda-

¹⁷² LKA, LKKA, Johtokunnan pöytäkirja 28.8.1945; KKA, KKKA, Kuusankosken SNS:lta 10.6.1945, Johtokunnan pöytäkirja 12.9.1945; Kannila 1945, 104.

¹⁷³ KKA, KKKA, Johtokunnan pöytäkirja 19.5.1944.

tettiin niin Jyväskylän, Lappeenrannan kuin Kuusankoskenkin kaupunginkirjastoissa, sillä selkeitä poliittisia tai aatteellisia linjoja ei kirjavalinnasta löydy. Arvostelevan kirjaluettelon hylkäämiä, sen mielestä liian jyrkkää poliittista kantaa puoltavia teoksia, ei tarkasteltaviin kirjastoihin hankittu muutamaa poikkeusta lukuunottamatta.

Jyväskylän ja Kuusankosken kaupunginkirjastojen kirjavalinta poikkeaa toisessakin suhteessa Arvostelevan kirjaluettelon suosituksista. Kirjastoihin hankittiin runsaasti humoristista sotakirjallisuutta sekä sodasta kertovia seikkailuromaaneja, jotka ilmeisesti olivat vielä talvisodan aikana lainaajien piirissä erittäin kysytyjä¹⁷⁴. Lappeenrannan kaupunginkirjastossa linja oli tässä tapauksessa tiukempi. Kirjavalinnasta vastaavat henkilöt noudattivat selkeää periaatetta, jonka mukaan tällainen kirjallisuus ei yleiseen kirjastoon kuulunut. Liekö kaupungin sijainti rajan tuntumassa vakavoittanut asenteita niin, ettei huumorin katsottu liittyvän sodankäyntiin.

4.6. EI PROPAGANDAA VAAN VIIHDETTÄ

Sota-ajan kirjastotoiminta saattoi ajoittain joutua kovalle koetukselle sotatoimien vuoksi. Epävakaat olot vaikuttivat kirjastoihin toisinaan pysäyttämällä toiminnan kokonaan, mutta ainakin sota-ajan taloudellisen niukkuuden kautta. Lisäksi sotavuosien liikkuva elämäntyyli aiheutti ainakin Jyväskylässä ja Lappeenrannassa leväperäisyyttä lainattujen kirjojen palauttamisen suhteen, mitä epäiltiin myös merkiksi moraalien heikentymisestä¹⁷⁵.

Pääasiassa sota-aika oli kuitenkin vilkasta aikaa Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa. Lainausten kasvoivat ja siirtoväen sekä pulakauden todettiin ainakin Lappeenrannassa lisänneen asiakaspiiriä¹⁷⁶. Osittain kirjastojen käytön vilkkauteen lienee vaikuttanut tietoinen työ kirjastojen toiminnan tehostamiseksi levottomana aikana.

Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastojen lainaajakunnasta sotavuosina suuri osa koostui lapsista ja nuorista. Jyväskylässä kirjavalinta seurasi lainaajakunnan rakenteen muutosta, joten tietokirjallisuuden osuus kirjojen hankinnoista laski sodan aikana. Kyseessä saattoi olla osittain tietoinen päätös tarjota kirjaston käyttäjille viihdyttävää lukemista

¹⁷⁴ Kannila 1945, 101.

¹⁷⁵ JKA, JKKA, Johtokunnan pöytäkirjat 7.5.1940, 15.3.1946; LKA, LKKA, Rauman kaupunginkirjaston kirjastonhoitaja Mirja Räsäselle 23.10.1945.

¹⁷⁶ LKA, LKKA, Kaupunginhallitukselle 12.9.1940.

muuten vaikeissa olosuhteissa. Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa tilanne oli päinvastainen, eli tietokirjallisuutta hankittiin suhteessa enemmän sodan aikana kuin sodan jälkeisinä vuosina. Näissä kirjastoissa korostettiin enemmän kirjastojen valistavaa tehtävää kuin ajanvietteen tarjoamista myös poikkeuksellisissa oloissa. Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastojen luonne ei muuttunut sodan aikana samoin kuin Jyväskylän kaupunginkirjaston.

Tarkasteltaessa tarkemmin kirjavalintoja huomataan Kuusankosken kaupunginkirjastoonkin hankitun hyvin viihdyttävää kirjallisuutta, sillä Kuusankoskelle, samoin kuin Jyväskylään valittiin runsaasti humoristista sotakirjallisuutta. Kirjaston käyttäjille tarjottiin näissä kaupungeissa teoksia, joissa käytävään sotaan suhtauduttiin leikkimielisesti, kun taas Lappeenrannan kaupunginkirjasto säilytti ajanjaksolla vakavamman ja asiallisemman otteen kirjavalinnassaan. Kirjastot eivät tämän perusteella täysin vastanneet niihin odotuksiin, joita niille oli asetettu. Kirjavalinnasta vastaavat henkilöt olivat valmiita tuomaan kirjastoihin sotahuumoria, minkä ei katsottu muokkaavan ihmisten asenteita toivottuun suuntaan.

Sodan aikana voimassa ollut sotasensuuri karsi kirjallisuudesta maan kannalta haitallisimmat teokset, mutta sensuurin jälkeenkkin jäi jäljelle teoksia, joita Arvosteleva kirjaluetelo ei yleisiin kirjastoihin suositellut. Suomalaisten yhteenkuuluvuudelle vaarallisia olivat voimakkaan poliittisen kannan sävyttämät kirjat, riippumatta siitä, mitä suuntausta ne edustivat. Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoihin jätettiin yleensä hankkimatta yksipuolisimman kannan omaavat poliittiset teokset, joitakin poikkeuksia lukuunottamatta. Erityislaatuinen oli sen sijaan sodanjälkeinen aika, jolloin Saksaan kielteisesti suhtautuvaa kirjallisuutta hankittiin kaikkiin kolmeen kirjastoon. Sodan aikana ihmiset eivät näistä kirjastoista löytäneet poliittisia propagandateoksia, vaan kirjavarastojen koostumus oli omiaan rauhoittamaan mieliä. Sodan jälkeen kirjastot tukivat Suomen muuttunutta ulkopoliittista linjaa hankkimalla Saksa-vastaista kirjallisuutta, mikä vähensi lukijoiden saksalaisia kohtaan tuntemaa sympatiaa.

Ajanjaksolla 1939-1947 tutkittavien kirjastojen kirjavalikoimat olivat edelleen kansanomaisemmat kuin mitä ohjaavat tahot olisivat toivoneet. Annettuja ohjeita ei noudatettu täydellisesti, mutta eniten kansakunnan yhtenäisyyttä repivät poliittiset teokset jätettiin kirjastoihin hankkimatta. Sotasensuurin ja valvontakomission sallimissa puitteissa lainaajille tarjottiin Suomen ulkopoliittikkaa tukevaa kirjallisuutta, mutta sen lisäksi myös kevyttä sotakirjallisuutta.

5. KIRJASTOT - UUDEN MAAILMANKUVAN AIRUEET (1960-1969)

5.1. RAJU RAKENNEMUUTOS YHTEISKUNNASSA JA KULTTUURISSA

5.1.1. KAUPUNGISTUMINEN MUUTTAA ARVOMAAILMAA

Suomalainen yhteiskunta koki voimakkaan muutoksen 1960-luvun kuluessa ja 1970-luvun alkupuolella. Maatalousvaltaisesta maasta tuli lyhyessä ajassa palveluelinkeinojen hallitsema, kaupungistunut valtio. Muutoksen nopeus mullisti yhteiskuntaa ja aiheutti samalla myös ongelmia. Jos kehitys olisi ollut hitaampaa, uusiin olosuhteisiin totuttautuminen olisi tapahtunut vähitellen, mutta Suomen tapauksessa raju rakennemuutos vaati ihmisiltä nopeaa sopeutumiskykyä.

Toisen maailmansodan jälkeen maataloudessa tapahtunut tekninen kehitys vähensi työvoiman tarvetta maaseudulla. Entinen ja jopa sitä parempi tuotannon taso pystyttiin nyt tarjoamaan aiempaa pienemmällä työntekijämäärällä. Teknisen kehityksen lisäksi muuttopainetta maalta kaupunkiin kasvattivat sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat. Kotitila ei enää tarjonnut kaikille työtä ja sen seurauksena muuttovirta kulki kohti Etelä-Suomea ja Helsinkiä, 1960-luvun lopulla kiihtyvällä vauhdilla myös kohti Ruotsia. Pohjois- ja Itä-Suomi kärsivät muuttoliikkeen vuoksi vanhenevan väestön ongelmista, samalla kun etelän kaupungeissa ongelmat koskivat erityisesti nuorisoa ja nuorten perheiden asunto-oloja.¹⁷⁷

Suuret muutokset heijastuivat myös Suomen sisäpolitiikkaan. Vuoden 1962 eduskuntavaaleissa maalaisliitto vei maan suurimman puolueen paikan SKDL:lta ja hallituksesta muodostettiin porvarillinen enemmistöhallitus. Ennen seuraavia vaaleja nousivat yhteiskunnalliset epäkohdat voimakkaasti esille, ja vuoden 1966 eduskuntavaaleista muodostui protesti maalaisliiton harjoittamaa politiikkaa vastaan. Sosiaalidemokraatit olivat onnistuneet saamaan taakseen protestiin valmiin kansanosan ja tämän avulla SDP nousi vaalien voittajaksi. Kokonaisuudessaan eduskunnasta tuli vaalien jälkeen vasemmistoenemmistöinen, toisen kerran Suomen itsenäisyyden aikana.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ Pihkala 1988, 251-252, 265-266; Wiman 1982, 495-497, 501-504; Alasuutari 1996, 62-63; Granberg 1992, 56-59.

¹⁷⁸ Haataja 1988, 179, 193-194; Huttunen 1974, 452-455.

Television yleistyminen Suomessa 1960-luvulla toi maailman tapahtumat, esimerkiksi Vietnamin sodan suoraan suomalaisten olohuoneisiin. Maailmanlaajuiset kriisit vaikuttivat erityisesti nuorisoon, jonka kiinnostus alkoi yhä enemmän suuntautua maan rajojen ulkopuolelle. Nuoriso, etenkin koulutetut ylioppilaat omaksuivat nopeimmin myös uusvasemmistolaisuuden, joka television myötävaikutuksella saapui Suomeen. Uusvasemmistolaisuuden lippujen alla nuoriso lähti vastustamaan kokemaansa porvarillista ylivaltaa niin koululaitoksessa, armeijassa kuin lehdistössäkin ja heidän toimintansa huipentumana pidettiin vanhan ylioppilastalon valtaamista marraskuussa 1968.¹⁷⁹

Näiden ulkoisten merkkien taustalla 1960-luvun yhteiskunnallinen murros pureutui myös syvälle suomalaisten arvomaailmaan. Maatalousmaassa vallinnut isänmaallisuus korvattiin kaupungistuneessa yhteiskunnassa kansainvälisyydellä ja keskustelun aiheeksi nousivat mm. taloudelliset kysymykset. Usko jatkuvaan taloudelliseen kasvuun ja yhteiskunnan nopeaan muutokseen oli voimakas 1960-luvulla. Elintason kohoaminen ei kuitenkaan ollut koskettanut kaikkia kansalaisia samalla tavalla. Tuloerojen tasoittaminen koettiin tärkeäksi tehtäväksi yhteiskuntarauhan säilymisen kannalta ja Suomen kehittäminen sosiaalivaltioksi alkoi¹⁸⁰. 1960-luvun sosiaalipolitiikalla luotiin mm. sairausvakuutusjärjestelmä ja eläkejärjestelmää laajennettiin.¹⁸¹

Koko yhteiskuntaa ravistellut rakennemuutos ei jäänyt vain yleisellä tasolla tapahtuneeksi murrokseksi, vaan se tuntui hyvin konkreettisesti monien yksittäisten ihmisten kohdalla. Muutto maalta kaupunkiin merkitsi useimmiten muutosta ihmisen sosiaalisiin suhteisiin. Maalaisyhteisö oli ollut tiivis paikallisyhteisö, jossa perhe eli kanssakäymisessä muiden kyläläisten kanssa. Sen vuoksi monet kaupunkiin muuttaneista tunsivat juurettomuutta ja yksinäisyyttä uudessa ympäristössään ja joidenkin kohdalla tämä aiheutti sosiaalisia ongelmia. Monelle muutto, ja 1960-luku, merkitsi kuitenkin uuden, taloudellisesti paremman elämän alkamista entistä vapaammassa ilmapiirissä.

---

¹⁷⁹ Haataja 1988, 199-200, 204; Huttunen 1974, 490.

¹⁸⁰ Tuloeroista esim. Pihkala 1982b, 507-510.

¹⁸¹ Kallio 1982, 43; Haataja 1988, 199; Rahikainen 1992, 72-73.

5.1.2. KIRJAILIJASUKUPOLVIEN YHTEENTÖRMÄYS

Uusi aika näkyi kirjallisuudessa osallistuvan kirjallisuuden syntymisenä. Television välittämät maailman tapahtumat ja poliittisesti aktiivinen ilmapiiri tarjosivat sytykkeitä osallistuvalle kirjoittamiselle. Uusvasemmistolaisten pamflettien¹⁸² ennakoijia olivat 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa ilmestyneet ns. kansalliset itsetutkistehut, mutta varsinaista pamflettien kulta-aikaa oli vasta 1960-luvun loppu ja 1970-luvun alku. Esimerkiksi Ruotsiin verrattuna pamfletti-kirjallisuus ei kuitenkaan Suomessa pystynyt syrjäyttämään vanhaa kaunokirjallisuutta tieltään. Jotkut kirjailijat ryhtyivät kilpailemaan pamfletti- ja dokumenttikirjallisuuden julkaisijoiden kanssa käsitellen samoja aihealueita, mutta käyttäen kuvitteellisen kirjallisuuden keinoja. Heidän teoksensa osoittivat perinteisen kaunokirjallisuuden voiman esimerkiksi yhteiskunnallisia epäkohtia kuvattaessa.¹⁸³

Toinen uusi kirjallisuuden muoto 1960-luvulla oli ns. kioskikirjallisuus. Kioskikirjat ovat kioskeista ja lehtipisteistä saatavia, halpoja viihdetaskukirjoja tai lukemistoja, jotka useimmiten ovat alkuperältään ulkomaisia. Niiden varhaisimpia muotoja oli viime vuosikymmenen lopulla levinnyt arkkikirjallisuus, mutta vasta 1960-luvulla nämä kirjat löivät itsensä lopullisesti läpi Suomessa. Kioskikirjat käsittelevät useimmiten rikoksia ja rakkautta, aiheita, jotka kiinnostavat ihmisiä kaikkialla maailmassa. Kioskikirjallisuus heijasti aikansa yhteiskuntaa: se oli merkki yleismaailmallisen kulttuurin leviämisestä Suomeen.¹⁸⁴

Kaunokirjallisuuden osalta Kai Laitinen on jakanut 1960-luvun suomalaisen kirjallisuuden kolmeen pääryhmään: työläisepiikkaan, keskiluokan kirjallisuuteen ja maaseudun kuvaukseen. Suuri osa ajanjakson kirjallisuudesta sopii tämän ryhmittäisiin, tosin yksittäisiä, merkittäviäkin teoksia jää sen ulkopuolelle. Työläiskirjallisuudessa kuvataan huonompi-osaisten ihmisten elämää realistisesti ja kaunistelematta, suorasukaiseen tyyliin. Teokset ovat monesti raskaita, koska niissä pyrittiin kuvaamaan tapahtumat nimenomaan kirjan henkilöiden omasta näkökulmasta käsin. Teosten ansiota lisää se, että kirjailijoilla oli itsellään yleensä työläistäusta, jolloin teosten lähtökohtana olivat omat kokemukset. Sotia edeltävästä työläiskuvauksesta 1960-luvun työläiskirjallisuus eroaa siinä, että sen kuvaamat

¹⁸² Pamfletti on alunperin tarkoittanut häväistyskirjoitusta, lentolehtistä tai -kirjasta, mutta nykyään sillä tarkoitetaan ajankohtaisesta aiheesta kirjoitettua arvostelevaa, lyhychköä esitystä.

¹⁸³ Laitinen 1981, 570; Laitinen 1982, 356; Hemánus 1974, 181-183; Alasuutari, 1996, 218.

¹⁸⁴ Niemi 1974b, 115-118; Eskola 1979, 39-42; Niemi 1974a, 41-43; Niemi 1984, 51-54.

henkilöt ovat useimmiten epävarmoja ja heikkoja ihmisiä, eivät esimerkiksi työväenliikkeen sankareita.¹⁸⁵

Keskiluokan kuvauksissa aihepiirinä on vanha sivistyneistö, joka on uudessa kilpailuyhteiskunnassa menettänyt entisen asemansa ja joutuu nyt taistelemaan voimakkaampien yksilöiden kanssa vallasta. Näissä teoksissa nousevat korostuneesti esiin myös muut, 1960-luvun yhteiskunnan muutoksen myötä syntyneet kriisit. Avioero, jonka seurauksena entinen vaka elämä murtuu, vanhojen arvojen väistyminen ja vieras kaupunkiympäristö ovat monien teosten teemoja. Kirjojen kuvaamat henkilöt ovat tulleet elämäntilanteeseen, josta eivät osaa jatkaa eteenpäin.¹⁸⁶

Teollistumisen ja rakennemuutoksen syrjäyttäessä vanhaa elämäntapaa näytti hetken siltä, ettei maaseudun kuvauksella olisi enää nykyihmiselle mitään annettavaa. Todellisuus osoittautui kuitenkin toisenlaiseksi. Epäonnistuneet maatalousratkaisut, kuten peltojen paketointi ja sitä seurannut maaseudun autioituminen sai kirjailijat liikkeelle ja innoitti heitä pureutumaan tähän aiheeseen. Maaseudun kuvaukselle on ollut tyypillistä lähestyä aihetta joko lähimenneisyyden kannalta eli historiallisesti tai luonnonläheisyyttä ja -suojelua korostaen.¹⁸⁷

Muuttunutta yhteiskuntaa myös kuvattiin aikaisemmasta poikkeavalla tavalla. Agraariyhteiskunnan arvot hylännyt nuori sukupolvi kirjoitti totuttua suorasukaisemmin, mikä johti vääjäämättä törmäykseen vanhemman sukupolven kanssa. Kiistaa käytiin siitä, mitä aiheita kirjallisuudessa oli lupa käsitellä ja millä tavoin niitä tuli käsitellä. Kiivainta keskustelua ja tiukimpaa kritiikkiä herättäviä aiheita olivat uskonto ja sukupuoliasiat. 1960-luvun alkupuolella Suomessa käytiin useita kirjasotia, joissa vanha ja nuori sukupolvi taistelivat näkökantojensa puolesta. Vilkkaan keskustelun oli aloittanut jo edellisellä vuosikymmenellä Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*-trilogian ensimmäinen osa ja lisää kuohuttavaa kirjallisuutta julkaistiin 1960-luvun alussa¹⁸⁸.

Vuosikymmenen kirjallisuus heijasti ajankohtaisia ilmiöitä: kantaaottavuutta, massakulttuurin tuloa Suomeen sekä uuden ja vanhan ajan törmäystä. Luonteenomaista aikakaudelle oli kirjallisuuden aiheuttama kiistely, joka kuvasti omalta osaltaan yhteiskunnan murrosta.

¹⁸⁵ Laitinen 1981, 590-592; Laitinen 1982, 356-357; Sinnemäki 1976, 129-130.

¹⁸⁶ Laitinen 1981, 597-598; Laitinen 1982, 356-357.

¹⁸⁷ Laitinen 1981, 606-607; Laitinen 1982, 357; Sinnemäki 1976, 128-129.

¹⁸⁸ Tarkka 1966, 7-8.

Uudet arvot ja asenteet pyrkivät pintaan sellaisella nopeudella, ettei niihin ollut helppo yhteiskäisesti sopeutua. Kirjallisuus ja yhteiskunta ovat kuitenkin aina vuorovaikutuksessa keskenään, joten muuttuneessa yhteiskunnassa oli mahdotonta estää myöskään kirjallisuutta muuttumasta.

5.2. KIRJASTOJEN TAISTELU ASEMASTAAN

Kirjastoalalla keskusteltiin 1960-luvulla siitä, oliko kirjastonhoitajien työ tullut tarpeettomaksi ja oliko kirjastoilla ylipäättään tulevaisuutta. Huokeahintaista ajanvietekirjallisuutta myytiin kioskeista ja television pelättiin vievän sen vapaa-ajan, mikä ennen oli käytetty lukemiseen. Pelot osoittautuivat vuosikymmenen kuluessa turhiksi, mikä on nähtävissä myös taulukoista 13-15, joissa esitellään kirjavarastojen ja lainausmäärien kehitystä Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa.

Taulukko 13. Jyväskylän kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1960-1969

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ asukas	Lainat/ asukas
1960	38 168	62 674	241 403	1,6	6,3
1961	39 916	65 452	252 770	1,6	6,3
1962	41 910	67 103	245 227	1,6	5,9
1963	43 959	70 808	248 706	1,6	5,7
1964	45 792	73 019	261 645	1,6	5,7
1965	51 955	75 401	239 201	1,5	4,6
1966	52 855	78 596	251 487	1,5	4,8
1967	53 443	83 978	271 189	1,6	5,1
1968	54 834	88 451	293 413	1,6	5,4
1969	55 912	93 004	309 500	1,7	5,5

Lähde: STVK 1960-1969, JKA, JKKA, Vuosikertomukset 1960-1969

Jyväskylän kaupunginkirjastossa oli sodan jälkeisestä ajasta tapahtunut huomattavaa kehitystä niin niteiden kuin lainaustenkin määrässä asukasta kohti, sillä molemmat luvut kasvoivat noin kaksinkertaisiksi tänä aikana. Aktiivisinta lainaustoiminta oli 1960-luvun alkuvuosina, minkä jälkeen tapahtui pientä taantumista. Lainauksen määrä asukasta kohti alkoi kuitenkin nousta uudelleen 1960-luvun jälkipuoliskolla.

Alueliitos selittää suurimmat notkahdukset niteiden ja lainausten osalta vuonna 1965. Kyseisen vuoden alusta liitettiin Jyväskylään osia maalaiskunnasta, jonka asukkaat eivät käyttäneet pääkirjaston palveluja yhtä paljon kuin keskustan asukkaat. Alueliitos ei kuitenkaan selitä yleistä laskusuhdannetta kirjaston käytössä ennen vuosikymmenen puoliväliä. Kyseessä oli yleisempi kehitys, johon voidaan saada vahvistusta muiden kaupunkien tuloksista.

Taulukko 14. Lappeenrannan kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1960-1969

Vuosi	Asukasluku	Niteet	Lainat	Niteet/ asukas	Lainat/ asukas
1960	21 667	34 824	163 058	1,6	7,5
1961	22 284	37 199	163 056	1,7	7,3
1962	22 159	44 790	156 330	2,0	7,1
1963	22 860	47 421	157 878	2,1	7,0
1964	23 811	51 013	172 460	2,1	7,2
1965	24 184	55 975	178 463	2,3	7,4
1966	24 451	60 898	182 514	2,5	7,5
1967	50 023	67 026	200 924	1,3	4,0
1968	50 238	76 505	258 982	1,5	5,2
1969	51 288	81 009	276 713	1,6	5,4

Lähde: LKA, LKKA, Vuosikertomukset 1960-1969, STVK 1960-1969.

Lappeenrannan kaupunginkirjaston kasvu oli päässyt hyvään vauhtiin sotien jälkeen, mitä osoittavat 1960-luvun alkuvuosien tiedot niteiden ja lainausten määrästä. Alueliitos vaikutti

ajanjaksolla myös Lappeenrannan tilastoihin, sillä vuoden 1967 alusta voimaan astunut liitos painoi luvut nopeasti alas. Tilanne oli samankaltainen kuin Jyväskylässä, sillä kaupungin uusista asukkaista tuli lähinnä sivukirjastojen, ei pääkirjaston käyttäjiä. Lainausten määrä asukasta kohti alkoi kuitenkin heti alueliitoksen jälkeen kasvaa jälleen tasaisesti.

Taulukko 15. Kuusankosken kaupunginkirjaston kirjavarat ja lainaukset vuosina 1960-1969

Vuosi	Asukkaat	Niteet	Lainaukset	Niteet/ asukas	Lainaukset/ asukas
1960	21 291	11 862	37 773	0,6	1,8
1961	21 477	13 051	48 964	0,6	2,3
1962	22 036	14 191	54 949	0,6	2,5
1963	22 063	15 898	63 147	0,7	2,9
1964	22 462	17 516	73 762	0,8	3,3
1965	22 545	19 018	74 207	0,8	3,3
1966	22 450	20 620	80 296	0,9	3,6
1967	22 516	21 939	88 508	1,0	3,9
1968	22 689	23 642	103 142	1,0	4,5
1969	22 824	26 205	110 429	1,1	4,8

Lähde: KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1960-1969, STVK 1960-1969.

Myös Kuusankosken kaupunginkirjastossa lisääntyi niteiden ja lainausten määrä asukasta kohti laskien noin kaksinkertaiseksi sodan jälkeisistä vuosista. Muista tässä tarkastelluista kaupungeista poiketen Kuusankosken kaupunginkirjasto kehittyi tasaisesti koko 1960-luvun ajan. Kasvu niteiden määrässä tapahtui hitaasti, kun taas lainausaktiivisuus kohosi nopeasti vuosikymmenen puoliväliä lukuunottamatta, jolloin kehitys hetkeksi pysähtyi. Kuusankosken kaupunginkirjasto eli tasaista kasvun kautta, jota eivät sotkeneet esimerkiksi suuret muutokset väestön määrässä.

Kirjastot osoittivat tarpeellisuutensa 1960-luvulla edellä esitettyjen lukujen perusteella. Vuosikymmenen puolivälissä ja sitä edeltävinä vuosina tapahtunutta pientä laskua tai py-

sähdystä lukuunottamatta lainausten määrä asukasta kohti kasvoi kaikissa tutkittavissa kaupunginkirjastoissa. Lisäksi lainausten määrä kasvoi nopeammin kuin niteiden määrä, joten kyseessä ei ollut pelkästään kirjavaraston kasvusta aiheutuva kiinnostus, vaan mielenkiinto kirjallisuutta ja kirjastoja kohtaan nousi muista syistä.

Television pelättiin 1960-luvun alkupuolella vievän kirjastoilta asiakkaat, mutta kun tilannetta alettiin joidenkin vuosien päästä tutkia, huomattiin ettei kehitys ollut näin suoraviivaista. Televisio oli todella vähentänyt lukemista, mutta toisaalta lukijoiden joukkoon oli saatu myös sellaisia ihmisiä, jotka vasta television antaman virikkeen jälkeen olivat löytäneet myös lukuharrastuksen. Kun television tulon aiheuttama alkuhuuma oli mennyt, palautui lukeminen yhden tai kahden vuoden jälkeen entiselle tasolle.¹⁸⁹

Television vaikutus saattoi näkyä myös Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa, koska saadut luvut osoittavat lainauksen vähentyneen tai pysähtyneen nimenomaan vuosikymmenen alkupuolella tai puolivälissä. Vaikka televisio on tärkeä tekijä kirjastonkäyttöä tutkittaessa, on muitakin lainausta vähentäviä syitä otettava huomioon. Työttömyyden kasvaessa nousee yleensä myös kirjastojen käyttö. 1960-luvun alkupuoli oli työllisyyden kannalta hyvää aikaa, mikä oli omiaan vähentämään lainausta¹⁹⁰. Lisäksi kirjastoalalla nähtiin lainausaktiivisuuden vähenemiseen syynä myös määrärahojen niukkuus, jonka vuoksi kasvavaa kirjatuloa ei voitu kirjastoissa henkilökunnan ja lainaajien toivomalla tavalla hyödyntää¹⁹¹.

Kirjastojen asemaa pyrittiin 1960-luvulla puolustamaan mm. sillä, että ihmisten vapaa-ajan lisääntyessä kirjastopalveluja tarvittaisiin aiempaa enemmän. Myös kaupungistumisen aiheuttamiin ongelmiin, esimerkiksi nuoriso-kysymykseen voivat kirjastot tarjota apua, joten oli ehdottoman tärkeää huolehtia kirjastojen toiminnan jatkuvuudesta ja kehittämisestä.¹⁹² Ponnistukset johtivat tulokseen, sillä ainakin Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa toiminta jatkui vuosikymmenen loppupuolella jälleen kasvun merkeissä, 1960-luvun alkupuolella tapahtuneen väliaikaisen laskusuuntauksen jälkeen.

---

¹⁸⁹ Huvila 1968, 85; Ranta 1961, 156; Ranta 1963, 158-159.

¹⁹⁰ Ranta 1961, 156; Pihkala 1982, 514-515.

¹⁹¹ Ranta 1961, 156.

¹⁹² LKA, LKKA, Valtion kirjastotoimistolta 17.8.1961; KL 1959, 197.

5.3. KIRJASTOT TIEDONVÄLITÄJINÄ

Itsenäistymisen jälkeiseltä vuosikymmeneltä sota-aikaan siirryttäessä tietokirjallisuuden osuus kirjavalinnasta oli pienentynyt tarkasteltavissa kirjastoissa. 1960-luvulla kirjallisuutta hankittiin niin runsaasti, ettei tietokirjallisuuden osuutta siitä ole tätä tutkimusta varten järkevää selvittää. Tehtävä muodostuisi erittäin työlääksi ja aikaavieväksi. Sen sijaan taulukoissa 16-18 esitetään tietokirjallisuuden osuus kirjastojen kokoelmista, joten nämä luvut eivät ole vertailukelpoisia edellisten ajanjaksojen lukuihin nähden. Lainausten jakaantuminen on esitetty saman periaatteen mukaisesti kuin aiemmin, joten näitä lukuja voidaan verrata 1920- ja 1940-luvun tietoihin.

Taulukko 16. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus kirjavaroista ja lainauksista Jyväskylän kaupunginkirjastossa vuosina 1960-1969 (%)

Vuosi	Tietokirjallisuuden osuus kirjavaroista	Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	Kaunokirjallisuuden osuus lainauksesta	Lastenkirjallisuuden osuus lainauksesta
1960	59	28	48	24
1961	50	29	51	20
1962	67	30	52	18
1963	67	32	50	18
1964	60	32	50	18
1965	60	34	48	18
1966	60	35	46	19
1967		36	45	19
1968		39	41	20
1969		37	42	21

Lähde: JKA, JKKA, Vuosikertomukset 1960-1969

Tietokirjallisuuden osuus Jyväskylän kaupunginkirjaston kokoelmasta oli noin 60 % ennen vuotta 1966, minkä jälkeen tietokirjallisuuden osuudesta ei ole tietoja käytettävissä. Lainausten kohdalla tietokirjallisuuden osuus on noussut selkeästi sotien jälkeisistä vuosista, kun

taas kaunokirjallisuuden osuus on pysytellyt samalla tasolla. Vähennystä on tietokirjallisuuden kustannuksella tapahtunut lastenkirjallisuuden lainauksessa, jonka osuus on laskenut noin 20 %:iin.

Jyväskylän elinkeinorakenne tasoittui 1900-luvun kuluessa, minkä seurauksena opettajiston osuus väestöstä pieneni. Jyväskylä vahvisti kuitenkin luonnettaan koulukaupunkina edelleen. Yliopiston toiminta oli päässyt käyntiin 1960-luvulle tultaessa ja sen toiminta laajeni vuosikymmenen kuluessa. Opiskelijoiden ja yliopiston henkilökunnan lisääntyminen näkyy myös kaupunginkirjaston lainauksissa tietokirjallisuuden kasvaneena kysyntänä.

Taulukko 17. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus kirjavaroista ja lainauksista Lappeenrannan kaupunginkirjastossa vuosina 1960-1969 (%)

Vuosi	Tietokirjallisuuden osuus kirjavaroista	Tietokirjallisuuden osuus lainauksesta	Kaunokirjallisuuden osuus lainauksesta	Lastenkirjallisuuden osuus lainauksesta
1960	54	23	45	32
1961	53	23	47	30
1962	53	23	47	30
1963	53	25	48	27
1964		24	48	28
1965		25	49	26
1966		26	49	25
1967		26	49	25
1968		24	48	28
1969		25	46	29

Lähde: LKA, LKKA, Vuosikertomukset 1960-1969.

Lappeenrannan kaupunginkirjastossa oli tietokirjallisuuden osuus kirjavarastosta 1960-luvun alkuvuosina runsas puolet. Myöskään Lappeenrannan kohdalla ei tietokirjallisuuden osuudesta ole tietoa koko ajanjaksolta. Sotavuosiin verrattuna kasvoivat aikuisten tieto- ja kaunokirjallisuuden osuudet lainauksesta, samalla kun lastenkirjallisuuden lainauksen osuus

väheni. Tietokirjallisuuden lainauksen kasvusta huolimatta sen kysyntä ei Lappeenrannan kaupunginkirjastossa ollut yhtä suurta kuin Jyväskylässä. Kaupungissa ei 1960-luvulla toiminut yliopistoon verrattavia suuria oppilaitoksia, joiden vaikutuksesta tietokirjallisuuden lainaus olisi noussut korkeammalle tasolle.

Taulukko 18. Tieto- ja kaunokirjallisuuden osuus kirjavaroista ja lainauksista Kuusankosken kaupunginkirjastossa vuosina 1960-1969 (%)

Vuosi	Tietokirjalli- suuden osuus kirjavaroista	Tietokirjalli- suuden osuus lainauksesta	Kaunokirjalli- suuden osuus lainauksesta	Lastenkirjalli- suuden osuus lainauksesta
1960	53	20	52	28
1961	44	19	50	31
1962	50	17	48	35
1963	49	19	49	32
1964		21	46	33
1965		22	47	31
1966		22	48	30
1967		24	48	28
1968		23	47	30
1969		22	46	32

Lähde: KKA, KKKA, Vuosikertomukset 1960-1969.

Kuusankosken kaupunginkirjaston kirjavaroista noin puolet koostui tietokirjallisuudesta 1960-luvun alkuvuosina, eli sen osuus oli hieman pienempi kuin muissa tutkittavissa kaupungeissa. Lainauksen jakaantumisen kohdalla ei Kuusankoskella ollut tapahtunut suuria muutoksia sodan jälkeisiin vuosiin verrattuna. Niin tieto-, kauno- kuin lastenkirjallisuudenkin osuudet lainauksista pysyivät lähes ennallaan. Luvuissa ei myöskään esiinny suurta vaihtelua puoleen tai toiseen, mikä on ollut tunnusomaista Kuusankosken kaupunginkirjastolle sen perustamisesta lähtien. Yhteiskuntaa ravistelleet murroskaudet eivät vaikuttaneet kaupunginkirjaston toimintaan samalla tavalla Kuusankoskella kuin Jyväskylässä ja Lappeenrannassa.

Tarkasteltavissa kaupunginkirjastoissa tietokirjallisuuden osuus kirjavarastosta oli 1960-luvulla noin 50 %, paitsi Jyväskylässä suurimman osan ajanjaksosta noin 60 %. Myös tietokirjallisuuden osuus lainauksista oli Jyväskylässä muita kaupunkeja korkeampi nousten jatkuvasti vuosikymmenen lopulle tultaessa. Muissa kaupungeissa lainausten jakaantuminen tieto-, kauno- ja lastenkirjallisuuden osalle ei kokenut suuria muutoksia 1960-luvun kuluessa.

Yleisenä piirteenä Suomen kirjastoissa 1960-luvulla oli tietokirjallisuuden hankinnan, ja myös sen lainauksen lisääntyminen. Osasyynä tietokirjallisuuden kysynnän kasvuun esitettiin jälleen television vaikutus. Televisio herätti ihmisissä kiinnostuksen uusiin asioihin, joihin haettiin lisätietoa kirjastosta.¹⁹³ Ainakaan Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa selitys ei ole näin yksinkertainen. Lappeenrannassa ja Kuusankoskella ei tietokirjallisuuden kysynnässä tapahtunut jatkuvaa kasvua 1960-luvun kuluessa, vaan tietokirjallisuuden lainaus pysytteli samalla tasolla koko ajanjakson. Jyväskylässä sen sijaan tietokirjallisuuden lainaus kasvoi koko vuosikymmenen tasaisesti, jolloin kyseessä oli ennemminkin yliopiston laajenemisen kuin television vaikutus. Lappeenrannassakin tietokirjallisuuden lainaus oli kasvanut verrattuna sota-aikaan, mitä selittää osaltaan uusien oppilaitosten perustaminen kaupunkiin.

5.4. KIRJAVALINTA SALAMA-SODAN AIKAKAUDELLA

Ajanjaksolle tyypillinen kiistely kirjallisuuden moraalisisista vaatimuksista näkyi myös Kirjastolehdeissä, jossa julkaistiin 1960-luvulla ahkerasti kirjoituksia siitä, mitä on hyvä kirjallisuus. Mielipiteet jakaantuivat tälläkin taholla vanhan ja nuoren sukupolven kesken. Kirjastoväen piirissä löytyi uuden kirjallisuuden kannattajia kuten Kemin kaupunginkirjaston johtaja Raoul Palmgren, mutta yleisempää oli asettua vastustavalle kannalle. Vastustajien joukossa yhtenä synnä nykykirjallisuuden synnylle nähtiin jopa Linnan saavuttama kansansuosio, joka oli vahvistanut sitä kuvitelmaa, että "kirjassa pitää välttämättä olla seksuaalisia törkeyksiä, että se menisi kaupaksi!"¹⁹⁴. Uutta kirjallisuutta paheksuttiin yleisesti ja sen hankkimisesta yleisiin kirjastoihin väiteltiin kiivaasti.

¹⁹³ Ranta 1963, 159; Ranta 1965, 182; Huvila 1968, 85.

¹⁹⁴ Laurila 1960, 183; suomalaisten lukumielityksistä esim. Niemi 1983; Eskola 1979; Eskola & Linko 1986.

Olen valinnut tarkasteltavaksi joitakin 1960-luvulla ilmestyneitä suomalaisia teoksia, jotka aiheuttivat eniten keskustelua omana aikanaan. Teosten joukosta on jätetty pois kirjat, jotka aiheuttivat närkästystä pelkästään sukupuoli-asioiden kuvaamisen vuoksi. Mukana ovat ainoastaan teokset, joita vastustettiin poliittisten tai uskonnollisten syiden takia. Seuraavassa esittelen näitä teoksia tarkemmin, jolloin on mahdollista saada yleiskuva kirjallisuuden aiheuttamasta kiistelystä 1960-luvulla.

Isänmaallisuus oli yksi vanhoista, hyvinä pidetyistä arvoista, jota vastaan 1960-luvun kirjallisuus hyökkäsi. Paavo Rintala kirjoitti 1960-luvun alussa, vuosina 1960-1962, Mannerheim-trilogiansa, johon kuuluivat teokset *Mummoni ja Mannerheim*, *Mummoni ja Marsalkka* sekä *Mummon ja Marskin tarinat*. Tässä trilogiassa Rintala kuvaa kahden eri yhteiskuntaluokista lähtöisin olevan henkilön elämäntulkintoja, jotka muistuttavat toisiaan, vaikka eivät missään vaiheessa kohtaakaan. Yhtenä päämääränä teoksissa oli murtaa Suomessa muotoutunut Mannerheim-myytti, mutta tärkeimmäksi teemaksi kirjoissa nousee loppujen lopuksi koulutetun herrasväen vähättely ja käsillään työtä tekevän, tavallisen kansalaisen arvostus. Teokset saivat kritiikkiä osakseen, koska niiden nähtiin halventavan Suomen viime sotien sankaria ja keskustelua käytiin esimerkiksi siitä, oliko sopivaa käsitellä Rintalan tavoin samassa kirjassa kunnioitettua marskia ja mökin mummoa. Jotkut katsoivat pilkan osuvan myös laajemmin maamme sotalaitokseen.¹⁹⁵

Paavo Rintalan arvostelu ei loppunut tähän teossarjaan. Suurempaa kohua aiheutti vuonna 1963 ilmestynyt *Sissiluutnantti*, joka herätti jälleen varsinkin isänmaalliset piirit puolustautumaan. Kirja pyrkii ravistelemaan niitä käsityksiä, joita ihmisillä oli sodan aikana vallinneesta uhrautuvaisuudesta ja sankaruudesta. Kaikkein suurinta vastustusta herättivät muutamat rakkauskohtaukset, joita pidettiin suomalaisen lotan häpäisynä. Kirjaa vastustamaan nousivat erityisesti entiset sotilaat, joiden mielestä Sissiluutnantissa yritettiin viedä arvo lottien työltä ja kiistää heidän isänmaanrakkautensa.¹⁹⁶

Haanpään Kenttä ja kasarmi aiheutti kohun 1920-luvun loppupuolella kertoessaan ajan henkeen sopimattomalla tavalla vastaitsenäistyneen maan armeijasta. 1960-luvulla samaa tietä jatkoi Timo K. Mukka teoksessaan *Täältä jostakin*, joka ilmestyi vuonna 1965. Teoksessa Mukka kuvaa omia kokemuksiaan armeijasta, josta hän itse oli vasta hieman ennen

¹⁹⁵ Laitinen 1981, 567-568; Tarkka 1966, 19; Sinnemäki 1976, 125.

¹⁹⁶ Tarkka 1966, 67-68; Laitinen 1981, 568; Ekholm 1989, 80; Niemi 1988, 154-155; Ekholm 1996, 218.

kirjan kirjoittamista kotiutunut. Kirjan suhtautuminen sotilaskoulutukseen on erittäin kielteinen ja asepalvelun suorittamista kuvaillaan tarkoituksettomien määräysten noudattamiseksi, mihin teoksen päähenkilön on vaikeaa löytää motivaatiota.¹⁹⁷

Suomen armeijasta ja käydystä sodasta kirjoitettiin 1960-luvulla hyvin kriittisesti. Pasifismi sai Suomessakin kannattajia eivätkä kirjailijat olleet enää valmiita pelkäämään ihailemaan viime sotien sankaritoita, vaan asiasta nähtiin myös sen kääntöpuoli. Sodasta ei kuitenkaan ollut kulunut edes kahtakymmentä vuotta, joten sota oli monilla sen kokeneilla vielä tuoreessa muistissa. Heidän mielestään armeijan ja sodan kuvaaminen sillä tavoin kuin esimerkiksi Rintala ja Mukka tekivät, oli arvon viemistä sankarivainajilta ja sotaveteraaneilta.

Vasemmiston nousu 1960-luvulla näkyi kirjallisuudessa jo vuosikymmenen alkupuolella. Yhtenä merkkipaaluna on pidetty Pentti Saarikosken runokokoelmaa *Mitä tapahtuu todella?*, joka ei edusta perinteistä runoa, vaan runot sisältävät esimerkiksi mielivaltaisesti liitetyjä lehtien otsikoita ja ohimennen kuultuja lausahduksia. Ennen kaikkea runoissa näkyy avoimesti kirjoittajan poliittinen kanta, joka tulee esille sananmukaisesti hänen halutessaan "elää kommunistisessa maailmassa".¹⁹⁸

Toinen kannanotto vasemmiston puolesta ilmestyi vuonna 1966, kun Arvo Salon *Lapualaisooppera* valmistui. Tämä musiikkinäytelmä oli voimakkaasti pasifistinen ja sen perusajatuksena oli vastustaa väkivallan käyttöä poliittisena aseena. *Lapualaisoopperassa* käsiteltiin ajan hengen mukaisesti laajoja yhteiskunnallisia kysymyksiä, ei yhden ihmisen ongelmia. Arvostelevassa kirjaluettelossa teos sai aikaan kaksi erilaista arvostelua, joista toisessa teosta kiiteltiin ja toisessa puolestaan sen poliittisuutta arvosteltiin.¹⁹⁹

Saarikosken ja Salon teokset olivat kuitenkin vielä sangen pehmeitä kannanottoja aikakauden tapahtumiin. Kriittisempi ote oli mm. Matti Rossilla, joka runokokoelmassaan *Näytelmän henkilöt* (1965) herättelee ihmisiä näkemään Vietnamin sodassa tapahtuvia vääryyksiä. Kokoelma sisältää hyvin jyrkkiä protestirunoja ja teos sai aikaan Arvostelevassa kirjaluettelossa kaksi toisistaan poikkeavaa arvostelua. Toisessa hänen runojaan pidettiin taidonnäytteenä, mutta toisessa arvostelussa kiinnitettiin huomiota ainoastaan runojen "rumuuteen". Runot eivät kuvanneet perinteiseen tapaan kauneutta, vaan niiden sävy oli

---

¹⁹⁷ Envall 1984, 69-71; Laitinen 1981, 611.

¹⁹⁸ Laitinen 1981, 570; Laitinen 1982, 355.

¹⁹⁹ AK, 1966, 65-66; Laitinen 1981, 570-571.

hyvin realistinen, mikä saattoi arvostelijan mielestä saada lukijan voimaan suorastaan pahoin.²⁰⁰

Keskustelua aiheutti myös vuosina 1959-1962 ilmestynyt Väinö Linnan trilogia *Täällä Pohjantähden alla*. Linnan *Tuntematon sotilas* oli 1950-luvulla ilmestyttyään herättänyt maassamme suurimman siihen asti koetun polemiikin kirjallisuuden alalla ja *Täällä Pohjantähden alla* kärsi lähes samanlaisesta vastustuksesta ensimmäisen osan ilmestyttyä. Teos kuvasi arkaa aihetta Suomen historiassa, vuoden 1918 tapahtumia. Kuvausten totuudenmukaisuudesta ja edustavuudesta kiisteltiin, kunnes havaittiin kirjan tapahtumien olevan ensisijaisesti yhden ihmisen näkökulmasta kerrottuja, ei yleistettäviksi tarkoitettuja. Trilogian kolmas osa sai jo Arvosteleva kirjaluettelolta suosittelun, minkä mukaan se oli hankittava kirjastoihin ehdottomasti.²⁰¹

Kirjailijan vasemmistolainen ote sai aikakaudella usein vastaansa yleisen mielipiteen. Saarikosken, Salon ja Rossin kaltaiset kirjailijat olivat uhka yhteiskunnalle, jota puolustamaan oikeistolaiset piirit nousivat. Myös Linnan tapa kuvata kansalaissodan tapahtumia oli poliittisesti väritynyt ja Linna asettui teoksessaan nimenomaan hävinneen osapuolen kannalle. Tällaista näkemystä kansalaissodasta oli monien vielä 1960-luvun vaihteessa vaikea hyväksyä.

Poliittisen kirjallisuuden lisäksi uhkana nähtiin myös teokset, joissa hyvin synkän mielialan vallitessa kuvattiin nykyistä yhteiskuntaa. Tätä linjaa edusti 1960-luvun kirjailijoista esimerkiksi Timo K. Mukka, jonka useimmissa teoksissa toistuivat samat teemat: ahdistava syyllisyydentunto, kielletty rakkaus ja synkkä uskonnollisuus. Nämä teemat löytyvät myös vuonna 1964 ilmestyneestä esikoisteoksesta *Maa on syntinen laulu*. Kirja edustaa realistista kuvausta, joka hätkähdytti niitä lukijoita, jotka etsivät kirjallisuudesta perinteisesti kauneutta ja positiivisuutta.²⁰²

Samanaista raadollista tapahtumien kuvausta sisältää myös Hannu Salaman romaani *Se tavallinen tarina* (1961). Teos on kiinni omassa ajassaan, sillä se kuvaa maalaistytön tuloa kaupunkiin ja hänen elämänkulkuaan sen jälkeen. Suuremman hälyn Salama aiheutti kuitenkin teoksellaan *Juhannustanssit* (1964), joka kuvaa kaupunkilaisnuorten juhannuksen

---

²⁰⁰ AK 1966, 52; Laitinen 1981, 571-572, 581.

²⁰¹ AK 1962, 95; Laitinen 1982, 354; Tarkka 1988b, 328; Sinnemäki 1976, 124-125.

²⁰² Laitinen 1981, 611.

viettoa maalla. Monet näkivät kirjan ainoana tarkoituksena kuvata sivistymätöntä humalassa mellastusta ja esittää tahallisesti rivouksia. Lopullisesti *Juhannustanssien* aiheuttama kirjasota oli valmis, kun Salama sai teoksen vuoksi syytteen jumalanpilkasta. Salama tunnusti syyllistyneensä tietoisesti jumalanpilkaan ja hänelle langetettiin ehdollinen tuomio, josta presidentti hänet armahti muutaman kuukauden kuluttua. *Juhannustanssit* julkaistiin 1966 sensuroituna laitoksena, mutta vuosina 1964-1965 siitä oli otettu kaikkiaan kuusi sensuroimatonta painosta, joten teoksen hankkiminen ei ollut erityisen vaikeaa.²⁰³

Seuraavasta taulukosta nähdään, kuinka Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoissa on 1960-luvulla suhtauduttu edellä esiteltyihin teoksiin. Onko niitä kirjastoihin hankittu, vai onko ne kenties hylätty yleisiin kirjastoihin sopimattomina?

	Jyväskylä	Lappeenranta	Kuusankoski
Rintala, Paavo: Mummoni ja Mannerheim	x	x	x
Rintala, Paavo: Mummoni ja Marsalkka	x	x	x
Rintala, Paavo: Mummon ja Marskin tarinat	x	x	x
Rintala, Paavo: Sissiluutnantti	x	x	x
Mukka, Timo, K.: Täältä jostakin	x	x	x
Saarikoski, Pentti: Mitä tapahtuu todella?	x	x	
Salo, Arvo: Lapualaisooppera	x	x	x
Rossi, Matti: Näytelmän henkilöt	x		x
Linna, Väinö: Täällä Pohjantähden alla II-III	x	x	x
Mukka, Timo, K.: Maa on syntinen laulu	x	x	x
Salama, Hannu: Se tavallinen tarina	x	x	x
Salama, Hannu: Juhannustanssit	x	x	x

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, etteivät 1960-luvulla kohua herättäneet kirjat nostattaneet tarkastelluissa kaupunginkirjastoissa ainakaan ehdotonta vastustusta, vaan kirjastoihin hankittiin lähes täydellisesti kaikki kyseiset teokset. Puuttumaan jääneitä teoksiakaan ei voida pitää erityisesti syrjäytettyinä, vaan kyseiset kirjat ovat runokokoelmia, jotka eivät yleensä ole kuuluneet kirjastoissa suosittuun kirjallisuuteen. Eroja kaupunkien

²⁰³ Laitinen 1981, 592; Arminen 1989, 87; Ekholm 1996, 219-220.

välillä selittää osaksi se, että kirjastot olivat kooltaan erilaisia. Mitä suuremmasta kirjastosta on kyse, sitä kattavammin julkaistua kirjallisuutta hankitaan. Tämän tutkimuksen kohteena olevista kirjastoista Jyväskylän kaupunginkirjasto oli 1960-luvulla huomattavasti muiden kaupunkien vastaavia laitoksia suurempi. Nykykirjallisuutta hankittiin joka tapauksessa niin Jyväskylään, Lappeenrantaan kuin Kuusankoskellekin ja vaikeimmat ongelmat ajanjaksolla liittyivät ainakin näissä kirjastoissa muihin kuin tarkasteltavina olleisiin teoksiin.

5.5. MONIPUOLISTUVA KIRJASTO

Kirjastolehdessä keskusteltiin 1950- ja 1960-luvulla yleisten kirjastojen tehtävistä ja pohdittiin sitä, pitääkö kirjastoissa huomioida myös kasvatuksellinen näkökulma. Kasvatustehtävää voitiin perustella sillä, että yleiset kirjastot olivat jokaisen käytössä. Perusteluun sisältyi käsitys siitä, että alempien kansanryhmien oletettiin tarvitsevan ohjausta ylemmältä taholta. Toinen perustelu, joka tuki kirjastojen kasvatuservelvällisyyttä liittyi rahoitukseen. Yleisiin kirjastoihin käytettiin yhteisiä verovaroja, joita moni ei halunnut ohjata kevyen kaunokirjallisuuden ja kioskirjallisuuden hankintaan. Tämän näkemyksen mukaan kaunokirjallisuuden hankinnassa oli käytettävä erityistä valikointia, jolloin yhteiset varat tulisivat hyödyllisimmiksi käytetyiksi. Yleisen edun nimissä ei kaikkia toiveita, joita lainaajat kirjavalinnan suhteen esittivät, saanut toteuttaa, toisin sanoen ala-arvoinen kaunokirjallisuus oli jätettävä kirjastoon ostamatta. Kirjastonkäyttäjää saatettiin verrata jopa lapsiin, joiden edun mukaista ei ollut antaa heille kaikkea mitä he halusivat.²⁰⁴

Kirjastojen kasvatuksellista tehtävää vastustivat ne, joiden mielestä arvot eivät saisi vaikuttaa kirjavalintaan, vaan kirjallisuutta tulisi hankkia mahdollisimman laaja-alaisesti. Tämän käsityksen tuomitsi esimerkiksi Urpo Harva, joka piti ajatusta arvonihiilistisestä kirjastosta mahdottomana. Hänen mukaansa jokaiseen yhteiskuntaan kuuluu tietty arvojärjestys, mikä ei voi olla vaikuttamatta kirjastojen toimintaan. Kirjavalintaa tehdään aina arvojärjestelmän alaisena, oli tämä järjestelmä sitten millainen tahansa. Arvojen vaikutusta kirjavalintaan ei kuitenkaan pidä sekoittaa pyrkimykseen, jossa kirjastojen käyttäjiä kasvatetaan omaksumaan tiettyjä asenteita ja ajattelutapoja.²⁰⁵

---

²⁰⁴ Meri 1955, 186-187; Laurila 1953, 74; Harva 1965, 31.

²⁰⁵ Harva 1965, 31.

Yleisenä ohjeena kirjavalinnalle pidettiin kirjavaraston monipuolisuutta, mikä samalla olisi tae kirjatarjonnan puolueettomuudesta. Ja jos yleisille kirjastoille kuului kasvatustehtävä, oli se ennakkoluulojen karsiminen ja mahdollisimman monipuolisen tiedon tarjoaminen, ei tietyn maailmankuvan yksipuolinen korostaminen. Tämä koski niin poliittisia kuin uskonnollisiakin kysymyksiä. Kirjavalinnasta vastaavalla kirjastonhoitajalla on kuitenkin aina oma vakaumuksensa ja poliittinen kantansa, mikä johtaa siihen, ettei hän voi koskaan olla täysin puolueeton. 1960-luvun lopulla alettiin myös tähän seikkaan kiinnittää huomiota ja kirjastoalaa syytettiin keskiluokkaisuudesta ja oikeistolaisuudesta. Niin kirjastonkäyttäjien, kirjastonhoitajien kuin kirjastoissa tarjolla olevan kirjallisuudenkin todettiin Anneli Putkosen tutkimusten mukaan edustavan lähinnä keskiluokkaa ja kirjastonhoitajien olevan pääosin oikeistolaisia. Vaatimuksia kirjastojen suuremman puolueettomuuden puolesta alettiin esittää vasemmiston taholta.²⁰⁶

Haastatellessani 1960-luvulla kirjavalinnassa mukana olleita kirjastonhoitajia Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoista kävi ilmi, ettei poliittinen tai osallistuva kirjallisuus muodostanut heidän mielestään ajanjakson suurinta ongelmaa kirjavalintaa suoritettaessa. Päällimmäisenä huolenaiheena tuolta ajalta on kirjastonhoitajien mieleen jäänyt kiista kevyen kaunokirjallisuuden hankinnasta yleisiin kirjastoihin. Kiistellyimpiä kirjailijoita eivät tutkittavien kaupunkien kirjastopiireissä olleet niinkään yhteiskunnallisista aiheista kirjoittavat Linna, Rintala ja Salama vaan rakkausromaanien kärkinimet Muskett, Polva ja Räsänen.²⁰⁷

Haastateltujen kirjastonhoitajien mukaan kasvattava asenne ammattikunnan piirissä oli yleinen vielä 1960-luvulla, mutta eroja yksittäisten kirjastonhoitajien välillä esiintyi. Raili Wessman silloisena Kuusankosken kaupunginkirjaston johtajana ei esimerkiksi kokenut kasvatustehtävää kirjastolle kuuluvaksi. Kuusankoskella, kuten monissa muissakin kirjastoissa, korostettiin mieluummin monipuolisen kokoelman merkitystä.²⁰⁸

Haastattelujen perusteella saa myös sen käsityksen, että lainaajien mahdollisuus vaikuttaa kirjavalintaan vaihteli paljon kirjastoittain. Kaikissa näissä kolmessa kirjastossa otettiin huomioon myös lainaajien toiveet kirjaostoja tehtäessä sillä edellytyksellä, että toiveet edustivat korkeatasoista kirjallisuutta. Lisäksi Jyväskylään ja Kuusankoskelle hankittiin

---

²⁰⁶ KL 5/1966, 129; Kauppi 1960, 26-28; Putkonen 1968, 378-381; Kannila 1967, 19-29.

²⁰⁷ Rinta-Tassi 18.3.1998; Kähö 8.4.1998; Wessman 7.4.1998.

²⁰⁸ Rinta-Tassi 18.3.1998; Kähö 8.4.1998; Wessman 7.4.1998.

Lappeenrantaa vapaammin kevyttä kaunokirjallisuutta kuten Polvaa ja Muskettia. Lainaajat olivat toivomusten perusteella vapaamielisempiä kuin kirjastonhoitajat, koska ensinnäkin lainaajat toivoivat kirjastoissa olevan enemmän kevyttä ajanvietekirjallisuutta, ja toisaalta hyvin harvoin lainaajat paheksuivat kirjastossa olevaa kirjallisuutta pitäen sitä sopimattomana.²⁰⁹

Eräs kirjastoissa vallitsevan kasvatustavoitteen ilmenemismuoto olivat niin sanotut myrkykaapit, joilla tarkoitettiin lukittua kaappia tai muuta säilytyspaikkaa, mistä lainaajalle annettiin kirja vasta hänen sitä pyydettyään. Myrkykaappeihin sijoitettiin kirjoja, joita ei haluttu pitää avohyllyillä, mistä ne olisivat olleet lainaajan vapaasti valittavissa. Näihin kaappeihin ei kyselyjen mukaan sijoitettu poliittisesti tai uskonnollisesti vaarallisia kirjoja vaan erityisesti sukupuolivalistusta sisältäviä teoksia. Pohjoismaissa vuonna 1964 tehdyn tutkimuksen mukaan Tanskassa näitä myrkykaappeja ei ollut lainkaan, Ruotsissa niitä oli 8 %:ssa kirjastoja, Norjassa 20 %:ssa ja Suomessa peräti 22 %:ssa tutkituista kirjastoista. Valtion kirjastotoimiston taholta tällainen toiminta tuomittiin, koska kaikenlaisen sensuurin katsottiin vain lisäävän kiinnostusta kyseisiin kirjoihin.²¹⁰

Haastattelujen mukaan Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa tällaisia myrkykaappeja oli vielä 1960-luvulla. Lappeenrannassa tiskin alla pidettiin mm. Boccaccion *Decameronea* ja Jyväskylässä varastossa säilytettiin ainakin kohua nostattaneen Agnar Myklen teoksia ja samaan varastoon joutui mahdollisesti myös Salaman *Juhannustanssit* oikeuden langetettua tuomionsa kirjailijalle.²¹¹ Kuusankosken kaupunginkirjastossa ei sen sijaan ollut myrkykaappeja 1960-luvulla. Kaikki kirjastossa ollut kirjallisuus oli vapaasti lainaajien saatavilla avoimilla hyllyillä.²¹² Kirjastojen hankintakirjat eivät siis anna täydellistä kuvaa siitä, mitä kirjallisuutta yleisö saattoi vapaasti lainata. Mutta kuten edellä kävi ilmi, myrkykaappeihin joutuivat yleensä sukupuoliasioita käsittelevät kirjat ja moraalisesti arveluttavat teokset, ei niinkään esimerkiksi poliittisesti arkaluontoisena pidetty kirjallisuus.

²⁰⁹ Rinta-Tassi 18.3.1998; Kähö 8.4.1998; Wessman 7.4.1998; JKA, JKKA, Hankintaluettelot 1960-1968; LKA, LKKA, Hankintaluettelot 1960-1969; KKA, KKKA, Hankintaluettelot 1960-1969.

²¹⁰ KL 3/1964, 73.

²¹¹ Rinta-Tassi 18.3.1998; Kähö 8.4.1998.

²¹² Wessman 7.4.1998.

1960-luku koettiin ainakin Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa poliittisesti rauhalliseksi vuosikymmeneksi ennen ristiriitoja nostattavaa 1970-lukua.²¹³ Kirjaston kasvatus tehtävää korostava asenne oli yleisesti hyväksytty, mutta yksittäiset kirjastonhoitajat lopulta ratkaisivat sen, kuinka vapaamielisesti kirjallisuuteen eri kirjastoissa suhtauduttiin. Ainakin Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastoihin keskustelua herättäneitä teoksia hankittiin. Kirjaston tehtävä oli jakaa monipuolista tietoa ja esitellä erilaisia näkökantoja, joten vallitsevaa yhteiskuntaa kritisoivia teoksia pidettiin kirjastoon kuuluvina. Suurimmaksi huolenaiheeksi näytti 1960-luvulla nousseen kevyen ajanvieteromaanin asema verovaroin ylläpidetyssä yleisessä kirjastossa, kun sen sijaan vähemmän keskustelua aiheutti poliittisesti väritynyt tai perinteisiä arvoja murtamaan pyrkivä kirjallisuus.

Tarkasteltavina olevien kirjastojen kirjavalinta 1960-luvulla ei syrjinyt uudenaikaista, yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvaa kirjallisuutta. Lainaajille annettiin mahdollisuus tutustua myös niihin teoksiin, jotka yleisessä keskustelussa tuomittiin monta kertaa moraalittomina ja perinteisiin arvoihin kohdistuvana pilkkana. Kirjastojen kautta ihmisillä oli mahdollisuus itse muodostaa näkemyksensä kyseisistä teoksista ja ehkä yleisen kirjaston antaman esimerkin mukaisesti myös hyväksyä kirjallisuuden uusi suunta.

Kirjastojen kirjavalinnan kautta lainaajat oppivat pitämään yhteiskuntakritiikkiä sallittavana asiana. Vallitsevia oloja oli lupa arvostella, koska valtion ja kuntien ylläpitämiin kirjastoihinkin hankittiin tämänkaltaista kirjallisuutta. Samoin hyväksyttävää oli vapaasti muodostaa oma arvomaailmansa ja kiistää vanhojen arvojen asema nyky-yhteiskunnassa. Kirjastot levittivät omalta osaltaan uusia ajattelumalleja ja muuttivat Suomea uudenaikaiseksi. Kirjastojen kirjatarjonta saattoi nopeuttaa perinteisten arvojen hylkäämistä ja samalla sopeuttaa ihmisiä uusiin olosuhteisiin. Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot toimivat rakennemuutoksen vaikutusten pehmentäjinä ja sulauttajina.

6. YHTEENVETO

Yleisten kirjastojen rasitteena on ollut vanha ajattelumalli, jonka mukaan niiden tehtävänä on kasvattaa ja ohjata käyttäjiään. Tämän tehtävän täyttääkseen kirjastojen tuli kirjavalinnallaan tukea valtaapitäviä ja kunnioittaa yhteiskunnassa vallitsevia arvoja. Jokaisella aikakaudella julkaistaan teoksia, jotka eivät tue valtaapitäviä ryhmittymiä. Jos kirjasto aikoi

---

²¹³ Rinta-Tassi 18.3.1998; Kähö 8.4.1998.

täyttää sille alunperin muodostuneen kasvatustavoitteen, ei sen pitänyt kirjavalinnassaan suosia tämänlaatuista kirjallisuutta. Tämän tutkimuksen mukaan tarkasteltavissa kaupunginkirjastoissa ei kuitenkaan suhtauduttu yksinomaan kielteisesti kyseisiin teoksiin.

Itsenäistymisen jälkeisellä vuosikymmenellä Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot tukivat suomalaisen yhteiskunnan eheytymistä. Kansalaissodan haavoja aukova poliittinen propaganda-kirjallisuus jätettiin pääsääntöisesti kirjastoihin hankkimatta, mutta erityisen tiukasti suhtauduttiin kommunistiseen puoluekirjallisuuteen. Sodan häviöpuolen poliittiset opit haluttiin pitää näistä kirjastoista poissa yhteiskuntarauhan säilymisen vuoksi. Vaikka propaganda-kirjallisuus jäi kirjastoihin hankkimatta, ei suomalaisen yhteiskunnan epäkohtia kuvaaviin kaunokirjallisiin teoksiin suhtauduttu yhtä kielteisesti. Kaunokirjallisuuden keinoin oli kirjastonhoitajien mielestä lupa esitellä yhteiskunnan varjopuolia jopa niin, että teoksia voitiin tarjota lainaajille yleisistä kirjastoista. Yhteiskuntaan kohdistuva arvostelu ei siis ollut tutkittavissa kirjastoissa ehdottomasti kiellettyä.

Jyväskylän ja Lappeenrannan kirjavalinnoissa kyseenalaisten teosten hankinnassa ei 1920-luvulla ilmennyt suuria eroja. Kuusankosken kaupunginkirjasto sen sijaan suhtautui tiukemmin vaarallisina pidettyihin kirjoihin. Tärkeimpänä syynä tähän oli kirjaston lyhyt ikä: uudessa kirjastossa haluttiin toimia ohjeiden ja säännösten mukaan. Toisaalta asiaan saattoi vaikuttaa myös kirjastonhoitaja, joka lehtorina, siis ylempiin sosiaaliryhmiin kuulvana, halusi pitää ristiriitoja herättävät ajatukset poissa kirjastosta. Tämä siitä syystä, että Kuusankosken kaupunginkirjaston käyttäjäkunnasta suurin osa kuului työväestöön, jota yleisesti pidettiin alttiina sosialismin opeille. Kuusankosken kaupunginkirjaston johtokuntaan kuului kuitenkin useita työväestön edustajia, jotka olisivat todennäköisesti nousseet vastustamaan kirjastonhoitajan pyrkimyksiä. Sen vuoksi suurin syy Kuusankosken tiukkaan linjaan kirjavalinnassa löytyy todennäköisimmin Kuusankosken kaupunginkirjaston lyhyestä iästä.

Sota-aikana ja sen jälkeisinä vuosina tarkasteltavana olevat kirjastot tukivat Suomen ulkopolitiikkaa. Ajanjakso oli erityisen arkaluontoinen maamme historiassa ja sen vuoksi kansan tuli olla yhtenäinen ja ponnistella yhteisten tavoitteiden vuoksi. Yhteiskunnassa vallitsevan hengen piti olla isänmaallinen. Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastot tukivat suomalaisten sotaponnistelua, eivätkä sen vuoksi hankkineet kansakuntaa hajauttavaa propaganda-kirjallisuutta sodankaan aikana. Poikkeuksen tästä muodostavat sodanjälkeiset vuodet, jolloin kaikkiin kolmeen kirjastoon hankittiin Saksaan

kielteisesti suhtautuvaa kirjallisuutta. Tutkittavat kirjastot elivät Suomen ulkopoliittikan muutosten mukana ja korostivat kirjavalinnassaan Saksa-suuntauksen loppua.

Jyväskylän ja Kuusankosken kaupunginkirjastoihin hankittiin sodan aikana runsaasti humoristisesti kirjoitettua sotakirjallisuutta. Nämä kirjastot ottivat osittain viihdyttäjän roolin ankeina aikoina. Sen sijaan Lappeenrannan kaupunginkirjastossa suhtauduttiin tällaiseen kirjallisuuteen torjuvasti. Lisäksi Lappeenrantaan hankittiin muista kaupungeista poiketen suur-Suomen aatetta puoltava teos. Nämä seikat osoittavat, että Lappeenrannassa sotaan suhtauduttiin suurella vakavuudella, mihin ovat voineet olla syynä kaupungin sijainti sekä kaupungin varuskunta-luonne ennen sotaa.

1960-luvulla tarkasteltavissa kirjastoissa tuettiin uudenlaisen yhteiskunnan ja maailmankuvan muodostumista. Rakennemuutoksen synnyttämä kaupungistuminen ja sen myötä tapahtunut arvojen maallistuminen oli vaikuttanut myös kirjallisuuteen. Nuoren sukupolven uudenlainen arvomaailma törmäsi vanhan polven maailmankatsomukseen ja yleisten kirjastojen ongelmaksi muodostui se, mille puolelle niiden tuli tässä taistelussa asettua. Puolustaako vanhoja arvoja vai uuden ajan kirjailijoita? Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastojen kohdalla vastaus oli selvä: nykyaikaista, yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvaa kirjallisuutta hankittiin kaikkiin näihin kirjastoihin. Poliittisesti tai uskonnollisesti arveluttavat teokset eivät olleet tutkittavissa kirjastoissa ongelma 1960-luvulla, vaan ongelmaksi kirjavalinnassa muodostui kevyt ajanvietekirjallisuus ja sukupuolioppaat. Vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää kritisoivaa kirjallisuutta ei sijoitettu edes niin sanottuihin myrkkykaappeihin, joita Jyväskylän ja Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa vielä tuohon aikaan oli.

Tarkasteltavien kaupunkien välillä ei uudentyypin kirjallisuuden kohdalla ollut eroja 1960-luvulla. Teoksia hankittiin tasaisesti näihin kirjastoihin, joitakin runoteoksia lukuunottamatta, jotka eivät yleensä ottaenkaan kuulu kirjastojen suosituimpiin teoksiin. Kirjastojärjestelmän yhdenmukaistuminen oli edennyt 1960-luvulla jo niin pitkälle, ettei suuria eroja ainakaan kaupunkien pääkirjastojen kirjavalintojen välillä liene esiintynyt.

Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastojen kirjavalinnassa voi Suomen itsenäistymisen jälkeisistä vuosista 1960-luvulle nähdä selvän piirteen: vallitsevaa yhteiskuntaa pyrittiin tukemaan, mutta tunnettu kirjailija sai kaunokirjallisuuden keinoin arvostella yhteiskunnallisia epäkohtia. 1960-luvulla laaja-alaisen tiedon tarjoaminen tuli kirjastoissa tärkeämmäksi periaatteeksi kuin tietyn aatteen tai ajattelutavan puoltaminen.

Maailmankuvan laajetessa ja yhteiskunnan moniarvoistuessa kirjastojen tuli vastata tähän haasteeseen. Kirjastoalalla yhteiskunnallisen kirjallisuuden merkittävyys vaikuttaa pienemmältä 1960-luvulla kuin 1920- ja 1940-luvuilla. Suomalaisen yhteiskunnan muuttuminen oli vaikuttanut siihen, ettei kansakunnan yhtenäisyyttä enää korostettu entisellä tavalla.

Jos kirjastojen vaikutusmahdollisuuksia mitataan sen mukaan, kuinka paljon niitä käytetään, on Suomen itsenäisyyden aikana vallinnut selkeä suuntaus. Sen mukaan Jyväskylän, Lappeenrannan ja Kuusankosken kaupunginkirjastojen vaikutusmahdollisuudet ympäristönsä kasvoivat varsinkin toisen maailmansodan jälkeen. Lainausten määrät asukasta kohti laskettuina olivat nousseet huomattavasti sodanjälkeisistä vuosista 1960-luvulle tultaessa Jyväskylän sekä Lappeenrannan kaupunginkirjastoissa. Kuusankoskella lainausaktiivisuus sen sijaan alkoi tasaisesti kasvaa vasta 1960-luvun kuluessa. Vilkaista kirjastojen käyttöaikaa olivat myös sotavuodet, jolloin korostui lasten lainauksen huomattava osuus, varsinkin Jyväskylässä. Sodan vaikutus näkyi vähiten Kuusankoskella, jos otetaan huomioon lainausten määrät ja lainauksen jakaantuminen aikuisten ja lasten kesken.

Tietokirjallisuuden suuri osuus yleisten kirjastojen kokoelmista on tulosta kirjastoissa valinneesta kasvatustavoitteesta. Kirjastojen tuli ohjata lainaajia lukemaan hyödyllistä kirjallisuutta kaunokirjallisuuden sijaan. Tietokirjallisuuden osuus hankinnoista oli tutkittavissa kaupunginkirjastoissa hieman vähentynyt 1920-luvun lopulta sota-aikaan tultaessa. Kirjastot tarjosivat 1940-luvulla jo enemmän viihdettä käyttäjilleen, joten hyötyajattelusta oli hieman luovuttu ja toisaalta annettu periksi lainaajien toivomuksille suuremmasta kaunokirjallisuuden määrästä.

Tietokirjallisuuden kysyntä oli 1960-luvulle tultaessa alkanut kasvaa, erityisesti Jyväskylässä. Kaupunkien väestörakenteet olivat 1960-luvulla yhdenmukaistuneet huomattavasti, mutta tietokirjallisuuden osuus lainauksista oli Jyväskylässä silti suurempi kuin Lappeenrannassa ja Kuusankoskella. Koska muissa kaupungeissa ei ylletty lähellekään samoja lukuja kuin Jyväskylässä, on todennäköistä, että Jyväskylän yliopiston laajeneminen lisäsi vuosikymmenen kuluessa tietokirjallisuuden kysyntää.

Kirjavalinnan päälinjat olivat hyvin samankaltaiset kaikissa tutkituissa kirjastoissa. Suurempia eroja voisi tulla näkyviin, jos kirjastoihin hankittua kirjallisuutta tutkittaisiin laajemmin. Toisin sanoen, jos tarkkailtavaksi otettaisiin enemmän yksittäisiä teoksia kuin tässä tutkimuksessa. Mielenkiintoista olisi myös selvittää, poikkeaisiko pienen maalaiskun-

nan kirjaston kirjavalinta näiden kaupunginkirjastojen yleislinjoista. Maaseutumainen ympäristö toisi todennäköisesti omat erityispiirteensä kirjaston toimintaan.

Jyväskylässä, Lappeenrannassa ja Kuusankoskella kaupunginkirjastot vastasivat kunkin ajanjakson haasteisiin, ensin tukien Suomen yhtenäisyyttä itsenäistymisen jälkeen ja sittemmin Suomen ulkopoliittikkaa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina. 1960-luvulla kirjastoissa tuotiin poliittisia mielipiteitä esille entistä monipuolisemmin, mikä myös oli seurausta yhteiskunnan muutoksesta. Toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan asti kirjastot tukivat valtaapitäviä ryhmiä, mutta 1960-luvulle tultaessa kirjastot asettuivat muutoksen kannalle ja tukivat uudenlaisen yhteiskunnan syntymistä. Kirjastot olivat kasvaneet monipuolisiksi kulttuurilaitoksiksi, joiden jakaman tiedon tuli olla entistä laaja-alaisempaa.

LÄHTEET**ARKISTOLÄHTEET**

Arkistomateriaalia on käytetty tarkasteltavina olevien vuosien osalta.

JYVÄSKYLÄN KAUPUNGINARKISTO (JKA)

Jyväskylän kaupunginkirjaston arkisto (JKKA)

- Vuosikertomukset
- Hankintaluettelot
- Tilastopäiväkirjat
- Johtokunnan kokousten pöytäkirjat
- Kirjastolautakunnan pöytäkirjat
- Saapuneet asiakirjat
- Toimitteet

LAPPEENRANNAN KAUPUNGINARKISTO (LKA)

Lappeenrannan kaupunginkirjaston arkisto (LKKA)

- Vuosikertomukset
- Hankintaluettelot
- Lainakirjaston johtokunnan pöytäkirjat
- Kirjastolautakunnan kokouspöytäkirjat
- Saapuneet kirjeet
- Kirjetoisteet

KUUSANKOSKEN KAUPUNGINARKISTO (KKA)

Kuusankosken kaupunginkirjaston arkisto (KKKA)

- Vuosikertomukset
- Hankintaluettelot
- Kirjastolaitoksen johtokunnan pöytäkirjat
- Saapuneet kirjeet
- Kirjetoisteet
- Lehtileikkeet

PAINAMATTOMAT TUTKIMUKSET

AUDEJEV 1977. Audejev, Pirkko, Jyväskylän tieteellinen kirjasto. Suomen historian laudaturseminaari-esitelmä Jyväskylän yliopistossa 7.12.1977.

ELOMAA 1948. Elomaa, Hilja, Kertomus Kuusankosken kunnan kirjastolaitoksen toiminnasta 1923-48.

Historiikki lainauskirjaston ja lukusalin toiminnasta 1871-1908. Kirj. Simo Kokko

Jyväskylän kaupungin kirjastolaitoksen vaiheita 1863-1988 (moniste).

PELTONEN 1943. Peltonen, Hilja, Keltin kirjaston historiikki.

STÖÖR 1971. Stöör, Aulikki, Kirjastotoiminnan vaiheet Kuusankoskella v. 1875-1970. Kirjasto-opin tutkielma. Tampere 1971.

VIRALLISJULKAISUT

Asetus kansankirjastoista 1928

Kirjastolaki 1961

Suomen tilastollinen vuosikirja (STVK) 1919-1930, 1939-1947, 1960-1970

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

AHTOKARI 1969. Ahtokari, Reijo, Punainen Valpo. Valtiollinen poliisi Suomessa "vaaran vuosina". Helsinki 1969.

AHVENAINEN JA KUUSTERÄ 1982. Ahvenainen, Jorma ja Kuusterä, Antti, Teollisuus ja rakennustoiminta. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Ahvenainen et. al. Helsinki 1982.

AHVENAINEN JA VARTIAINEN 1982. Ahvenainen, Jorma ja Vartiainen, Henri J., Itsenäisen Suomen talouspolitiikka. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Ahvenainen et. al. Helsinki 1982.

AIRILA 1927. Airila, Martti, Jyväskylän Tieteellinen kirjasto. Katsaus sen syntyyn ja kehitykseen. Jyväskylä 1927.

ALAMÄKI 1997. Alamäki, Päivi, Vaivahoidosta sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

ALAPURO JA STENIUS 1987. Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Kansa liikkeessä. Toim. Alapuro et. al. Vaasa 1987.

ALASUUTARI 1996. Alasuutari, Pertti, Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Jyväskylä 1996.

ALITALO 1979. Alitalo, Kaarina, Kirjastojen kirjatut aineistonvalintaperiaatteet. Luoko valinta kysyntää? Toim. Leena Teinilä. Tampere 1979.

ANNALA 1997. Annala, Mervi, Väestöhistoria ja sen sosiaaliset ulottuvuudet. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

ANTIKAINEN 1988. Antikainen, Jyrki, Lappeenrannan väestö. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 I. Toim. Antikainen et. al. Jyväskylä 1988.

ARMINEN 1989. Arminen, Ilkka, Juhannustansseista Jumalan teatteriin - Suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat. Tutkijaliiton julkaisusarja 58. Jyväskylä 1989.

BLINNIKKA 1969. Blinnikka, Aulis, Valvontakomission aika. Porvoo 1969.

CASTRÉN 1957. Castrén, Liisa, Lappeenrannan kaupungin historia 1812-1918. Lappeenranta 1957.

EKHOLM 1989. Ekholm, Kai, Kielletyt kirjat. Orivesi 1989.

EKHOLM 1996. Ekholm, Kai, Kielletyt kirjat. 2. uusittu painos. Helsinki 1996.

ENVALL 1984. Envall, Markku, Kirjailijoiden kentät ja kasarmit. Varusmieselämän kuvaukset Suomen kirjallisuudessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 410. Rauma 1984.

ESKELINEN 1963. Eskelinen, Eino, Jyväskylän kaupunginkirjaston vaiheita 1916-1963. Jyväskylän Kaupunginkirjaston juhlakirja 1863-1963. Jyväskylä 1963.

ESKOLA 1991. Eskola, Eija, Rukousnauha ja muita romaaneja. Suomennetun kaunokirjallisuuden valinta yleisissä kirjastoissa 1880-1939. Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 28. Jyväskylä 1991.

ESKOLA 1979. Eskola, Katarina, Suomalaiset kirjanlukijoina. Helsinki 1979.

ESKOLA JA LINKO 1986. Eskola, Katarina ja Linko, Maaria, Lukijan omni. Poliitikkojen, kulttuurieliitin ja kirjastonkäyttäjien kirjallisista mieltymyksistä. Helsinki 1986.

GRANBERG 1992. Granberg, Leo, Vaikea rooli - pienviljelijän tie asutustoiminnan ajalta tietoyhteiskuntaan. Suuri muutos: suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä. Toim. Marjatta Rahikainen. Vammala 1992.

GRANFELT 1905. Granfelt, A.A., Opas Kansakirjastojen hoidossa. Helsinki 1905.

GRÖNROOS 1946. Grönroos, Henrik, Kirkonkirjastot kansankirjastojen edeltäjinä. Pynnisen perintö. Kirjastoliikkeemme varhaishistoriaa. Toim. Suomen kirjastoseura. Helsinki 1946.

HAATAJA 1988. Haataja, Lauri, Kekkosen aika. Suomen historia 8. Espoo 1988.

HALILA 1963. Halila, Aimo, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.

HALILA 1982. Halila, Aimo, Koululaitos ja vapaa kansansivistystyö. Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika. Toim. Tommila et. al. Porvoo 1982.

HALILA 1983. Halila, Aimo, Kaupunkien kunnallinen kulttuuripolitiikka. Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Toim. Päiviö Tommila. Vantaa 1983.

HARVA 1965. Harva, Urpo, Arvonihilistinen kirjasto. Kirjastolehti 2/1965.

HEMÁNUS 1974. Hemánus, Pertti, Pamflettikirjallisuus. Kirjallisuus Suomessa. Toim. Antti Eskola ja Katarina Eskola. Helsinki 1974.

HERRANEN 1988. Herranen, Timo, Lappeenrannan puolue-elämä ja kunnallishallinto. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 I. Toim. Antikainen et. al. Jyväskylä 1988.

HERRANEN 1989. Herranen, Timo, Lappeenranta koulu- ja sivistyskeskuksena. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 II. Toim. Herranen et. al. Jyväskylä 1989.

HIETANIEMI 1992. Hietaniemi, Tuija, Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Vammala 1992.

HIRN 1969. Hirn, Sven, Korhonenko mellastelija? Kirjastolehti 10/1969.

HOFFMAN 1988. Hoffman, Kai, Lappeenrannan kunnallistalous ja elinkeinoelämä. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 I. Toim. Antikainen et. al. Jyväskylä 1988.

HOLM 1997. Holm, Vesa, Kunnallishallinto. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

HUTTUNEN 1968. Huttunen, Veikko, Täysivaltainen kansakunta 1917-1939. Kansakunnan historia 6. Porvoo 1968.

HUTTUNEN 1974. Huttunen, Veikko, Täysi-ikäinen kansakunta 1939-1973. Kansakunnan historia 7. Porvoo 1974.

HUVILA 1968. Huvila, Pirjo, Television vaikutuksesta kirjan ja kirjastojen tulevaisuuteen. Kirjastolehti 3/1968.

HYVÄMÄKI 1955. Hyvämäki, Lauri, Vaaran vuodet 1944-48. Helsinki 1955.

HYVÄMÄKI 1968. Hyvämäki, Lauri, Poliittis-yhteiskunnallinen kirjallisuus. Suomen kirjallisuus VII. Toim. Matti Kuusi. Keuruu 1968.

HYVÖNEN 1971. Hyvönen, Antti, SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920-1930-luvuilla. Kuopio 1971.

IMMONEN 1987. Immonen, Kari, Ryssästä saa puhua... . Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39. Keuruu 1987.

IMMONEN 1992. Immonen, Olli, Lappeenrannan varuskuntahistoria. Lappeenranta 1992.

INKILÄ 1960. Inkilä, Arvo, Kansanvalistusseura 1874-1959. Keuruu 1960.

JOKINIEMI-TALVISTO 1997. Jokiniemi-Talvisto, Maritta, Sivistys-, kulttuuri- ja vapaa-aikatoimi. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

JOKIPII 1997. Jokipii, Mauno, Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41. Jyväskylä 1997.

KAITALEHTO 1997. Kaitalehto, Osmo, Työväen elinoloista ja asumisesta ennen toista maailmansotaa. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

KALLIO 1982. Kallio, Veikko, Aate ja yhteiskunta. Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika. Toim. Tommila et. al. Porvoo 1982.

KANGAS 1992. Kangas, Lasse, Jyväskylän yliopistokysymys 1847-1966. Tutkimus korkeakoulun perustamisesta ja kehityksestä yliopistoksi. Studia historica Jyväskyläläensia 44. Jyväskylä 1992.

KANNILA 1939. Kannila, Helle, Kirjastot sodan aikana. Kansanvalistus ja kirjastolehti 8/1939.

KANNILA 1945. Kannila, Helle, Nelivuotiskatsaus maamme kirjastotoimeen. Kansanvalistus ja kirjastolehti 5/1945.

KANNILA 1958. Kannila, Helle, Yleiset kirjastot. Oma maa 4. Porvoo 1958.

KANNILA 1967. Kannila, Helle, Kirjanvalinnan ongelmia. Ajatustenaiteita kirjastonhoitajille ja muille kirjojen ystäville. Porvoo 1967.

KANNINEN 1952. Kanninen, Mauno, Kuusankoski saanut kirjasto- ja terveystalon. Kirjastolehti 4/1952.

KARJALAINEN 1977. Karjalainen, Marjaana, Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802-1906. Tampere 1977.

KAUPPI 1960. Kauppi, Raili, Ajatuksia yleisen kirjaston kirjalinnan perusteista. Kirjastolehti 2/1960.

KOSKI 1985. Koski, Pirkko, Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910-1985. Pieksämäki 1985.

KOSONEN 1985. Kosonen, Tuire, Työväenkirjastot Suomessa. Lappeenranta 1985.

KUJALA 1935. Kujala, Lauri, Ensimmäiset pitäjänkirjastot kansallisen herätyksen aikana. Historiallinen arkisto. XLII. Helsinki 1935.

KUNNAS 1976. Kunnas, Maria-Liisa, Kansalaissodan kirjalliset rintamat. Eli kirjallista keskustelua vuonna 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 320. Vaasa 1976.

KUUSI 1962. Kuusi, Sakari, Wolmar Styrbjörn Schildt-Kilpinen. Elämä ja toiminta. Jyväskylä 1962.

KUUSI 1967. Kuusi, Sakari, Miten Jyväskylän yliopisto syntyi? Jyväskylän yliopistokysymyksen ja yliopistoyhdistyksen historia. Jyväskylä 1967.

LACKMAN 1991. Lackman, Matti, Kommunistien salainen toiminta Tornionlaaksossa 1918-1939. Oulu 1991.

LAHTINEN 1963. Lahtinen, Veikko, Jyväskylän kansankirjasto-olot 1863-1915. Jyväskylän Kaupunginkirjaston juhlakirja 1863-1963. Jyväskylä 1963.

LAITINEN 1981. Laitinen, Kai, Suomen kirjallisuuden historia. Keuruu 1981.

LAITINEN 1982. Laitinen, Kai, Kirjallisuus. Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika. Toim. Tommila et. al. Porvoo 1982.

LAPPI 1970. Lappi, Unto, Kirja kirjasta. Porvoo 1970.

LAURILA 1953. Laurila, Aili, Ajatuksia kirjastojen kaunokirjallisuuden valinnasta. Kirjastolehti 4/1953.

LAURILA 1960. Laurila, Aili, Kirjastotyö ja kirjallisuus. Kirjastolehti 6/1960.

LEINO-KAUKIAINEN 1989. Leino-Kaukiainen, Pirkko, Suomen kielen käytön yleistyminen. Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö Tommila. Jyväskylä 1989.

LIAKKA 1916. Liakka, Niilo, Kirjastoasiasta. Mietteitä ja esityksiä. Kansanvalistusseuran toimituksia 173. Helsinki 1916.

MANNINEN 1987. Manninen, Ohto, Suomi toisessa maailmansodassa. Suomen historia 7. Espoo 1987.

MERI 1955. Meri, Sirkka-Liisa, Kirjastojen sivistystehtävästä. Kirjastolehti 8/1955.

MERIRANTA 1984. Meriranta, Markku, Valistuksellisen kirjavalintamme juuret. Kirjavalintakysymykset Kansanvalistusseuran kansankirjastotoiminnassa 1874-1918. Lappeenranta 1984.

MURTO 1947. Murto, T.G., Lappeenrannan kaupungin kirjaston historia. Lappeenranta 1947.

MÄKINEN 1997. Mäkinen, Ilkka, "Nödvändighet af LainaKirjasto": Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 668. Jyväskylä 1997.

MÖNKKÖNEN 1988. Mönkkönen, Mauri, Sivistyselämä. Keski-Suomen historia 2. Keski-Suomi maakunta-ajatuksen synnystä itsenäisyyden aikaan. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä 1988.

MÖNKKÖNEN 1993. Mönkkönen, Mauri, Keski-Suomen sivistyselämä itsenäisyyden aikana. Keski-Suomen historia 3. Jyväskylä 1993.

NIEMI 1974a. Niemi, Juhani, Kirjallisuuden tuotanto ja kaupallinen välitys. Kirjallisuus Suomessa. Toim. Antti Eskola ja Katarina Eskola. Helsinki 1974.

NIEMI 1974b. Niemi, Juhani, Huokeahintainen viihdekirjallisuus. Kirjallisuus Suomessa. Toim. Antti Eskola ja Katarina Eskola. Helsinki 1974.

NIEMI 1983. Niemi, Juhani, Suomalaisen suosikkikirjat. Hämeenlinna 1983.

NIEMI 1984. Niemi, Juhani, Populaarikirjallisuus Suomessa. Huokean viihdekirjallisuuden osakulttuurin erittelyä. Juva 1984.

NIEMI 1988. Niemi, Juhani, Viime sotien kirjat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 475. Savonlinna 1988.

NIEMI 1991. Niemi, Juhani, Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen. Tampere 1991.

NIINIKOSKI 1997. Niinikoski, Eero, Kuusankosken kulttuurin kirjo. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

NUOTIO 1974. Nuotio, Samuli, Lainakirja. Toim. Nuotio et. al. Helsinki 1974.

PAAKKINEN 1989. Paakkinen, Kari, Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912-1965. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 37. Jyväskylä 1989.

PERKO 1971. Perko, Touko, Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941-1944. Porvoo 1971.

PIHKALA 1982a. Pihkala, Erkki, Sotatalous 1939-1944. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Ahvenainen et. al. Helsinki 1982.

PIHKALA 1982b. Pihkala, Erkki, Elintason nousu ja kehityksen varjopuolet. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Ahvenainen et. al. Helsinki 1982.

PIHKALA 1988. Pihkala, Erkki, Taloudellinen kasvu ja yhteiskuntamurros. Suomen historia 8. Espoo 1988.

PITKÄNEN 1982. Pitkänen, Kari, Väestönkehitys. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Ahvenainen et. al. Helsinki 1982.

POLIN 1932. Polin, Julius, Kymiyhtiön sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen toiminta. Kouvola 1932.

PUTKONEN 1968. Putkonen, Anneli, Kirjastonhoitajako puolueeton? Kirjastolehti 10/1968.

RAHIKAINEN 1992. Rahikainen, Marjatta, Kerjäläispolitiikasta sosiaalivaltioon. Suuri muutos: suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä. Toim. Marjatta Rahikainen. Vammala 1992.

RANTA 1961. Ranta, Kaarina, Kaksivuotiskatsaus yleisten kirjastojen toimintaan 1959-60. Kirjastolehti 6/1961.

RANTA 1963. Ranta, Kaarina, Kaksivuotiskatsaus yleisten kirjastojen toimintaan. Kirjastolehti 6/1963.

RANTA 1965. Ranta, Kaarina, Kaksivuotiskatsaus yleisten kirjastojen toimintaan. Kirjastolehti 6/1965.

RÄSÄNEN 1989. Räsänen, Matti, Lappeenrannan muuttuva miljö. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 II. Toim. Herranen et. al. Jyväskylä 1989.

SAINIO 1959. Sainio, Matti A., Jyväskylän Kasvatusopillinen Korkeakoulu 1934-1959. Jyväskylä 1959.

SALOKANGAS 1982. Salokangas, Raimo, Joukkotiedotus. Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika. Toim. Tommila et. al. Porvoo 1982.

SANNIKKA 1990. Sannikka, Anne, Tämän kirjan haluaisin lukea. Suomalaisen ja unkarilaisten lukemisharrastus, mielikirjat ja kirjalliset odotukset 1987. Tampere 1990.

SCHADEWITZ 1903. Schadewitz, L., Suomen kansankirjastot. Kansanvalistusseuran toimituksia 129. Helsinki 1903.

SELÉN 1987. Selén, Kari, Tasavalta hakee suuntaa. Suomen historia 7. Espoo 1987.

SIHVONEN 1990. Sihvonen, Jukka, Sensuroidaanko kirjastossa? Kokoelmakumous! Kirjastopoliittisia puheenvuoroja 8. Toim. Heikki Poroila. Helsinki 1990.

SILVENNOINEN 1983. Silvennoinen, Kari, Suomenkielisen oppikoulun tiennäyttäjät. Jyväskylän Lyseo 1858-1983. Toim. Eero Mikkola. Jyväskylä 1983.

SINNEMÄKI 1976. Sinnemäki, Anssi, Kirjallisuutemme kehityksen pääpiirteitä II maailmansodan jälkeen. Puheenvuoroja suomalaisesta kirjallisuudesta 1. Tampere 1976.

TALJA 1997. Talja, Virpi, Teollisuus ja elinkeinot. Kuusankosken kirja. Jyväskylä 1997.

TALVISTO 1997. Talvisto, Jari, Työväenliikkeen varhaisvaiheet. Kuusankosken kirja 1997.

TARKKA 1966. Tarkka, Pekka, Paavo Rintalan saarna ja seurakunta. Kirjallisuussosiologinen kuvaus Paavo Rintalan tuotannosta, suomalaisen kirjasodan rintamista ja kirjallisuuden asemasta kulttuurin murroksessa. Keuruu 1966.

TARKKA 1988a. Tarkka, Jukka, Paasikiven aika. Suomen historia 8. Espoo 1988.

TARKKA 1988b. Tarkka, Pekka, Taistelut kulttuurista. Suomen historia 8. Espoo 1988.

TARKKA 1987. Tarkka, Pekka, Nuoren tasavallan taide ja tiede. Teoksessa Suomen historia 7. Espoo 1987.

TIIHONEN 1972. Tiihonen, Pertti, Yhteisöjen ominaisuudet ja yleiset kirjastot. Tutkimus ympäristön vaikutuksesta kirjastojen käyttöön ja funktioihin. Tampere 1972.

TIIHONEN 1974. Tiihonen, Pertti, Kirjastot kirjallisuuden välittäjinä. Kirjallisuus Suomessa. Toim. Antti Eskola ja Katarina Eskola. Helsinki 1974.

TIIHONEN 1976. Tiihonen, Pertti, Yleisten kirjastojen kirjanvalinnasta. Tampere 1976.

TOIVANEN 1984. Toivanen, Pekka, Lappeenrannan kaupunginkirjasto 1883-1983. Lappeenranta 1984.

TOIVANEN 1989. Toivanen, Pekka, Lappeenrannan varuskunta. Lappeenrannan kaupungin historia 1917-1966 II. Toim. Herranen et. al. Jyväskylä 1989.

TOMMILA 1970. Tommila, Päiviö, Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965 II. Jyväskylä 1970.

TOMMILA 1972. Tommila, Päiviö, Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965 I. Jyväskylä 1972.

UINO 1989. Uino, Ari, Kielitaistelu ja "uusi suomalaisuusliike" 1918-1939. Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö Tommila. Jyväskylä 1989.

VAKKARI 1983. Vakkari, Pertti, Kirjojen lukeminen ja yleiset kirjastot. Tutkimus yleisten kirjastojen käytöstä kirjakanavana. Pieksämäki 1983.

VILJANEN 1968. Viljanen, Aulimajja, Kirjalliset ryhmittymät ja kirjallinen keskustelu. Suomen kirjallisuus VII. Toim. Matti Kuusi. Keuruu 1968.

VILKUNA 1962. Vilkuna, Kustaa, Sanan valvontaa. Sensuuri 1939-1944. Keuruu 1962.

VIRTANEN 1960. Virtanen, H., Varusmieskirjastojen hoitoon liittyviä kysymyksiä. Kirjastolehti 5/1960.

WERKKO 1879. Werkko, Kaarle, Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875. Jyväskylä 1879.

WIMAN 1982. Wiman, Ronald, Maalta kaupunkiin. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Ahvenainen et. al. Helsinki 1982.

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Arvosteleva kirjaluetelo (AK) 1918-1928, 1939-1946, 1960-1969

Kansanvalistus (KV) 1918-1919

Kansanvalistus ja kirjastolehti (KVKL) 1920-1947

Kirjastolehti (KL) 1948-1969

Kanava 21.6.1845

HAASTATTELUT

Kähö, Margit, Voisalmen sivukirjaston johtaja, 8.4.1998

Rinta-Tassi, Raili, Jyväskylän kaupunginkirjaston lastenosaston osastonjohtaja, 18.3.1998

Wessman, Raili, ent. Kuusankosken kaupunginkirjaston johtaja, 7.4.1998